

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Γνωστοποίηση Πνευματικής Ιδιοκτησίας

Ο αφιερωματικός τόμος περιέχει φωτογραφίες εκθεμάτων του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης καθώς και αρχαιολογικών χώρων και μνημείων που υπάγονται στην ΙΣΤ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων.

Το Ελληνικό Υπουργείο Πολιτισμού διατηρεί τα πνευματικά δικαιώματα (copyright) επί των απεικονιζόμενων αρχαίων και επί των φωτογραφιών και το Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων εισπράττει τα τέλη δημοσίευσης αυτών.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Β. ΓΡΑΜΜΕΝΟΣ

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ
ΜΟΥΣΕΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Ίδρυμα Ι.Σ. Λάτση

ΣΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ένα από τα σημαντικότερα μουσεία της πατρίδας μας, εκτίθενται εξαιρετικά μνημεία που καταδεικνύουν τον πολιτισμό και τη μακρόχρονη ιστορία της Μακεδονίας. Χαίρομαι που το Ίδρυμα Ι. Σ. Λάτση και η EFG Eurobank Ergasias με την έκδοση αυτού του καλαίσθητου τόμου κάνουν αυτά τα μνημεία προσιτά στο ευρύτερο αναγνωστικό κοινό.

Τα τελευταία χρόνια, μετά τα συγκλονιστικά ευρήματα της Βεργίνας, ένα πλήθος νέων στοιχείων και ευρημάτων έρχεται διαρκώς στο φως. Το αρχαιολογικό τοπίο της Βόρειας Ελλάδας έχει αλλάξει δραματικά και πολλά νέα ευρήματα συμπλήρωσαν τις γνώσεις μας για την ιστορία της περιοχής από την παλαιολιθική εποχή μέχρι τα νεότερα χρόνια. Οι συλλογές του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης πλουτίστηκαν σημαντικά με σπουδαία αντικείμενα.

Η έκδοση αυτή συμπίπτει με την πλήρη ανακαίνιση του Μουσείου και τη νέα έκθεση των συλλογών του κατά τρόπο που να ανταποκρίνεται στις ανάγκες του σύγχρονου επισκέπτη. Το νέο εκθεσιακό πρόγραμμα του Α.Μ.Θ. στόχο έχει να αναδείξει το πολιτισμικό παρελθόν της Μακεδονίας, αλλά και σημαντικές όψεις της ιστορίας της Βαλκανικής. Ήδη τον Ιούλιο του 2004 εγκαινιάστηκε το κεντρικό εκθεσιακό τμήμα με τίτλο «Ο χρυσός των Μακεδόνων», μια έκθεση που δείχνει το υψηλό κοινωνικό, οικονομικό, πνευματικό και καλλιτεχνικό επίπεδο των Μακεδόνων στη διάρκεια του δεύτερου μισού του 4ου αι. π.Χ., περίοδο έντονων αλλαγών, που αποτέλεσε την αρχή των ραγδαίων κατοπινών μετασχηματισμών του κόσμου εκείνης της εποχής.

Τα κατατοπιστικά κείμενα και οι εικόνες αυτού του τόμου φανερώνουν το πλούσιο και λαμπρό παρελθόν της Μακεδονίας, από τα προϊστορικά χρόνια μέχρι τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες, από την ανάπτυξη των πρώτων οικισμών και τη γένεση των πόλεων μέχρι την ακμή του μακεδονικού μεγαλείου. Αποκαλύπτουν επίσης πόσα πολλά στοιχεία της ελληνικής τέχνης μεταδόθηκαν διά των Μακεδόνων στον ανατολικό και δυτικό κόσμο στα χρόνια του Μεγάλου Αλεξάνδρου και των Διαδόχων, στοιχεία που αποτέλεσαν τη βάση του νεότερου ευρωπαϊκού πολιτισμού. Θερμά συγχαρητήρια στον συγγραφέα και σε όλους όσους συνεργάστηκαν για να μας δώσουν τη χαρά αυτής της έκδοσης.

ΠΕΤΡΟΣ ΤΑΤΟΥΛΗΣ
Υφυπουργός Πολιτισμού

ΗΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, από τα προϊστορικά χρόνια και στην πορεία των αιώνων, έχει να επιδείξει ένα πληθωρικό και πολύμορφο αρχαιολογικό μωσαϊκό.

Μέσα από μίαν αμφίδρομη σχέση θρησκευτικών, πολιτιστικών και κοινωνικών επιρροών και ανταλλαγών με τον υπόλοιπο ελληνικό κόσμο, η μακεδονική γη κρύβει μέσα της απaráμιλλης αξίας αρχαιότητες. Από τους πρωιμότερους οργανωμένους οικισμούς της Νεολιθικής Περιόδου μέχρι τα περίτεχνα έργα μεταλλουργίας, χρυσοτεχνίας, υαλουργίας και κεραμικής και από τα ανεκτίμητης αξίας κτερίσματα των μακεδονικών τάφων έως τα εξαιρετα γλυπτά και τα πάνσεπτα ιερά των αρχαϊκών και ελληνιστικών χρόνων.

Αδιάφυστος μάρτυρας αυτού του πολιτισμικού πλούτου είναι τα αριστουργήματα του Αρχαιολογικού Μουσείου της Θεσσαλονίκης που περιέχονται στην παρούσα έκδοση.

Το Ίδρυμα Ι.Σ. Λάτση και η EFG Eurobank Ergasias, με συνέπεια και προσήλωση απέναντι στην πολιτιστική τους δέσμευση για προβολή των μουσείων της Ελλάδος, παραδίδουν εφέτος το λεύκωμα αυτό που είναι αφιερωμένο στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Θεσσαλονίκης. Η σύμπτωση της έκδοσης αυτής με την πλήρη ανακαίνιση του Μουσείου μπορεί να λογισθεί ως μία ευτυχής συνάντηση της Ελληνικής Πολιτείας με την ιδιωτική πρωτοβουλία, στην προσπάθεια ανάδειξης του ελληνικού πολιτισμού στα πέρατα του κόσμου.

Ευχαριστώ θερμά τον συγγραφέα, αρχαιολόγο κύριο Δημήτρη Γραμμένο και όλους όσους συνετέλεσαν στην ολοκλήρωση αυτής της εκδοτικής πρωτοβουλίας.

ΜΑΡΙΑΝΝΑ Ι. ΛΑΤΣΗ

ΣΤΙΣ ΣΕΛΙΔΕΣ ΠΟΥ ΑΚΟΛΟΥΘΟΥΝ καταβάλλεται η προσπάθεια να αναφερθώ σύντομα αλλά, πιστεύω, περιεκτικά σε πολλά θέματα με χωρική εμβέλεια το μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας, αφού το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, αυτόνομη πλέον περιφερειακή μονάδα του Υπουργείου Πολιτισμού, αποτελεί ούτως ή άλλως σημείο αναφοράς για το σύνολο του μακεδονικού παρελθόντος. Να αναφερθώ στην ιστορία της Μακεδονίας και της Θεσσαλονίκης από τους προϊστορικούς χρόνους μέχρι την όψιμη αρχαιότητα, στο επανεκθεσιακό πρόγραμμα του ανακατασκευασμένου Α.Μ.Θ. και στο ανασκαφικό έργο το οποίο συντελέστηκε στη Μακεδονία κατά τις τελευταίες δεκαετίες, ιδιαίτερα μετά το εύρημα της Βεργίνας στο τέλος της δεκαετίας του '70. Πιστεύω ότι το βιβλίο αυτό θα συμβάλει αποφασιστικά στην εδραίωση της άποψης ότι το Α.Μ.Θ. πολλά μπορεί να προσφέρει στον πολιτιστικό ρόλο μιας πόλης που συνηθίσαμε να τη λέμε –και είναι– μητρόπολη των Βαλκανίων. Για τους λόγους αυτούς αποδέχθηκα με ιδιαίτερη ικανοποίηση την πρόταση να αναλάβω τη συγγραφή του παρόντος τόμου.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Όμιλο Λάτση και την EFG Eurobank Ergasias που αποφάσισαν να περιλάβουν το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης στη σειρά των εκδόσεών τους. Οι μέχρι τώρα επιλογές τους συνιστούν, κατά γενική ομολογία, μια ουσιαστική πολιτιστική παρέμβαση, αφού δίνουν τη δυνατότητα στον σημερινό αναγνώστη να προσεγγίσει με τρόπο υπεύθυνο και εκδοτικά άψογο σημαντικές όψεις του παρελθόντος. Θερμές ευχαριστίες οφείλονται στην κ. Μαριάννα Λάτση για το σταθερό ενδιαφέρον και την ευαισθησία της σε θέματα του πολιτισμού μας. Ιδιαίτερα ευχαριστώ τον κ. Βαγγέλη Χρόνη, Γενικό Διευθυντή του Ομίλου Λάτση, για τη συμπαράσταση και την κατανόηση που επέδειξε σε όλα τα ζητήματα που προέκυψαν κατά την πορεία της έκδοσης.

Για την άριστη εργασία και συνεργασία ευχαριστώ την υπεύθυνη της έκδοσης κ. Ειρήνη Λούβρου, τον επιμελητή κ. Δημήτρη Καλοκύρη, τον φωτογράφο κ. Γιάννη Πατρικιάνο καθώς και όλους τους συντελεστές του τόμου. Επίσης, τον ομότιμο καθηγητή Κλασικής Φιλολογίας στο Α.Π.Θ. κ. Κυριάκο Τσαντσάνογλου, για την ευγενική παραχώρηση κειμένων του.

Δ.Β. ΓΡΑΜΜΕΝΟΣ, Αρχαιολόγος

Διευθυντής του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης

Ε Ι Σ Α Γ Ω Γ Η

*Αφιερώνεται στη μνήμη όσων εργάστηκαν
στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης*

ΤΟ ΘΕΜΑ της ανέγερσης Αρχαιολογικού Μουσείου στη Θεσσαλονίκη είχε ήδη τεθεί από τις αρχές της δεκαετίας του '30.¹ Το κτήριο που τελικά εγκαινιάστηκε μετά από σαράντα χρόνια, στις αρχές της δεκαετίας του '60, είναι έργο του σπουδαίου αρχιτέκτονα Πάτροκλου Καραντινού (1903-1976) και αποτελεί ένα από τα αξιολογότερα κτήρια της πόλης, σίγουρα το σημαντικότερο δείγμα του μοντερνισμού που διαθέτει. Για το έργο του υπάρχει πρόσφατη εξαντλητική μονογραφία² από την οποία πληροφορούμαστε τα εξής:

Το Μουσείο και η περιοχή του θα έπρεπε, κατά τον Καραντινό, να αποτελούν ενιαίο πολιτιστικό πυρήνα που θα περιλάμβανε και Πινακοθήκη στην πάλαι ποτέ θέση του Στρατιωτικού Θεάτρου. Πρότεινε επίσης το Μουσείο να είναι και βυζαντινό, κάτι που, όπως γνωρίζουμε, πραγματοποιήθηκε μεμονωμένα κατά τις δεκαετίες '80 και '90 σε παρακείμενο οικόπεδο. Ο Καραντινός έκανε τέσσερις προμελέτες: μια ορθογώνια, μια σταυρόμορφη στο κέντρο της, μια κυκλική και μια άλλη που μετασχηματίστηκε στην τελική σημερινή. Το βυζαντινό τμήμα εντασσόταν στο κέντρο και περιβαλλόταν από το τμήμα της αρχαιότητας.

Βασικές αρχές του σχεδιασμού υπήρξαν ο διαχωρισμός των δύο τμημάτων, ο διαχωρισμός του τμήματος των γραφείων, εργαστηρίων, αποθηκών και βιβλιοθήκης, «ενός συνόλου με άρθρωση Γ και με οριζόντιο σκέλος, το χαμηλότερο, που φιλοξενεί αποθήκες και εργαστήρια, ενώ το κάθετο προς αυτό (σε pilotis εξαιτίας της υψομετρικής διαφοράς με το ισόγειο μουσείο) τα γραφεία και τη βιβλιοθήκη».

Λάμβανε επίσης υπόψη την υψομετρική διαφορά των δύο εκθεσιακών χώρων (μεγάλο και μικρό Π), και τους διέτασσε ιεραρχικά, με το φυσικό αίθριο στο εσωτερικό τους, με οριζόντιες περιμετρικά λωρίδες φωτισμού κάτω από το δώμα –η πρόταση για τον φωτισμό τελικά δεν εφαρμόστηκε–, εμφανείς λιθοδομές και ευρεία χρήση υαλότουβλων. Οι έννοιες φωτεινό, ανάλαφρο, υπαίθριο, αντιμνημειακό θα μπορούσαν να χαρακτηρίσουν το κτήριο αυτό, έννοιες που σίγουρα το καθιστούν το ωριμότερο έργο του αρχιτέκτονα, αφού φαίνεται να ταυτίζονται με τις προθέσεις του.

Στα τέλη της δεκαετίας του '70, προστέθηκε η λεγόμενη Νέα Πτέρυγα (για να στεγάσει το εύρημα της Βεργίνας) ενώ, στο τέλος της δεκαετίας του '80, χτίστηκε μια αποθήκη για τις ανάγκες του επιγραφικού υλικού, και ο εκθεσιακός χώρος του «μικρού Π» καθώς και η αίθουσα «Μ. Ανδρόνικος» δέχτηκαν παρεμβάσεις που ανταποκρίνονταν σε σύγχρονες μουσειακές αντιλήψεις, δηλαδή χαμηλές ψευδοροφές και άλλες ανάλογες εκθεσιακές πρακτικές.

*

Η ΕΚΘΕΣΙΑΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ του Α.Μ.Θ. είναι πραγματικά μεγάλη και ποικίλη και αντικατοπτρίζει τις ανάγκες και τις πρακτικές που ακολουθήθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες. Μέσα στα χρονικά όρια πάντως των δεκαετιών του '60 και του '70 εκτέθηκαν δύο μεγάλα εκθεσιακά σύνολα, τα οποία καθόρισαν και τις όποιες εκθεσιακές πρακτικές στην Κεντρική Μακεδονία. Το ένα σύνολο ήταν η *Γλυπτοθήκη*, την οποία οργάνωσε στο χώρο του «μεγάλου Π» ο Γ. Δεσπίνης (τότε Επιμελητής Αρχαιοτήτων, τώρα ομότιμος καθη-

Η αυλή του Αγ. Γεωργίου (Ροτόντα). Στο μνημείο φιλοξενήθηκαν αρχαιότητες από τη Μακεδονία και τη Θεσσαλονίκη αμέσως μετά την απελευθέρωση.

Το παλιό Αρχαιολογικό Μουσείο (Γενή Τζαμί).

γητής της Κλασικής Αρχαιολογίας του Α.Π.Θ.). Το άλλο ήταν η έκθεση για την *Προϊστορία της Μακεδονίας* την οποία οργάνωσε, στο «μικρό Π» από αριστερά, η αείμνηστη Αγνή Σακελλαρίου (με ευρήματα προερχόμενα κυρίως από την ανασκαφή της Παραδημής Κομοτηνής και τις ανασκαφές του Heurtley).

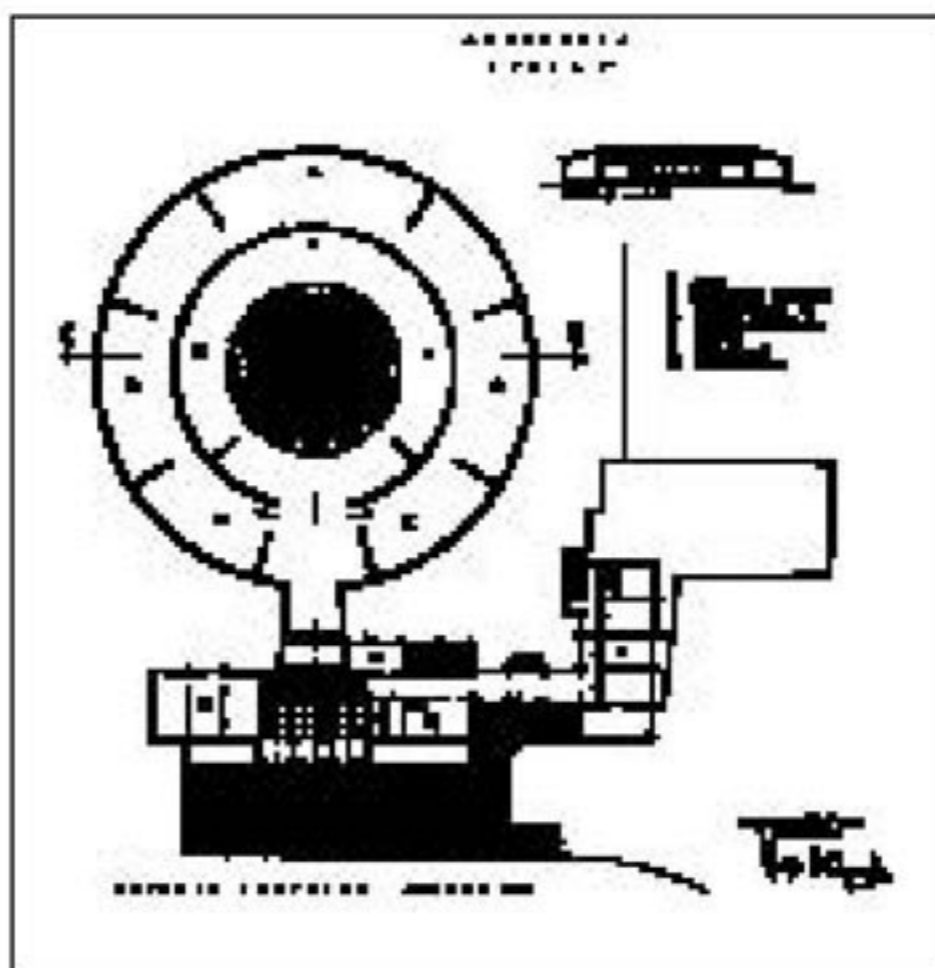
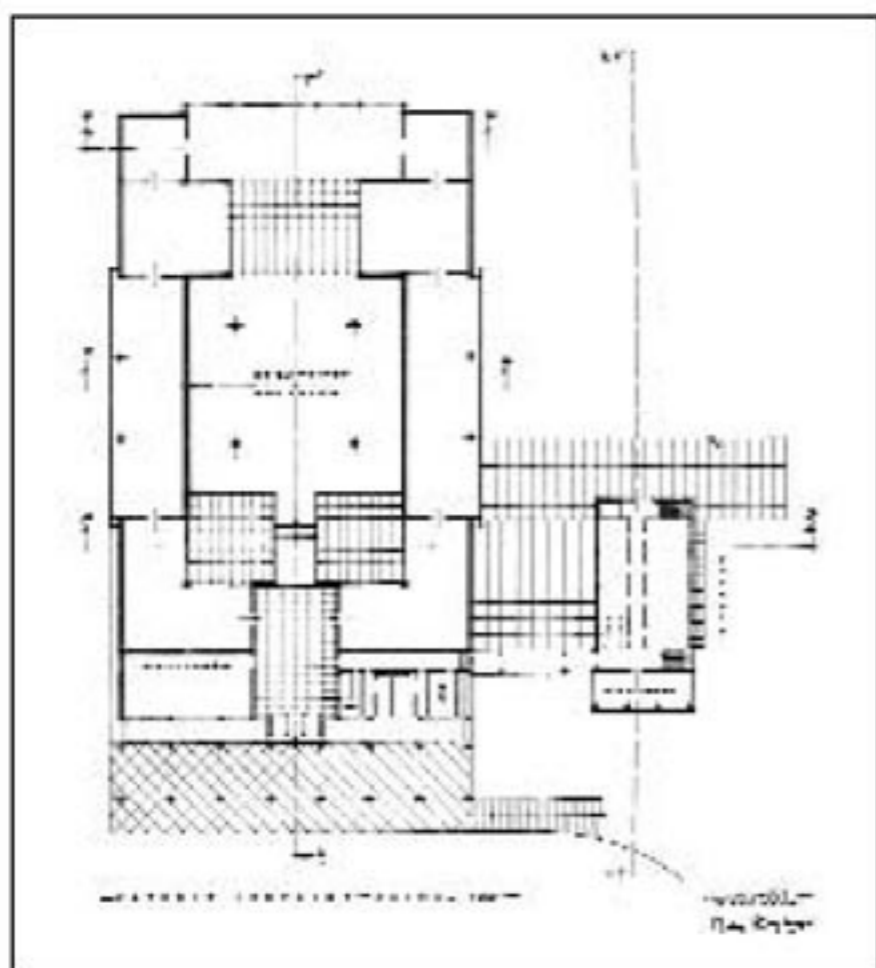
Κατόπιν έγινε έκθεση με ευρήματα από αρχαίες πόλεις, κυρίως από την ανασκαφή της Αμερικανικής Σχολής στην Όλυνθο κατά τον μεσοπόλεμο, την οποία οργάνωσαν η τότε Επιμελήτρια Ευγ. Γιούρη και η αείμνηστη Μαίρη Σιγανίδου. Την έκθεση συμπλήρωναν μερικά σημαντικά ευρήματα από τη βυζαντινή εποχή, τα οποία επιμελήθηκε ο Ν. Νικονάνος (τότε Επιμελητής Αρχαιοτήτων και τώρα ομότιμος καθηγητής Βυζαντινής Αρχαιολογίας στο Τμήμα Αρχιτεκτονικής της Πολυτεχνικής Σχολής του Α.Π.Θ.). Τη διεύθυνση των εργασιών είχαν ο Α. Βαβρίτσας και οι αείμνηστοι Φ. Πέτσας και Χ. Μακαρόνας.

Η σημασία των εκθέσεων εκείνων για τη γνωριμία των Θεσσαλονικέων, καταρχήν, με το απώτερο και απώτατο παρελθόν του βορειοελλαδικού χώρου, ήταν ανυπολόγιστη και, βέβαια, έφεραν σε άμεση επαφή με τα αντικείμενα τους εκκολαπτόμενους ήδη από τη δεκαετία του '60 αρχαιολόγους του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου.

Έγινε, δηλαδή, απολύτως συνειδητό ότι με το αποθηκευμένο ή πρόχειρα εκτεθειμένο στο Παλιό Μουσείο (Γενή Τζαμί) αρχαιολογικό υλικό, μπορεί να γίνει (και μάλιστα για πρώτη φορά, 50 χρόνια από την απελευθέρωση της πόλης) μια ανασύνθεση του παρελθόντος, ακολουθώντας και τους κανόνες της ιστορίας της τέχνης (η εξέλιξή της από τα αρχαϊκά χρόνια μέχρι την ύστερη αρχαιότητα) ή και της αρχαίας τοπογραφίας (αντικείμενα από αρχαίες πόλεις – ιδίως της Χαλκιδικής). Ήταν πραγματικά σημαντικό και πρωτόγνωρο για τη Θεσσαλονίκη γεγονός και μάλιστα μέσα σε ένα κτήριο του ύστερου μοντερνισμού, όταν σε ελάχιστη απόσταση (στην περιοχή της Ροτόντας κυρίως) διατηρούνταν, σχεδόν αλώβητα, ολόκληρα τμήματα από οικιστικά σύνολα του τέλους της Τουρκοκρατίας.

Μπαίνοντας, αριστερά, στη σημερινή αίθουσα «Μ. Ανδρόνικος» (που θα διατηρήσει βέβαια τους όγκους και την ονομασία της), εκτίθεται, αμέσως μετά τη συντήρησή του, το απίστευτο για εκείνη την εποχή εύρημα από το νεκροταφείο του Δερβενίου. Αργότερα, περί τα τέλη της δεκαετίας του '70, στο «μικρό Π» εκτίθεται το σημαντικότερο τμήμα του ευρήματος της Βεργίνας το οποίο (πολύ πληρέστερο και μαζί με το εύρημα του Δερβενίου και άλλα) μετακινήθηκε στις αρχές της δεκαετίας του '80 στην ειδικά κατασκευασμένη για αυτό Νέα Πτέρυγα, ενώ στο «μικρό Π» εκτέθηκε το εξαιρετικά σημαντικό εύρημα του νεκροταφείου της Σίνδου και στην αίθουσα «Μ. Ανδρόνικος» η προϊστορική συλλογή.

Η τελευταία, προς το τέλος της δεκαετίας του '80, μεταφέρθηκε στο βάθος του ισόγειου χώρου της Νέας Πτέρυγας, ενώ στο πρόσθιο μέρος του οργανώθηκε έκθεση για τα αρχαϊκά της Κεντρικής Μακεδονίας.

Προμελέτες του Καραντινού για το Α.Μ.Θ.

Το Α.Μ.Θ. στις αρχές της δεκαετίας του '60.

Θα ήταν πραγματικά σημαντικό, αλλά είναι ανέφικτο πια, να επανερχόταν το Α.Μ.Θ. στην κατάσταση που βρισκόταν όταν εγκαινιάστηκε στις αρχές της δεκαετίας του '60, ακόμη και στην τελευταία του λεπτομέρεια, και να αναζητιόταν αλλού η ανέγερση νέου Μουσείου με εξαρχής σχεδιασμό που θα λάμβανε υπόψη του τις παραμέτρους των νέων αρχαιολογικών και μουσειολογικών αναγκών.

Η εξωτερική όψη του νέου (υπό κατασκευή) κτηρίου, που έχει ήδη κηρυχθεί διατηρητέο, αλλά και οι εσωτερικοί του όγκοι, δεν θα αλλοιωθούν, ενώ, πολύ απλουστευμένα, στο εσωτερικό του αίθριο κατασκευάζεται υπόγειος χώρος που θα περιλάβει, εκτός των άλλων, αίθουσα πολλαπλών χρήσεων και δύο μικρές αίθουσες περιοδικών εκθέσεων. Όλο το βόρειο μέρος της ανατολικής αυλής θα καταλάβουν τα ηλεκτρομηχανολογικά ενώ, αργότερα, θα ανακατασκευασθεί και η νέα πτέρυγα του κτηρίου.

ΚΑΤΑ ΤΙΣ ΔΕΚΑΕΤΙΕΣ του '80 και του '90 το Α.Μ.Θ. συμμετείχε σε όλες τις εκθέσεις για τη Μακεδονία που έγιναν σε όλες σχεδόν τις ηπείρους του κόσμου. Με αφορμή τον εορτασμό για τα 2.300 χρόνια από την ίδρυση της Θεσσαλονίκης, στην ανατολική πτέρυγα του «μεγάλου Π» οργανώθηκε μια εφ' όλης της ύλης έκθεση για τη Θεσσαλονίκη υπό τη διεύθυνση της αείμνηστης Ιουλίας Βοκοτοπούλου³ και εκδόθηκε τόμος με την αναδημοσίευση των σημαντικότερων άρθρων για την αρχαιολογία της πόλης.⁴ Με αφορμή επίσης την ανακήρυξη της Θεσσαλονίκης ως Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης για το 1997 στο Α.Μ.Θ. διοργανώθηκαν πολλές περιοδικές εκθέσεις και δύο μόνιμες: η μία, στον εκθεσιακό χώρο του ορόφου της Νέας Πτέρυγας, είχε τίτλο «Ο χρυσός των Μακεδόνων» και αποτελούσε τη νέα εκθεσιακή πρόταση μετά τη μεταφορά του ευρήματος της Βεργίνας στο εκεί Μουσείο των Βασιλικών Τάφων και, στον ισόγειο χώρο της ίδιας πτέρυγας, εγκαταστάθηκε η έκθεση «Προϊστορική Θεσσαλονίκη».

Ασφαλώς όλη αυτή η εκθεσιακή κινητικότητα⁵ ήταν συναρτημένη κάθε φορά με ετερογενείς μεταξύ τους απόψεις, συγκυρίες και συνθήκες: αλλαγή αντιλήψεων για τη διαμόρφωση των εκθεσιακών χώρων· πιεστικές συνθήκες για άμεση έκθεση σημαντικών ευρημάτων· επικράτηση της άποψης ότι θα πρέπει να εκθέτονται ανασκαφικά σύνολα και όχι επιλεγμένα αντικείμενα (όπως έγινε με το νεκροταφείο της Σίνδου στο «μικρό Π»): ταύτιση σχεδόν του ρόλου του Μουσείου με εθνικές διεκδικήσεις· επικράτηση νέων τάσεων για τη διάλυση «αναχρονιστικών» εκθέσεων του τύπου της Γλυπτοθήκης που προηγήθηκε· επαλήθευση της άποψης ότι, αρχικά τουλάχιστον, το βασικό Μουσείο του μακεδονικού χώρου μπορεί να ενταχθεί στις «νότιες εξελίξεις» (έτσι όπως τις γνωρίζουμε από τις κλασικές ιστορίες της αρχαίας τέχνης, εκτός βέβαια από τα του κρητομυκηναϊκού κύκλου): έμφραση, στην έκθεση για τα προϊστορικά κυρίως, της δυνατότητας και της ελληνικής έρευνας για την ένταξή της στις νεότερες ερευνητικές και θεωρητικές τάσεις, κ.λπ. Σίγουρα όλα αυτά και πολλά άλλα αποτελούν πρόσφορο έδαφος καταρχήν για τους θεωρητικούς της μουσειολογίας.

Γίνεται φανερό, λοιπόν, ότι το Α.Μ.Θ. παρουσίασε μια αξιοσημείωτη προσαρμοστικότητα στα πάσης φύσεως τεκταινόμενα λόγω κυρίως της φύσεως των εκθεμάτων του, τα οποία, στην πλειονότητά τους, δεν νοούνται ως αμετακίνητα εν παρατάξει αντικείμενα μοναδικής αξίας. Θα ήταν πολύ δύσκολο π.χ. να σκεφτόταν κανείς διαφορετική άποψη για τις μεγάλες γλυπτοθήκες της Δύσης (Μουσείο Ακρόπολης, Γλυπτοθήκη Μονάχου κ.λπ.)

Ο νέος γενικός σχεδιασμός προβλέπει στο κεντρικό τμήμα των γνωστών από το παρελθόν εκθεσιακών χώρων του Μουσείου, δηλαδή «το μικρό Π», με κάποιες προσθήκες ή παραλλαγές, την έκθεση της νέας πτέρυγας με τίτλο «Ο χρυσός των Μακεδόνων». Το «μικρό Π» θα έχει και πάλι έκταση 600 τ.μ. περίπου.

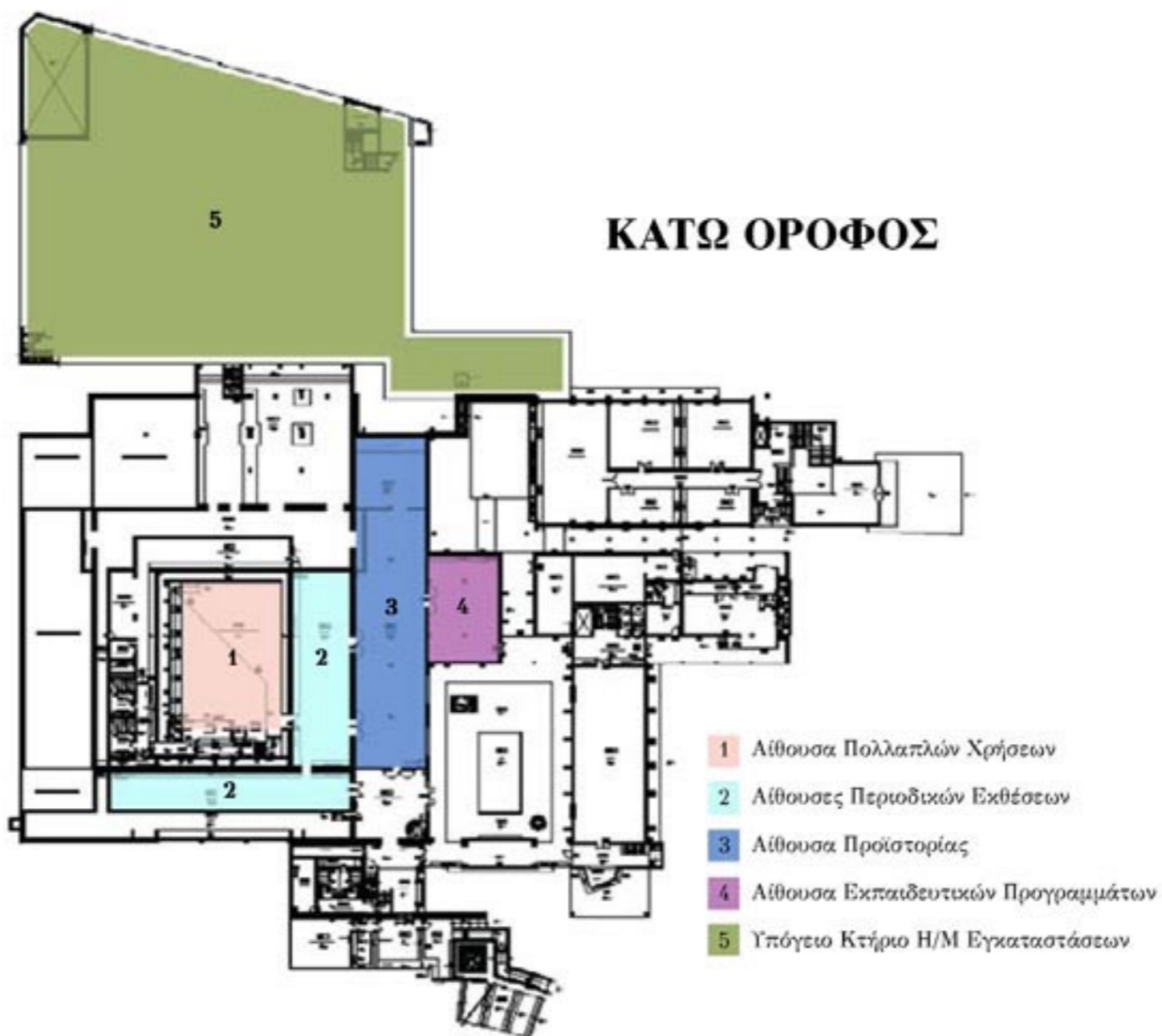
Αμέσως μετά θα εγκατασταθεί στον υπόγειο χώρο που αναφέραμε (περίπου 300 τ.μ.) η έκθεση για την προϊστορική εποχή στη Μακεδονία και, αργότερα, στο λεγόμενο «μεγάλο Π», θα στηθούν, από δεξιά και συνεχόμενα, οι εξής ενότητες: «Προς τη γένεση των πόλεων», «Από το βασίλειο ως την όψιμη αρχαιότητα της Μακεδονίας» και «Θεσσαλονίκη: οι πρώτοι αιώνες».

Από το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο (Κ.Α.Σ.) έχει ήδη εγκριθεί το σύνολο της εκθεσιακής πρότασης και στο παρόν βιβλίο θα ακολουθήσουμε την πορεία αυτής της πρότασης, θεωρώντας ότι η έκθεση αυτή είναι ήδη ολοκληρωμένη ενώ, στην πραγματικότητα, όλα τα αντικείμενα των πρώην εκθέσεων αλλά και των αποθηκών του Μουσείου βρίσκονται σε λυόμενες αποθήκες στην ανατολική και νότια αυλή του, το δε κτήριο ανακατασκευάζεται από το Υπουργείο Πολιτισμού με βάση μελέτη του αρχιτέκτονα Νίκου Φιντικάκη.

Η εκθεσιακή πρόταση υιοθετεί βέβαια όλες τις πρόσφατες μουσειολογικές και μουσειογραφικές προδιαγραφές ενώ στο ανακατασκευασμένο κτήριο θα περιλαμβάνονται όλοι οι προβλεπόμενοι για ένα σύγχρονο Μουσείο χώροι, σημάσεις, λειτουργίες, καθώς και η εξυπηρέτηση ανθρώπων με ειδικές ανάγκες όλων των κατηγοριών.

Σχηματική απόδοση των χώρων του ανασκευαζόμενου μουσείου.

Ο υπόστεγος χώρος του Α.Μ.Θ. πριν από την ανακατασκευή.

Οι σελίδες που θα ακολουθήσουν, λοιπόν, γράφονται σε μεταβατικές για το Αρχαιολογικό Μουσείο της Θεσσαλονίκης συνθήκες (Οκτώβριος 2003-Ιανουάριος 2004) και περιγράφουν μια έκθεση η οποία δεν έχει ακόμα εγκατασταθεί.

Η φύση των ευρημάτων ενός Μουσείου όπως το Α.Μ.Θ. διευκολύνει πολύ την περί θεματικών ενότητων πρότασή μας, δεδομένου ότι στεγάζει μεγάλης ποικιλίας, ως προς την προέλευσή τους, αντικείμενα: μεγάλες ανασκαφές σε πόλεις και νεκροταφεία, μεγάλα ανασκαφικά σύνολα από προϊστορικούς οικισμούς, τυχαία ευρήματα και επιφανειακές περισυλλογές, συλλογές ιδιωτών, αρχαία από αρχαιοκαπηλίες, κατασχέσεις κ.λπ. Κανένας δηλαδή τομέας του παρελθόντος δεν μένει χωρίς να αντιπροσωπεύεται με κάποιο αρχαίο αντικείμενο, χωρίς δηλαδή το χρίσμα της αυθεντικότητας. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι ένα Μουσείο που διαθέτει μόνο αντικείμενα από δωρεές, αγορές κ.λπ., δηλαδή επιλεγμένα, δεν θα μπορούσε να κάνει έκθεση ή εκθέσεις με βάση πάσης φύσεως θεματικές ενότητες. Η διαφορά όμως είναι ότι στην περίπτωση αυτή τα συμφραζόμενα του αντικειμένου της θεματικής ενότητας δεν μπορεί παρά να είναι μόνο κειμενικά και εποπτικά, όπως π.χ. στην εξαιρετική περίπτωση της παρουσίασης της καθημερινής ζωής στο Βυζάντιο.⁶ Στην περίπτωσή μας όμως, σχεδόν κάθε αντικείμενο που εκτίθεται έχει καταρχήν ανασκαφικά και παράλληλα κειμενικά και εποπτικά συμφραζόμενα. Έτσι μπορεί ένα αγγείο να εντάσσεται στη θεματική ενότητα «Οπλισμός» (λόγω της παράστασης που φέρει) και ταυτόχρονα να αποτελεί αντικείμενο ενός τάφου (κτέρισμα), ο οποίος ανήκει στο νεκροταφείο μιας πόλης που χρονολογείται στον 4ο αι. π.Χ.⁷

Η ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ πριν και κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου, όπως ήταν επόμενο, ασκήθηκε μόνο από ξένους ερευνητές, όπως ο Ά. ΰδϋ, μέλος του γαλλικού εκστρατευτικού σώματος στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, και οι Άγγλοι αρχαιολόγοι S. Casson και W.A. Heurtley, οι οποίοι διενήργησαν πολλές επιφανειακές και ανασκαφικές έρευνες μέσα σε μια ανθρωπογεωγραφία και ένα τοπίο πολύ ατμοσφαιρικό για μας σήμερα, όπως θα προσπαθήσουμε να το αναπαραστήσουμε στις προθήκες, με βάση τις περιγραφές περιηγητών και αρχαιολόγων, τα σχέδια και τις φωτογραφίες από τις δημοσιεύσεις των ανασκαφών ή τις ανταποκρίσεις των ξένων περιοδικών, τα κουτιά από τσιγάρα, μπισκότα κ.λπ. στα οποία συσκεύαζαν τότε τα αρχαία κ.λπ. Οι ερευνητές αυτοί δημοσίευσαν συστηματικά τις εργασίες τους, οι οποίες και σήμερα είναι πολύτιμες από κάθε άποψη.

Με μεγάλη καθυστέρηση, ίσως και τριών δεκαετιών μετά τον πόλεμο, άρχισε και η συμμετοχή της ελληνικής πλευράς στον τομέα αυτό της αρχαιογνωσίας. Σήμερα γνωρίζουμε μερικά πράγματα για την Παλαιολιθική Εποχή: ουρανοπίθηκος Νικήτης και περιοχή Αξιού, σπήλαιο Πετραλώνων και κρανίο Νεάντερταλ, επιφανειακή ανεύρεση εργαλείων Μουστεριαίας Εποχής τόσο στην περιοχή του Ζαγκλιβερίου Λαγκαδά, όσο και στην περιοχή της Δράμας, αλλά και του παλαιολιθικού λατομείου πυριτόλιθου Πετρωτών Ξάνθης. Η εποχή αυτή θα αντιπροσωπεύεται, στο βαθμό του εφικτού, και με εκμαγεία των τμημάτων του κρανίου του ουρανοπιθήκου και του κρανίου των Πετραλώνων.

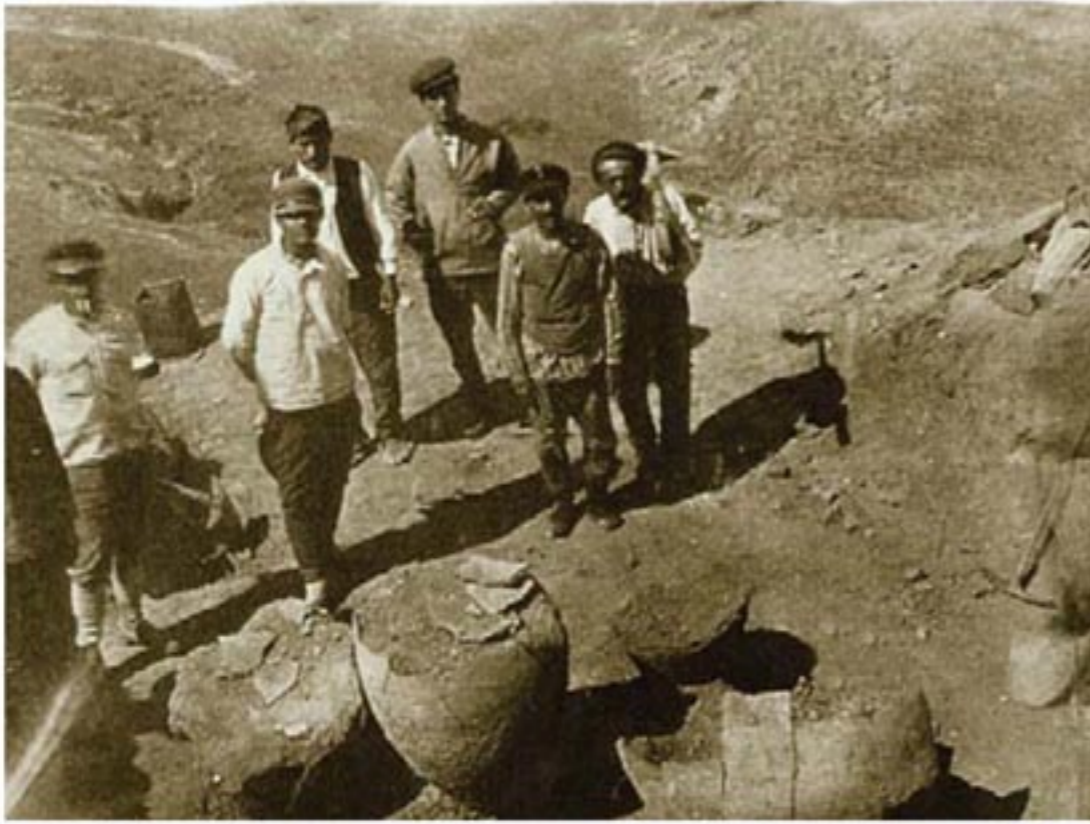

W.A. Heurtley

S. Casson

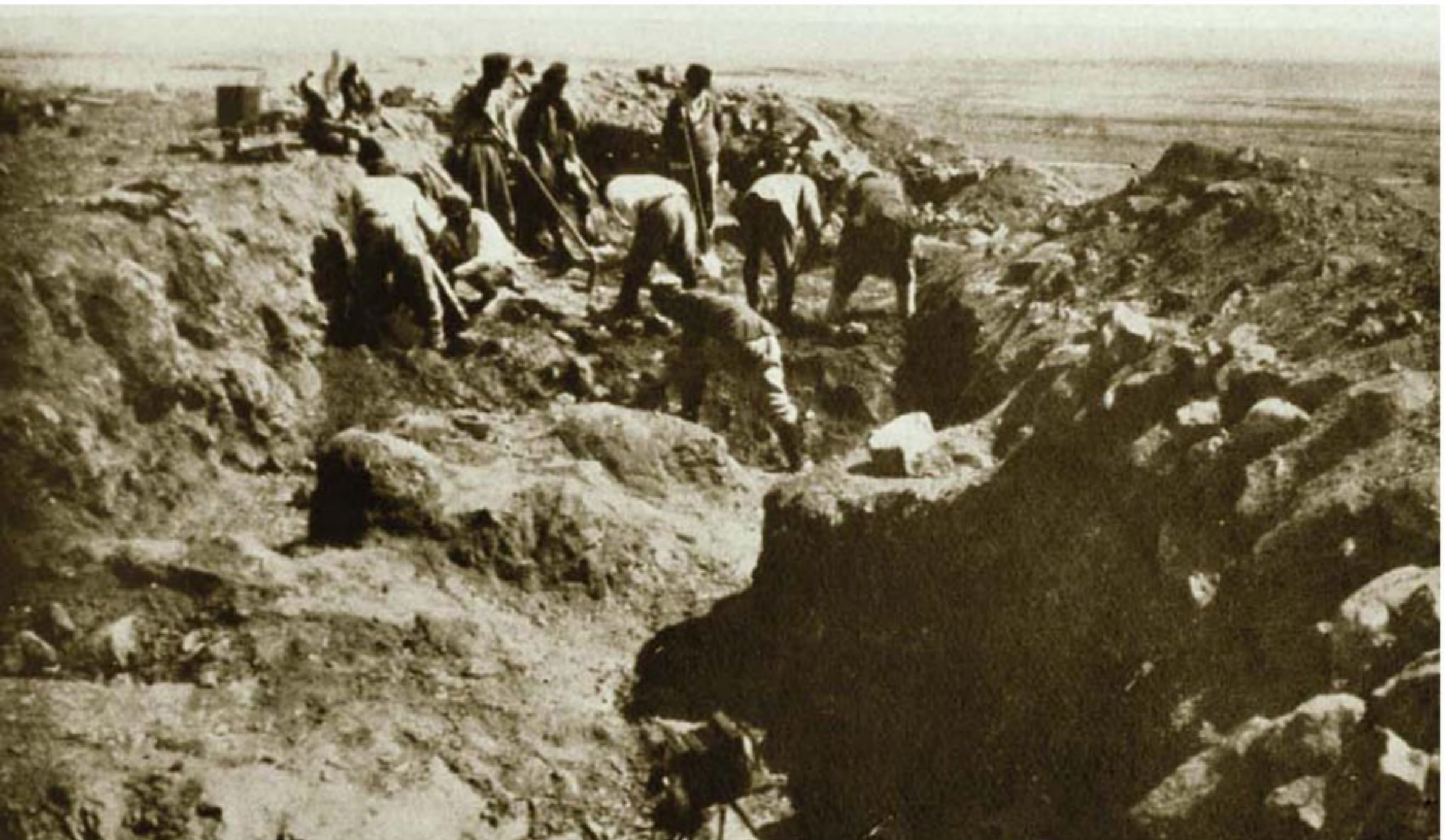
ΑΡΙΣΤΕΡΑ: Τμήμα πήλινου ανθρωπόμορφου σχηματοποιημένου ειδωλίου (πρόσθια και πλάγια όψη). Η απόδοση είναι πτηνόμορφη. Παριστάνει όρθια γυναικεία μορφή. Το στήθος υποδηλώνεται με δύο ανεπαίσθητα εξάρματα του πηλού. Τα χέρια προς τα πίσω δείχνουν σαν να είναι λυγισμένα στους αγκώνες, αποδίδονται με πλαστικά εξάρματα που εξέχουν έντονα. Τα πόδια έχουν σφηνοειδές σχήμα και είναι κολλημένα μεταξύ τους. Με βαθιές αυλακώσεις δηλώνουν, μάλλον, ανατομικά χαρακτηριστικά, όπως ο ομφαλός και η σπονδυλική στήλη. Εντός των αυλακώσεων διατηρούνται ίχνη κόκκινου χρώματος. Η επιφάνεια είναι καστανού χρώματος, στιλβωμένη. Οικισμός Σταυρούπολης Θεσσαλονίκης, Νεότερη Νεολιθική Εποχή.

Πιθάρια της Εποχής Χαλκού, στην ανασκαφή της Τσαουσίτσας Κιλίς (Casson, 1926).

Προϊστορικός οικισμός, «τούμπα», στην Τσαουσίτσα Κιλίς (Casson, 1926).

Ανασκαφή του νεκροταφείου της Εποχής Σιδήρου στην Τσαουσίτσα Κιλίς (Casson, 1926).

Προϊστορικός οικισμός, «τούμπα», στο Λεμπέτ Θεσσαλονίκης (Rey, 1921).

Αεροφωτογραφία του οικισμού σε σχήμα τράπεζας στο Καραμπουρνάκι Θεσσαλονίκης (Rey, 1921).

Κουτιά από βιομηχανικά προϊόντα που χρησιμοποιούνταν για φύλαξη των ευρημάτων στις ανασκαφές του W.A. Heurtley.

Εργαλεία από πυριτόλιθο της Ανώτερης Παλαιολιθικής Εποχής από το Πετρωτό Ξάνθης. Ανάλογα έχουν βρεθεί στην περιοχή των πηγών του ποταμού Αγγίτη (Ν. Σερρών) και στην περιοχή του Ζαργλιβερίου Θεσσαλονίκης.

Ο ουρανοπίθηκος ήταν ανθρωποειδής, πρόγονος του ανθρώπου και έζησε πριν από 9 εκατομμύρια χρόνια, σε περιβάλλον σαβάννας. Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά του κρανίου φαίνεται να οδηγούν στην άποψη ότι αποτελεί πρόγονο των νεαντερταλίων και του σημερινού ανθρώπου (*Homo heidelbergensis*) που χρονολογείται περίπου στο 200.000 π.Χ. Τα κρανία αυτά βρέθηκαν από τον καθηγητή της παλαιοντολογίας στο Α.Π.Θ. κ. Γιώργο Κουφό, κατά τη διάρκεια συστηματικών ερευνών στη Χαλκιδική (Νικήτη) και στην περιοχή του Γαλλικού ποταμού. Το κρανίο των Πετραλώνων βρέθηκε τυχαία στο ομώνυμο σπήλαιο στα Πετράλωνα της Χαλκιδικής το 1960. Στο σπήλαιο άρχισε αμέσως έρευνες –που συνέχισε για χρόνια– ο ανθρωπολόγος Άρης Πουλιανός. Το σπήλαιο αυτό όπως και το παρακείμενο Μουσείο είναι επισκέψιμα.

Όπως είναι γνωστό, η Μεσολιθική Εποχή, τουλάχιστον μέχρι σήμερα, δεν έχει εντοπισθεί στη βόρεια Ελλάδα.⁸

Εκμαγείο κρανίου του Ουρανοπίθηκου, Νικήτη Χαλκιδικής. Το κρανίο αυτό είναι αρχαιότερο από το νεαντερτάλιο των Πετραλώνων.

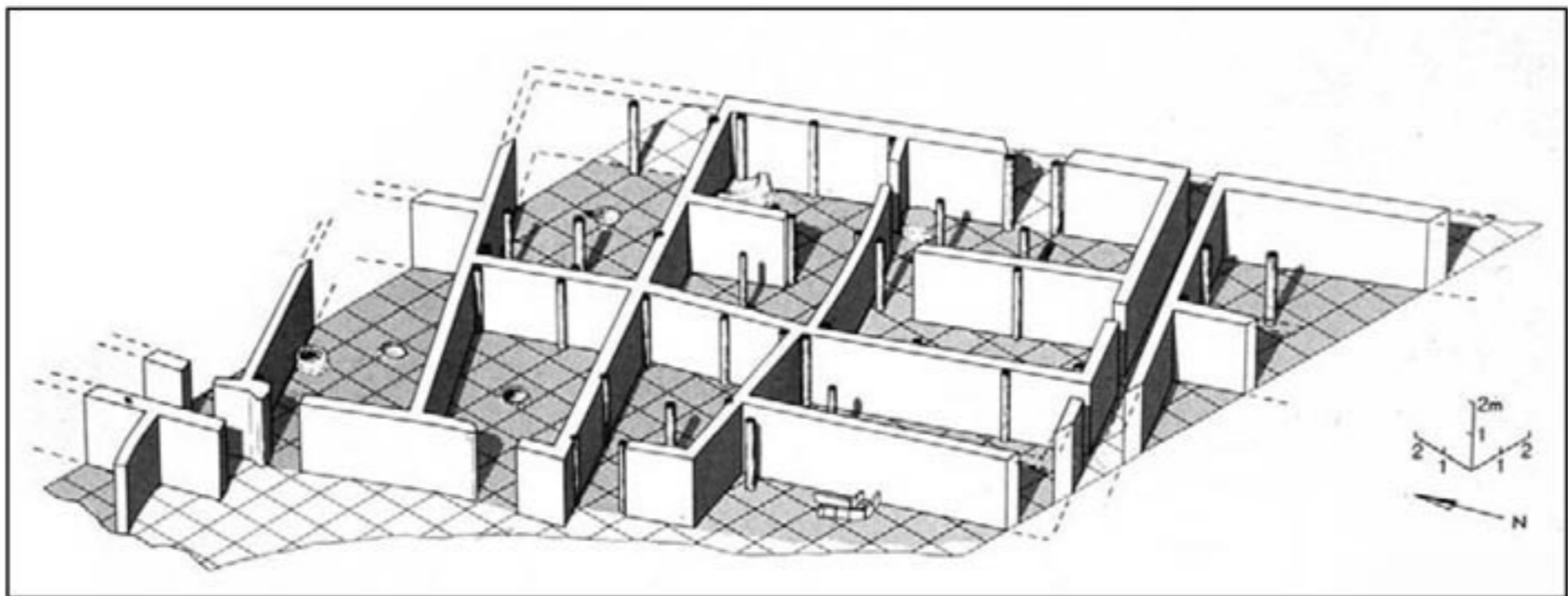
Εκμαγείο κρανίου των Πετραλώνων. Άνθρωπος του Νεάντερταλ.

Οι επόμενες προϊστορικές εποχές δεν παρουσιάζονται με χρονολογικά κριτήρια (Μέση και Νεότερη Νεολιθική, Εποχή του Χαλκού, Εποχή του Σιδήρου), αλλά με βάση τις καθημερινές πρακτικές του ανθρώπου κάθε εποχής. Και βέβαια η όποια πολιτιστική διαφοροποίηση κάθε εποχής θα γίνεται εμφανής μέσα από τις συγκεκριμένες πρακτικές, η σημερινή μουσειολογική διαχείριση των οποίων σίγουρα καθιστά οικειότερο το παρελθόν στον σύγχρονο άνθρωπο.

Οι οικισμοί

Σε όλες τις περιοχές, ακόμη και τις ημιορεινές της Μακεδονίας, φυσικά και της Βαλκανικής, αλλά και στην Εγγύς και Μέση Ανατολή, εντοπίζονται οικισμοί με πυκνότητες που εκπλήσσουν, αφού προσεγγίζουν ακόμη και εκείνες των σημερινών χωριών. Οι οικισμοί της Νεολιθικής Εποχής απλώνονται στο χώρο με εκτάσεις που πολλές φορές εντυπωσιάζουν, καταλαμβάνουν δηλαδή πάνω από 300 στρέμματα, ενώ οι οικισμοί της Εποχής του Χαλκού και του Σιδήρου είναι χαμηλοί λοφίσκοι (τούμπες) που δημιουργήθηκαν από τη συνεχή κατοίκηση των ανθρώπων σε περιορισμένο, σε σχέση με τη Νεολιθική Εποχή, χώρο.

Οι τούμπες αποτελούν χαρακτηριστικά σημεία της μακεδονικής τοπιογραφίας που δικαιολογημένα ανέκαθεν συγγέρονταν με τους τύμβους των μακεδονικών τάφων.

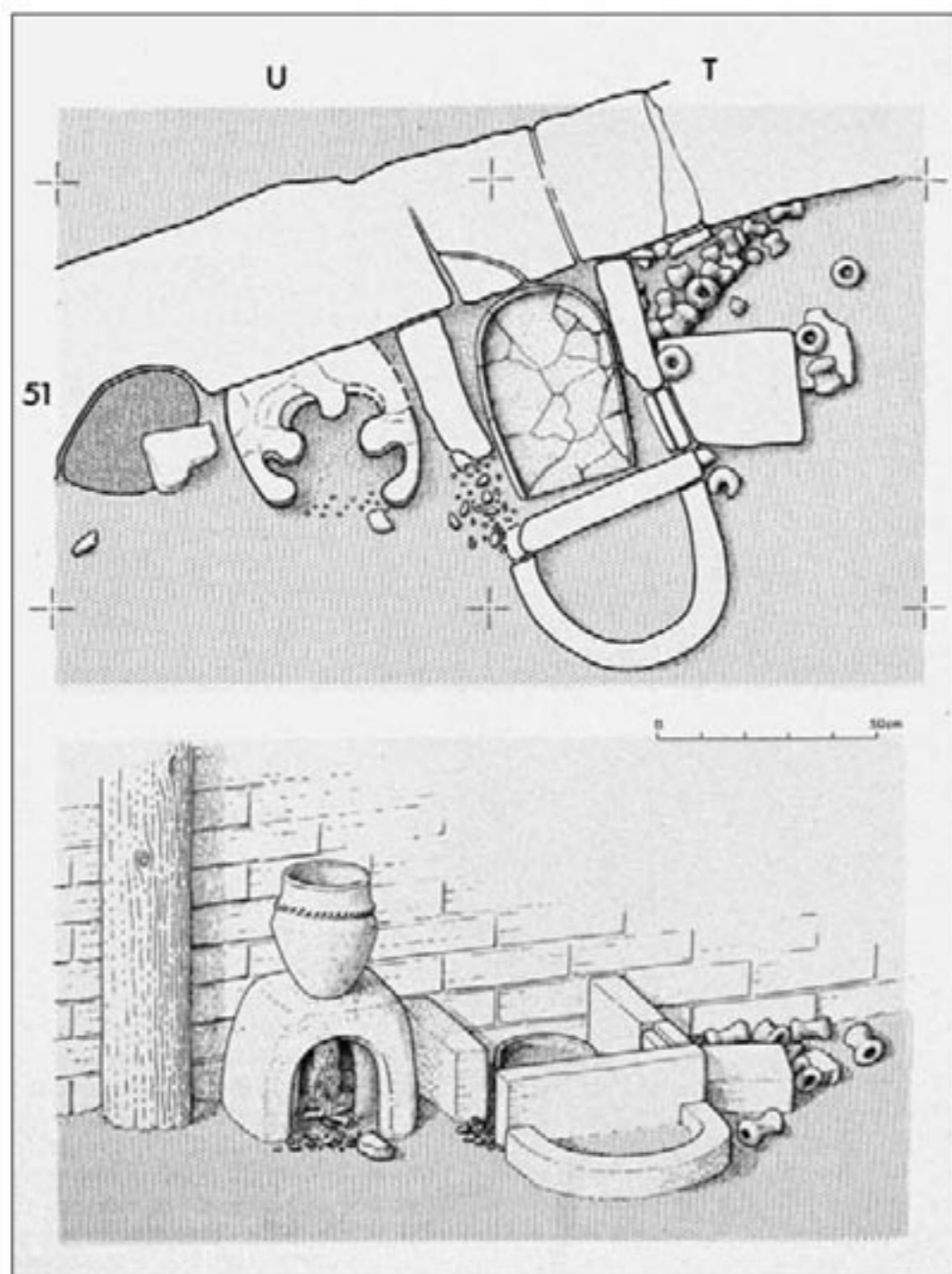

Σχεδιαστική αναπαράσταση των οικιστικών καταλοίπων της Εποχής Σιδήρου του Καστανά (Hänsel, 1989).

Γεωργία, Κτηνοτροφία – Κυνήγι, Αλιεία

Πρόκειται για τις βασικές παραγωγικές δραστηριότητες του ανθρώπου από τη Νεολιθική Εποχή και εξής. Οι δραστηριότητες αυτές μελετώνται με βάση το υλικό που προκύπτει από τις ανασκαφές, δηλαδή τους καμένους σπόρους από καλλιέργειες πάσης φύσεως, κυρίως δημητριακών, καρπούς κ.λπ., τα οστά ζώων, εξημερωμένων ή όχι, τα μαλάκια ή τα κόκαλα ψαριών. Με τις μελέτες αυτές αποκαθίσταται η οικονομική βάση κάθε προϊστορικής κοινότητας που ανασκάπτεται με συγκεκριμένη μεθοδολογία και ερευνητικούς στόχους. Με μια σειρά από ειδικές μελέτες αποκαθίσταται το φυσικό περιβάλλον του οικισμού.

Οι δραστηριότητες αυτές του ανθρώπου δεν άλλαξαν σημαντικά από εποχή σε εποχή. Το ποσοστό των αιγοπροβάτων είναι πάντοτε μεγάλο και ακολουθεί του χοίρου και του βοδιού ενώ, κατά την Εποχή του Χαλκού, αυξάνει το ποσοστό του κυνηγιού. Τα θαλασσινά επίσης αποτελούν αναγκαία διατροφική προσθήκη. Η μελέτη των μεθόδων ανάπτυξης των ζώων, της κατανάλωσης των προϊόντων τους εν ζωή και των εργασιών που σχετίζονται με αυτά (μαλλί, γάλα, κοπριά, αγροτικές εργασίες, σταβλισμός κ.λπ.), της σφαγής και της κατανάλωσης του κρέατός τους, όλων των προϊόντων από αυτά που χρησιμοποιούνται μετά την κατανάλωσή τους (κόκαλα, δέρμα), η συμβολική και ιδεολογική τους υπόσταση στην ανθρώπινη νόηση έτσι όπως αυτή αποδίδεται παραστατικά (π.χ. ειδώλια ζώων κ.λπ.), αποτελούν ζητήματα εξίσου σημαντικά για την αρχαιολογική έρευνα. Το σύνολο του διατροφικού κύκλου και των θεμάτων που σχετίζονται με αυτόν αποτελεί, ή πρέπει να αποτελεί, θεμελιώδες μέσον για την προσέγγιση των πολιτισμών του παρελθόντος.

Σχεδιαστική αναπαράσταση των οικιακών συσκευών (εστία, θήκη) και αντικειμένων στον εξωτερικό χώρο σπιτιού της Εποχής Σιδήρου του Καστανά (Ηγήδωδ', 1989).

Αγγείο με σπόρους. Άσσηρος, Ύστερη Εποχή Χαλκού. Αγγεία με καμένους σπόρους, λόγω πυρκαγιάς, βρίσκονται πολλές φορές στις ανασκαφές και αποτελούν πολύτιμα «κλειστά» δεδομένα για τους αρχαιολόγους και τους παλαιοβοτανολόγους.

Λίθινο τριβείο με λίθινο τριπτήρα. Άσσηρος, Εποχή Χαλκού. Η χρήση τους ήταν απολύτως ίδια με την παραδοσιακή των σύγχρονων κοινοτήτων.

Οστέινο αγκίστρι. Σταυρούπολη, Νεότερη Νεολιθική. Ανάλογα αγκίστρια βρίσκονται και στις ανασκαφές οικισμών κάθε εποχής σε πολλές περιοχές, χάλκινα ή οστέινα, και μάλιστα ήδη από τη Νεολιθική Εποχή.

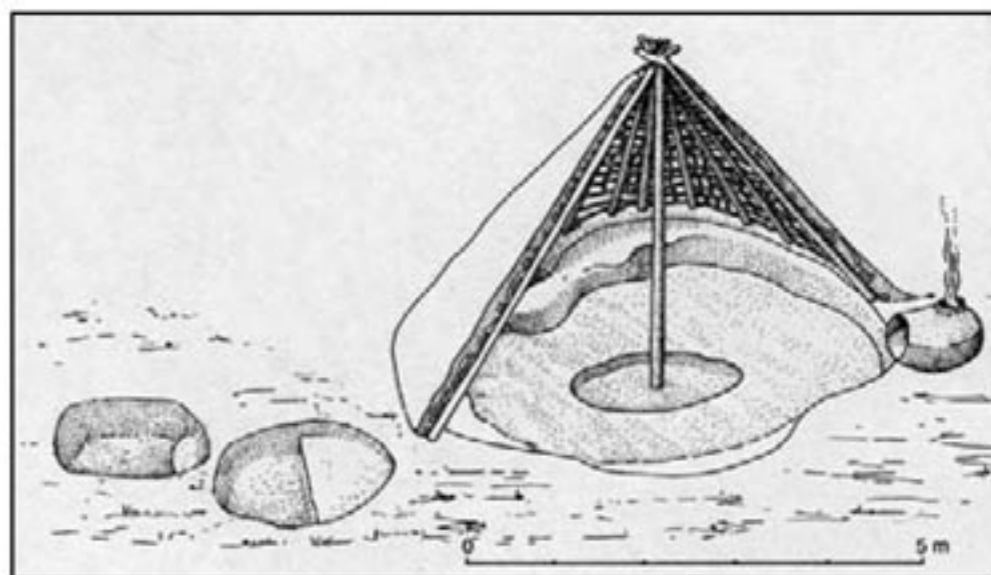
Αγγείο που χρησίμευε ίσως για την παρασκευή βουτύρου. Μεσημεριανή Τούμπα Θεσσαλονίκης, Πρώιμη Εποχή Χαλκού.

Η αρχιτεκτονική

ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΝ ΝΟΤΟ

Τα σπίτια κατά τη Νεολιθική Εποχή είναι, ανάλογα με τον διαθέσιμο χώρο, τις περισσότερες φορές πυκνά τοποθετημένα το ένα δίπλα στο άλλο, ίσως και κατά συστάδες. Περιβάλλονται πολλές φορές από βαθιά τάφρο, για λόγους προστασίας, ορισμού του ζωτικού χώρου του οικισμού κ.λπ. Τα σπίτια είναι απλοί λάκκοι σκεπασμένοι με καλαμωτές και δέρματα, αλλά και ισόγεια κτίσματα, τετράγωνα ή επιμήκη με αιψιδωτή απόληξη. Ανάλογα είναι τα σπίτια και στις άλλες εποχές. Οι υποδομές τους είναι τις περισσότερες φορές από πέτρα ενώ οι ανωδομές από επιχρισμένες καλαμωτές πλεγμένες ανάμεσα σε πασσάλους, ή από πλίνθους ξεραμένους στον ήλιο.

Το Α.Μ.Θ. διαθέτει πολλά ανασκαφικά σύνολα από συστηματικές ανασκαφές από τα οποία θα μπορούσε να ανασυντεθεί το νοικοκυριό, με την ευρεία έννοια, εκείνων των εποχών. Κεραμική, εργαλεία, σφονδύλια και ικραντικά βάρη, διάφορες κατασκευές κ.λπ., αποτελούν σύνολα του εσωτερικού σπιτιών, μονάδες δηλαδή ευρύτερων κοινωνικών σχηματισμών. Τα νοικοκυριά εμφανίζουν πολυμορφία από εποχή σε εποχή και βέβαια η μελέτη τους σημαίνει εμπλοκή με το σύνολο των παραγωγικών και ιδεολογικών διαδικασιών ολόκληρου του οικισμού ή του συμπλέγματος των οικισμών.

Σχεδιαστική αναπαράσταση υπόσκαφου σπιτιού και λάκκων.

Πρόχοι. Η μόνωτη (με μία λαβή) πρόχους είναι χαρακτηριστικό αγγείο της εποχής σε όλη τη Βαλκανική. Οι συγκεκριμένες αποτελούν μέρος του νοικοκυριού ενός καμένου και εν μέρει ανασκαμμένου σπιτιού. Μεσημεριανή Τούμπα Θεσσαλονίκης, Πρώμη Εποχή Χαλκού.

Πήλινο κουτάλι. Για κουτάλια χρησιμοποιούνταν και όστρεα (στρείδια), ιδιαίτερα κατά τη Νεολιθική Εποχή. Το Περιβολάκι (παλιά ονομασία Σαρατσέ) είναι σημαντικός προϊστορικός οικισμός στην πεδιάδα δυτικά του Λαγκαδά. Περιβολάκι, Ύστερη Εποχή Χαλκού.

Βάση αγγείου με αποτύπωμα φάθας. Αποτυπώματα φάθας, αλλά και υφασμάτων, ιδίως μάλλινων, είναι κάπως σπάνια και πάντα πολύτιμα για τις έρευνες που αφορούν την καλάθοπλεκτική και την υφαντική. Βασιλικά Θεσσαλονίκης, Νεότερη Νεολιθική Εποχή.

Κρατευτής, δηλαδή ένα από τα δύο απαιτούμενα στηρίγματα για τον οβελό (σούβλα). Καστανάς Θεσσαλονίκης, Πρώιμη Εποχή Χαλκού.

Οστέινο χτένι. Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης, Νεότερη Νεολιθική Εποχή.

Χάλκινος διπλός πέλεκυς. Τούμπα Θεσσαλονίκης, Ύστερη Εποχή Χαλκού.

Οστέινος οπέας – Οστέινη περόνη – Λίθινο ακόνι – Λίθινο πριόνι. Καστανάς, Ύστερη Εποχή Χαλκού.

Πήλινα σφονδύλια.
Στις οπές των σφονδυλιών
προσαρμοζόταν η ρόκα,
δηλαδή μια ξύλινη βέργα,
για το γνέσιμο του μαλλιού.
Άσσηρος Θεσσαλονίκης,
Υστερη Εποχή Χαλκού –
Πρώιμη Εποχή Σιδήρου.

Πήλινο πηνίο (καρούλι). Άσσηρος, Εποχή Σιδήρου.

Υφαντικό βάρος αργαλειού από τον προϊστορικό οικισμό Καστανά, Εποχή Χαλκού.

Αποστρογγυλεμένο όστρακο με οπή. Χρησιμοποιούνταν μάλλον για υφαντικό βάρος. Άσσηρος, Ύστερη Εποχή Χαλκού – Πρώιμη Εποχή Σιδήρου.

Οστέινη περόνη με εγχάρακτη διακόσμηση. Τούμπα Θεσσαλονίκης, Ύστερη Εποχή Χαλκού.

Οστέινη περόνη. Τούμπα Θεσσαλονίκης, Ύστερη Εποχή Χαλκού.

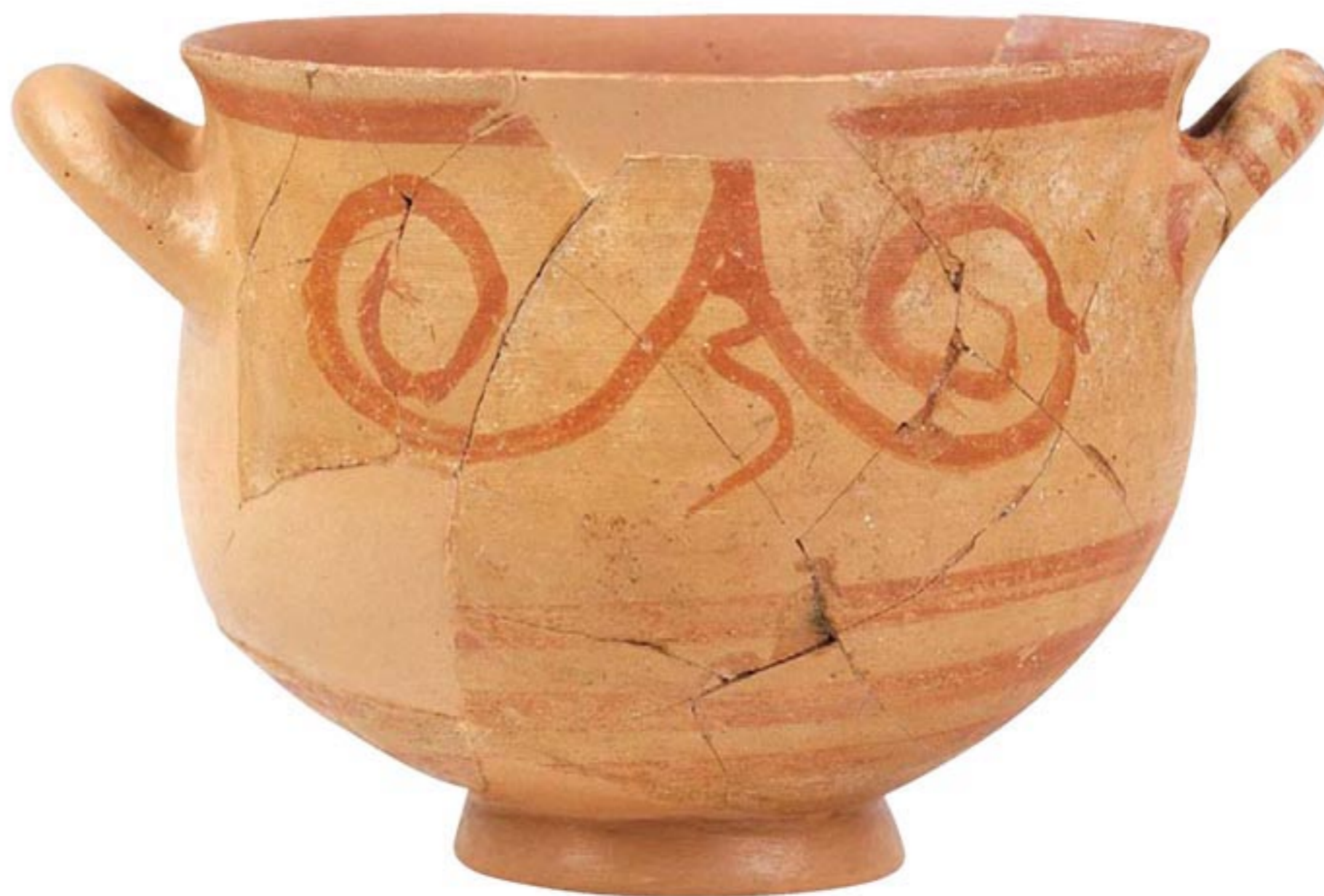

Πήλινα ανάγλυφα τοίχου. Προέρχονται από το μισσανασκαμμένο και καμένο σπίτι του προϊστορικού οικισμού Μεσημεριανή Τούμπα Θεσσαλονίκης, Πρώιμη Εποχή Χαλκού.

Κατά το τέλος της Νεολιθικής Εποχής στον βορειοελλαδικό χώρο –και όχι μόνο– παρατηρείται το φαινόμενο ενός πρώιμου αστικού σχηματισμού· το ίδιο συμβαίνει εξάλλου και στην Ανατολή, με την πληθυσμική συγκέντρωση σε μεγάλους οικισμούς, την εμφάνιση της μεταλλοτεχνίας, των ιερών, της σταδιακής ιεραρχικής οργάνωσης, τη διεύρυνση των ανταλλαγών, την ανακάλυψη της ιδεογράμματης γραφής κ.λπ.

Όλα αυτά βέβαια δεν καθιστούσαν αυτονόητη την προϋπόθεση για να περάσει και η Μακεδονία σε ανακτορικούς πολιτισμούς όπως του νότιου Αιγαίου (μινωικός, μυκηναϊκός, κυκλαδικός). Ασφαλώς, σε όλη τη διαδρομή της Εποχής του Χαλκού (ιδιαίτερα της Ύστερης), φαινόμενα κοινωνικής διαφοροποίησης εντοπίζονται και στη Μακεδονία, όπως εμφανίζονται και φαινόμενα οικειοποίησης στοιχείων από την αστικοποίηση των πολιτισμών του Νότου (κεντρική ιεραρχική οργάνωση, συγκέντρωση των αγαθών, μιμήσεις κατασκευαστικών τρόπων –για παράδειγμα: της μυκηναϊκής κεραμικής– και άλλων), οπωσδήποτε όμως οι ερμηνείες για τις διαφορές της Μακεδονίας ή, καλύτερα, της Βαλκανικής με τον αιγαιακό χώρο δεν μπορούν πια να είναι μονόπλευρες, αλλά εξαιρετικά πολυσύνθετες.

Λιθινες μήτρες. Η χρήση των λίθινων μητρών γενικεύεται κατά την Ύστερη Εποχή Χαλκού για την κατασκευή εργαλείων (πελέκεων, σμιλών κ.λπ.) και κοσμημάτων. Άσσηρος, Ύστερη Εποχή Χαλκού.

«Θησαυρός» των Πετραλώνων. Πρόκειται για ομάδα πολλών χάλκινων εργαλείων (σμίλες, πελέκεις, σφήνες) που βρέθηκε σε αγγείο στην αγροτική περιοχή των Πετραλώνων της Χαλκιδικής. Ο θησαυρός χωρίστηκε στα δύο· το άλλο του μισό βρίσκεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών. Η απόκρυψη πολύτιμων εργαλείων από χαλκό («θησαυρός») είναι φαινόμενο συνηθισμένο στη Βαλκανική και την Κεντρική Ευρώπη κατά την εποχή αυτή. Ο «θησαυρός» αυτός μαρτυρά την πρόοδο της εξειδίκευσης σε πολλούς τομείς: εξόρυξη μετάλλου, επεξεργασία μετάλλου, επεξεργασία του ξύλου, κ.λπ.

Οι ταφικές πρακτικές

Στη Μακεδονία δεν έχουν ακόμη ανασκαφεί μεγάλα προϊστορικά νεκροταφεία, ανάλογα με αυτά της Βαλκανικής. Η γνωριμία μας (όπως και στη Θεσσαλία εξάλλου, αλλά και στη Θράκη) με τόσο σημαντικά δεδομένα είναι, προς το παρόν, περιορισμένη και περιστασιακή. Καθυστερημένη υπήρξε και η ανάπτυξη της Φυσικής ή Βιολογικής Ανθρωπολογίας, αλλά οι αρχικές δυσκολίες φαίνεται ότι σήμερα έχουν κάπως ξεπεραστεί και ότι τομείς της ανθρωπολογικής έρευνας όπως η δημογραφία, οι αναλύσεις DNA, η παλαιοπαθολογία, αρχίζουν να ενεργοποιούνται.

Από τη μέχρι σήμερα έρευνα προκύπτει ότι οι νεολιθικές ταφές στη Μακεδονία τελούνται στα όρια του οικισμού. Κατά την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού υπάρχουν οργανωμένοι χώροι, εκτός του οικισμού, ενώ κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού και την Εποχή του Σιδήρου μπορούμε να μιλάμε για οργανωμένα νεκροταφεία, συνηθέστατα τύμβους, με οικογενειακή ή κοινοτική υπόσταση. Σε όλες τις εποχές χρησιμοποιείται τόσο η καύση και η εναπόθεση των υπολειμμάτων σε τεφροδόχο αγγείο όσο και η ταφή.

Κρανίο με ένδειξη τρυπανισμού. Ο εντοπισμός τρυπανισμού κατά τη Νεότερη Νεολιθική στη Μακεδονία συνιστά διαπίστωση ύψιστης ανθρωπολογικής σπουδαιότητας. Η αναισθησία φαίνεται ότι επιτυγχανόταν με τη χρήση επεξεργασμένων φυσικών ουσιών. Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης, Νεότερη Νεολιθική Εποχή.

Οστά χεριού με ενδείξεις οστεοαρθρίτιδας. Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης, Νεότερη Νεολιθική Εποχή.

Οσφυϊκοί σπόνδυλοι. Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης, Νεότερη Νεολιθική Εποχή.

Κάτω γνάθος με ενδείξεις τερηδόνας. Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης, Νεότερη Νεολιθική Εποχή.

Η κεραμική

Για όλους τους τόπους και για όλες τις εποχές η κεραμική αποτελούσε και ίσως αποτελεί (αλλά με τελείως διαφορετικές προοπτικές) το κατεξοχήν υλικό κατάλοιπο για τη μελέτη ενός οικισμού ή συνόλου οικισμών –ή πολιτισμού κατά πολλούς– αφού και αναλλοίωτο σχετικά παραμένει και σε μεγάλες ποσότητες διατηρείται, τόσο σε θραύσματα όσο και στην πλήρη αρχική του μορφή, δηλαδή τη μορφή του ολόκληρου αγγείου.

Με τις εφαρμογές των αρχαιομετρικών εξελίξεων στην κεραμική, σήμερα, μπορούμε να ανιχνεύσουμε τις πηγές της πρώτης ύλης, της τεχνολογίας, της κατασκευής και του ψησίματος, των υπολειμμάτων των τροφών (άρα της ανθρωπολογίας της διατροφής), τους συρμούς της διακόσμησης και της τυπολογίας των αγγείων κ.λπ. Κάθε εποχή διαθέτει μια ιδιαίτερη τυπολογία αγγείων που ανταποκρίνεται στις ιδιαίτερες –καταρχήν– ανάγκες: τυπολογία αγγείων αποθήκευσης, μαγειρέματος και σερβιρίσματος. Ειδικότερα η τυπολογία των αγγείων του σερβιρίσματος άρχισε κάπως αργότερα, ίσως κατά τη Νεότερη Νεολιθική Εποχή. Το γεγονός αυτό σημαίνει αλλαγή στις διατροφικές συνήθειες. Κατά την ίδια εποχή εντείνεται η χρήση της διακόσμησης η οποία φτάνει σε επίπεδο αριστουργημάτων, ενώ κατά την Εποχή του Χαλκού η κεραμική γίνεται πάλι μονόχρωμη με μοναδική διακόσμησή της τα χαρακτηριστικά κοσμήματα· κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού επανέρχεται η ζωγραφική («γραπτή») διακόσμηση.

Πιθάρι και πρόχους. Αποθηκευτικά αγγεία. Άγ. Μάμας Χαλκιδικής, Πρώιμη Εποχή Χαλκού.

Αμφορέας με τέσσερις λαβές και πώμα. Χαρακτηριστικός αποθηκευτικός τύπος αγγείου. Καστανάς, Ύστερη Εποχή Χαλκού.

Πρόχοι. Αγγεία αποθήκευσης υγρών. Άσσηρος, Ύστερη Εποχή Χαλκού.

Μαγειρικά αγγεία. Άσσηρος, Εποχή Σιδήρου.

Κλειστό αποθηκευτικό
αγγείο με δύο λαβές. Σίνδος,
Πρώιμη Εποχή Χαλκού.

Κύλικα με γραπτή
διακόσμηση.
Καστανάς, Ύστερη
Εποχή Χαλκού.

Πύραυλος, δηλαδή
κινητό μαγκάλι για
τη μεταφορά προφανώς
αναμμένων κάρβουνων.
Αξιοχώρι, Πρώιμη
Εποχή Χαλκού.

Φιάλη με γραπτή διακόσμηση κρεμ χρώματος σε κόκκινο βάθος και φιάλη με γραπτή διακόσμηση κόκκινου χρώματος σε κρεμ βάθος. Από τα αρχαιότερα δείγματα κεραμικής από την Κεντρική Μακεδονία. Διεθνής Έκθεση Θεσσαλονίκης, Μέση Νεολιθική Εποχή. Ο νεολιθικός αυτός οικισμός εντοπίστηκε και ανασκάφηκε μερικά κατά την εκσκαφή θεμελίων για την ανέγερση του Συνεδριακού Κέντρου «Βελλίδης», δίπλα από το Λ.Μ.Θ.

Βαθύ κύπελλο με γραπτή διακόσμηση. Σέρβια, Νεότερη Νεολιθική Εποχή. Πρόκειται για νεολιθικό οικισμό στην περιοχή των Σερβίων Κοζάνης όπου έγιναν ανασκαφές από την Αγγλική Αρχαιολογική Σχολή ενόψει της κατασκευής της τεχνητής λίμνης.

Ασκός και πρόχους με εγχάρακτη διακόσμηση με λευκή πάστα. Χαρακτηριστικά αγγεία αυτής της εποχής τόσο ως προς την τυπολογία τους όσο και ως προς τη διακόσμησή τους (εγχάρακτη με λευκή επίθετη ύλη στις εγχαράξεις). Αγ. Μάμας, Πρώιμη Εποχή Χαλκού.

Βαθύ κόπελλο με γραπτή διακόσμηση. Σέρβια, Νεότερη Νεολιθική Εποχή.

Καθαρόσχημα κύπελλα. Πρώιμη Εποχή Χαλκού.

Μόνωτα κύπελλα. Μεσημέρι Θεσσαλονίκης, Πρώιμη Εποχή Χαλκού.

Μινυακό καθαρόσχημο αγγείο. Καστανάς, Μέση Εποχή Χαλκού.

Λοξότμητη πρόχους με εγχάρακτη διακόσμηση. Περιβολάκι, Ύστερη Εποχή Χαλκού.

Οπισθότμητη πρόχους με γραπτή διακόσμηση. Είναι η χαρακτηριστική για την Κεντρική και ιδιαίτερα τη Δυτική Μακεδονία και τη Νότια Αλβανία αμαυρόχρωμη (ήάώώ άάάώόί) κεραμική. Καλίνδοια, Ύστερη Εποχή Χαλκού.

Πόδια τράπεζας με εγχάρακτη και γραπτή διακόσμηση. Όλυνθος, Νεότερη Νεολιθική Εποχή. Στα όρια της αρχαίας πόλης που κατέστρεψε το 348 π.Χ. ο Φίλιππος, υπάρχει νεολιθικός οικισμός ο οποίος και ερευνήθηκε στο πλαίσιο της ανασκαφής της Αμερικανικής Αρχαιολογικής Σχολής στις αρχές του μεσοπολέμου.

Όστρακα διακοσμημένης κεραμικής. Βασιλικά, Νεότερη Νεολιθική Εποχή. Πρόκειται για χαρακτηριστική «γραπτή» κεραμική από τον μεγάλο σε έκταση αυτό νεολιθικό οικισμό, ανατολικά από τη Θεσσαλονίκη.

Φιάλες με διχαλωτές λαβές. Πρόκειται για τον χαρακτηριστικότερο τύπο αγγείου τοπικής κεραμικής. Άσσηρος, Ύστερη Εποχή Χαλκού.

Θήλαστρα με γραπτή διακόσμηση. Τσαουσίτσα, Πρώιμη Εποχή Σιδήρου. Αυτός ο οικισμός - νεκροταφείο βρισκόταν στις όχθες της αποξηραμένης σήμερα λίμνης του Αματόβου, προς τα βόρεια του Ν. Κιλκίς, και είχε ανασκαφεί στις αρχές του αιώνα από τον Άγγλο ω. Ξαδύ'ο, πρωτοπόρο της αρχαιολογικής έρευνας στη Μακεδονία.

Πρόχοι με αποφύσεις και ανάγλυφη διακόσμηση, και οπισθότητη πρόχους. Άγ. Παντελεήμων Δ. Μακεδονίας, Εποχή Σιδήρου.

Καθαρόσχημο αγγείο με
εγχάρακτη διακόσμηση
με λευκή πάστα.
Τσαουσίτσα, Ύστερη
Εποχή Χαλκού. Πολύ
χαρακτηριστικό αγγείο,
με γραμμικά/μαιανδροειδή,
ζιγζαγκωτά ή οκτώσχημα
μοτίβα, κυρίως της
Κεντρικής και Ανατολικής
Μακεδονίας και της
Νότιας Βαλκανικής.
Τις περισσότερες φορές,
όπως σ' αυτή, η
διακόσμηση είναι
ενταγμένη σε μετόπες.

Αμφορίσκος
με εγχάρακτη
διακόσμηση.
Καλίνδοια,
Ύστερη
Εποχή
Χαλκού.

Δίωτο αγγείο με εγχάρακτη διακόσμηση.
Περιβολάκι, Ύστερη Εποχή Χαλκού.

Δίωτο αγγείο με εγχάρακτη διακόσμηση με ρόδινη
πάστα. Άσσηρος, Ύστερη Εποχή Χαλκού.

Κανθαρόσχημο αγγείο με εγχάρακτη
διακόσμηση με λευκή πάστα. Άσσηρος,
Ύστερη Εποχή Χαλκού.

Τμήμα αγγείου με γραπτή παράσταση
πλοίου. Καστανάς, Ύστερη Εποχή Χαλκού.

Οι λιθοτεχνίες

Η μελέτη των λιθοτεχνιών, ξεκινώντας από τα ίχνη χρήσης, έχει εξελιχθεί σε δυναμικό κλάδο της προϊστορικής έρευνας με σημαντική συμβολή στην ιστορία των τεχνολογιών. Η επεξεργασία λεπίδων από πυριτόλιθο, οφιανό ή χαλαζία για να κατασκευαστούν μαχαιρίδια, δρεπάνια, ξέστρα για τα δέρματα, αιχμές (βέλη) για το κυνήγι κ.λπ., αποτελεί βασικότατη δραστηριότητα. Στις λιθοτεχνίες ανήκει επίσης η κατασκευή κάθε μορφής τροφοπαρασκευαστικών εργαλείων, όπως τριπτήρες, γουδιά, πελέκεις και άλλα.

Λίθινα απολεπισμένα εργαλεία - λεπίδες. Ήταν προσαρτημένα λοξά και συνεχόμενα σε ξύλινο καμπύλο στέλεχος, αποτελούσαν δηλαδή μέρη δρεπανιού. Θέρμη, Νεότερη Νεολιθική Εποχή.

Πυρήνες πυριτόλιθου.
Ορυχείο Βασιλικών,
Νεότερη Νεολιθική Εποχή.

Λίθινα απολεπισμένα εργαλεία - ξέστρα. Τα περισσότερα ήταν τοποθετημένα σε ξύλινο στέλεχος, μάλλον ευθύ, για να χρησιμοποιηθούν ως πριόνι. Τούμπα Θεσσαλονίκης, Ύστερη Εποχή Χαλκού.

Λίθινα ακόνια. Φαίνεται ότι χρησιμοποιούνταν για το ακόνισμα χάλκινων εργαλείων. Άσσηρος, Ύστερη Εποχή Χαλκού.

Λίθινοι πελέκεις-αξίνες. Ήσαν προσαρτημένοι με διάφορους τρόπους σε ξύλινα στείλιάρια. Άσσηρος, Ύστερη Εποχή Χαλκού – Εποχή Σιδήρου.

Οπίεις κατασκευασμένοι από οστά ζώων. Άσσηρος, Ύστερη Εποχή Χαλκού.

Τα οστέινα εργαλεία

54 ~

Το μεγαλύτερο μέρος, αν όχι το σύνολο, του οστεολογικού υλικού όλων των ζώων χρησιμοποιούνταν ευρύτατα με κατασκευαστικούς τρόπους και στόχους που μόνο κατά τα τελευταία χρόνια η έρευνα έχει αρχίσει να ανιχνεύει. Η χρήση των πάσης φύσεως εργαλείων από οστό για την επεξεργασία υλικών μαλακότερων από το οστό, δηλαδή του ξύλου και του δέρματος, είναι γενικευμένη.

Τα ειδώλια

Κατασκευάζονται σχεδόν αποκλειστικά από πηλό, σπανιότατα από λίθο, μάρμαρο, οστό ή όστρεο και εικονίζουν τρισδιάστατα τον άνθρωπο, τα ζώα και, σπανιότερα, σπίτια ή αντικείμενα της καθημερινής ζωής. Φαίνεται ότι τα ειδώλια υλοποιούν πολλά συστήματα σημείων τα οποία αντιστοιχούν σε πολλές συμβολικές ανθρώπινες συμπεριφορές, ξεκινώντας από το παιχνίδι και τη συναλλαγή και φτάνοντας μέχρι τη μετάδοση γνώσεων και παραδόσεων, τη μαγεία και τη λατρεία.⁹

Ανθρωπόμορφο ειδώλιο με εγχαραξείς. Πρόκειται για οικισμό νεολιθικό, μη ανασκαμμένο, με πλούσια επιφανειακά ευρήματα. Προφήτης Λαγκαδά, Νεότερη Νεολιθική Εποχή.

Ζωόμορφο ειδώλιο με γραπτή διακόσμηση με γραφίτη. Μυλόπετρα Δράμας, Νεότερη Νεολιθική Εποχή.

Πήλινο κεφάλι ειδωλίου. Διακρίνεται σαφής πρόθεση για την απόδοση χρωματισμού του προσώπου (τατουάζ), ίσως και ατομικών χαρακτηριστικών, κάτι όχι σπάνιο στα νεολιθικά ειδώλια. Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης, Νεότερη Νεολιθική Εποχή.

Ειδώλιο με ένδειξη ένδυσης. Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης, Νεότερη Νεολιθική Εποχή.

Πόδια ειδωλίων με γραπτή
διακόσμηση. Ενδεχομένως
πρόκειται για πόδια από
μεγάλα ζωόμορφα ειδώλια.
Αρέθουσα, Νεότερη
Νεολιθική Εποχή.

Λίθινο ειδώλιο. Βασιλικά,
Νεότερη Νεολιθική Εποχή.

Πήλινο ειδώλιο. Θέρμη,
Νεότερη Νεολιθική Εποχή.

Ανθρωπόμορφα ειδώλια.
Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης,
Νεότερη Νεολιθική Εποχή.

Ανθρωπόμορφο ειδώλιο
και εγκυμονούσα μορφή.
Βασιλικά, Νεότερη
Νεολιθική Εποχή.

Ανθρωπόμορφη λαβή αγγείου. Μυλόπετρα
Δράμας, Νεότερη Νεολιθική Εποχή.

Κοσμήματα

Τα κοσμήματα από πηλό, λίθο, όστρεο, οστό αλλά και χρυσό εκφράζουν τη διάθεση για καλλωπισμό, τόσο στην καθημερινή ζωή όσο και σε εξαιρετικές περιπτώσεις (π.χ. τελετές θρησκευτικού χαρακτήρα, γιορτές για την πλούσια σοδειά). Η προτίμηση σε υλικά ανθεκτικά στο χρόνο δείχνει τη σημασία που προσέδιδε ο άνθρωπος στα αντικείμενα αυτά που τον συνόδευαν στη ζωή αλλά και στο θάνατο. Κατά τις τελευταίες φάσεις της Νεολιθικής Εποχής η χρήση κοσμημάτων από όστρεο σπονδύλου, καθώς και χρυσών κοσμημάτων (π.χ. δακτυλιόσχημα περίαπτα), από λίγα μέλη της κοινότητας, τα καθιστά αντικείμενα κοινωνικού γοήτρου και υποδηλώνει τις νέες κοινωνικές συνθήκες που έρχονται σε πλήρη διαμόρφωση κατά την Εποχή του Χαλκού.

Περίαπτα από όστρεο. Διεθνής Έκθεση Θεσσαλονίκης, Νεότερη Νεολιθική Εποχή.

Περιδέραιο από οστρέινες
και λίθινες χάντρες, καθώς
και ειδώλιο - περίαπτο.
Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης,
Νεότερη Νεολιθική Εποχή.

Περιδέραιο από λίθινες,
οστέινες και οστρέινες
χάντρες καθώς και
οστέινο περίαπτο.
Βασιλικά, Νεότερη
Νεολιθική Εποχή.

Περιδέραιο από οστέινες χάντρες και δόντια ζώου. Άγ. Μάμας, Πρώιμη Εποχή Χαλκού.

[Σελ. 62] Χρυσά κοσμήματα της Νεότερης Νεολιθικής που βρέθηκαν κατά το όργωμα στον προϊστορικό οικισμό Παλαιόκαστρο Αραβησσού Πέλλας στα μέσα της δεκαετίας του '50. Έχει αποδειχθεί ότι είναι απολύτως ανάλογα του Νεότερου Νεολιθικού νεκροταφείου της Βάρνας Βουλγαρίας αλλά και του πρόσφατου «θησαυρού» που εκτέθηκε στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο και η προέλευσή του είναι άγνωστη (αρχαιοκαπηλική): θα μπορούσε ίσως να είναι από την Άνδρο, όπως αρχικά είχε δηλωθεί. Η προέλευση του χρυσού της Αραβησσού δεν έχει γίνει ακόμη γνωστή.

ΠΑΝΩ: Χρυσό δισκόμορφο ελλειψοειδές έλασμα με οπή.

ΚΕΝΤΡΟ: Δισκόμορφα διάτρητα χρυσά περιάπτα· σχηματοποιημένες ανθρώπινες μορφές.

ΚΑΤΩ: Χρυσό ελλειψοειδές έλασμα με δύο οπές σε κάθε πέρασ· επιστόμιο ή περιάπτο.

Περιδέραιο από χάλκινες
αμφικωνικές ψήφους,
Τσαουσίτσα, Ν. Κιλίς,
Πρώιμη Εποχή Σιδήρου.

Περιδέραιο από χάλκινες μικρές ψήφους, Τσαουσίτσα, Ν. Κιλίς, Πρώιμη
Εποχή Σιδήρου.

Χάλκινη οκτώσχημη πόρπη, χαρακτηριστικό κόσμημα της εποχής
με μεγάλη διάδοση στη Βαλκανική. Τσαουσίτσα, Ν. Κιλίς,
Πρώιμη Εποχή Σιδήρου.

Περιδέραιο από όστρεο και λίθο. Τούμπα Θεσσαλονίκης, Ύστερη Εποχή Χαλκού.

Πήλινο περίαπτο. Τούμπα Θεσσαλονίκης, Ύστερη Εποχή Χαλκού.

Σφραγίδες

Οι σφραγίδες κατασκευάζονται από πηλό ή λίθο. Έχουν κωνικό σχήμα και η βάση τους είναι κυκλική, ελλειψοειδής, τετράγωνη ή ορθογώνια με εγχάρακτα διακοσμητικά θέματα, κυρίως γεωμετρικά. Η χρήση τους δεν είναι σαφής, πιθανόν αποτελούσαν επίσης αντικείμενα κοινωνικού γοήτρου, ενώ μια άλλη ερμηνεία είναι ότι χρησιμοποιούνταν για την κόσμηση του σώματος.

Πήλινη σφραγίδα. Βασιλικά, Νεότερη Νεολιθική Εποχή.

Πήλινη σφραγίδα με μοτίβο ομόκεντρων κύκλων. Σταυρούπολη Θεσσαλονίκης, Νεότερη Νεολιθική Εποχή.

ΠΡΟΣ ΤΗ ΓΕΝΕΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ

Η ΥΠΑΡΞΗ αυτού του τμήματος θα ήταν σχεδόν αδιανόητη πριν από τα μέσα της δεκαετίας του '70 και τις ανασκαφές της Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής στην Άσσηρο και της Γερμανικής Αρχαιολογικής Σχολής στον Καστανά. Αυτό οφείλεται στη συστηματικότητά τους, αλλά και στο ότι η συγκεκριμένη εποχή αντιπροσωπεύεται στη στρωματογραφία τους, το εύρος της οποίας είναι βέβαια μεγαλύτερο.

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες, με την εντατικοποίηση των σωστικών ανασκαφών και, κυρίως, με τις αναγκαστικές ανασκαφές λόγω των «μεγάλων έργων» (Ο.Σ.Ε., Π.Α.Θ.Ε. κ.λπ.), φαίνεται ότι αρχίζει να καλύπτεται το χρονικό διάστημα που, από το τέλος της Εποχής του Σιδήρου μέχρι την αρχή των αρχαϊκών χρόνων, καλείται «σκοτεινοί αιώνες» (σύμφωνα με μια εντελώς συμβατική ορολογία η οποία, κυρίως για τον Νότο, με συμβατική βάση την κεραμική μάλλον, διακρίνεται σε υπομυκηναϊκή, πρωτογεωμετρική και γεωμετρική περίοδο).

Η εποχή αυτή που, περί τον 8ο αι., σε κάποιο σημείο του νότιου Αιγαίου, φιλοξένησε τον Όμηρο –ο οποίος με τη χρήση του επιικού λόγου μετέφερε το παρελθόν στις μέρες του, ενώ ταυτόχρονα δημιουργήσε τις προϋποθέσεις για την αμέσως κατοπινή μετάλλαξη του επιικού λόγου σε λυρικό–, υπήρξε εποχή μεγάλων ανακατατάξεων. Από την αποδεδειγμένη πλέον για την Εποχή του Σιδήρου πληθυσμική έκρηξη στη Μακεδονία (μεγάλα νεκροταφεία, πολυάνθρωποι οικισμοί οι οποίοι εκτείνονται έξω από τις τούμπες) περνάμε στο φαινόμενο του α' και β' αποικισμού και της εμφάνισης βασικών πολεοδομικών χαρακτηριστικών που συνιστούν έναρξη αστικοποίησης αλλά, ως φαίνεται, υπό τη δυναμική συγκεκριμένης ατομικής εξουσίας ή ομάδας ελίτ.

Σε αντίθεση με τον β' αποικισμό και μάλιστα τον πολύ προχωρημένο (π.χ. ίδρυση στη Χαλκιδική των πόλεων Ποτίδαια, Όλυνθος κ.λπ.) που τα οικιστικά του κατάλοιπα, καθαρά πλέον αστικού χαρακτήρα, είναι σαφή, τα οικιστικά δεδομένα για τον α' αποικισμό (όπως είναι επόμενο, λόγω και των ανασκαφών που αναφέραμε), δεν θα λέγαμε ότι είναι πενιχρά, είναι όμως ασαφή σχετικά με τη συσχέτισή τους με συγκεκριμένες μητροπόλεις του Νότου.¹⁰

Φαίνεται βέβαιο (και σ' αυτό μοιάζει να υπάρχει ομοιογένεια με την Κεντρική και Νότια Ελλάδα,¹¹ αν και τα δεδομένα αυτά είναι των τελευταίων ετών και είναι νωρίς ακόμη για μια γενική αποτίμηση) ότι δεν εντοπίζονται διαφορές στις οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις μεταξύ του Νότου και της Μακεδονίας. Δηλαδή γύρω από μια σαφώς διαφοροποιημένη –σε σχέση με τα άλλα οικιστικά κατάλοιπα– οικοδομή, που ήταν στην αρχή μακρόστενη, με αψιδωτή απόληξη, και αργότερα έγινε ορθογώνια –κέντρο τοπάρχη μάλλον και όχι κατοπινό ηρώο, όπως στην περίπτωση του Λευκαντί στην Εύβοια–, αναπτύσσεται οικισμός ο οποίος όμως, κατά πάσα πιθανότητα, δεν προϋπέθετε πολεοδομικό σχεδιασμό.

Θέσεις από τις οποίες εκθέτονται αντικείμενα αυτής της περιόδου είναι η Τούμπα Θεσσαλονίκης (τούμπα και τράπεζα), η Κρασιά Πλαταμώνα Πιερίας, το Καραμπουρνάκι της Θεσσαλονίκης, η τούμπα της Άσσηρου, η τούμπα Καστανάς Θεσσαλονίκης, η Μένδη και το ιερό στο Ποσειδί της Χαλκιδικής, ο οικισμός Νέας Φιλαδέλφειας Θεσσαλονίκης, το Παλατιανό Κιλκίς.

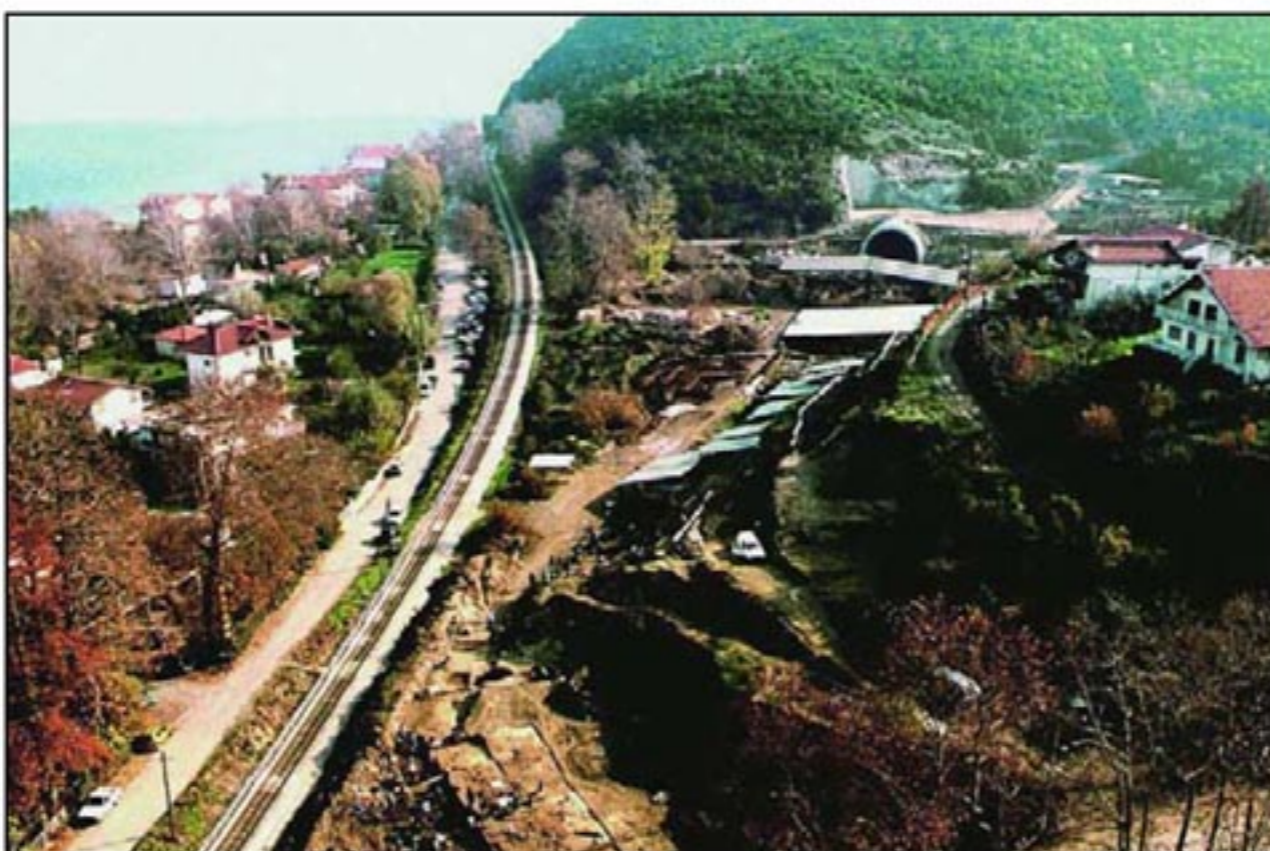
Άποψη του αρχαιολογικού χώρου του Παλατιανού Κιλκίς κατά τη διάρκεια εργασιών αποκάλυψης της ρωμαϊκής πόλης (1ος αι. π.Χ. - 3ος αι. μ.Χ.).

Κρασιά Πλαταμώνα: Προϊστορική και Γεωμετρική φάση.

Κρασιά Πλαταμώνα.
Άποψη του αφιδωτού κτηρίου.

Κρασιά Πλαταμώνα: Γενική άποψη.

Αεροφωτογραφία του οικισμού στο Καραμπουρνάκι Θεσσαλονίκης.

Αεροφωτογραφία της «τούμπας» της Ασσήρου Θεσσαλονίκης.

Τούμπα Θεσσαλονίκης, Γενική άποψη.

Ο αρχαιολογικός χώρος
του ιερού του Ποσειδώνα
στο Ποσειδί Χαλκιδικής.

ΑΡΙΣΤΕΡΑ: Άποψη μέρους
του αρχαιολογικού χώρου
της Μένδης Χαλκιδικής.

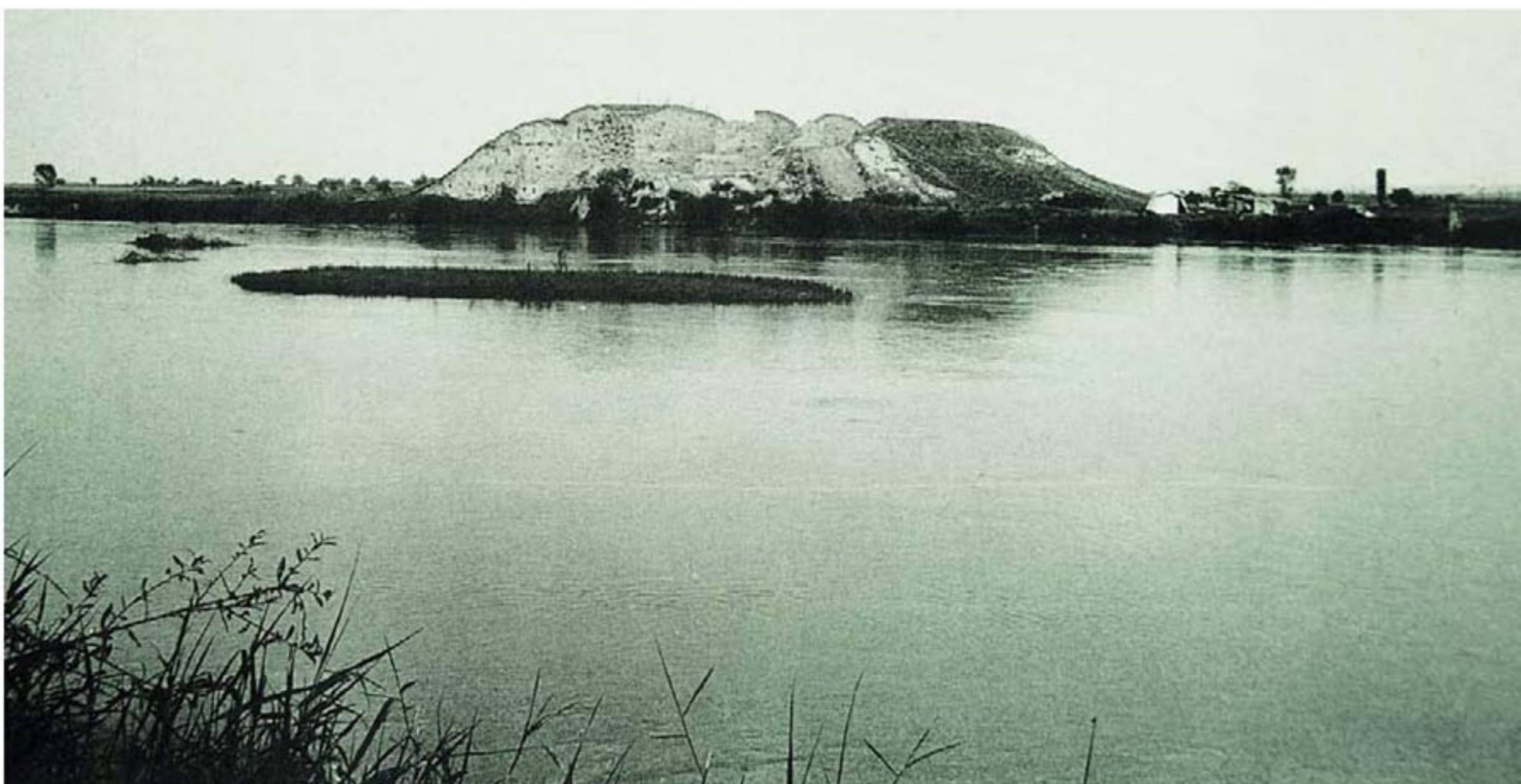

Καστανάς: η ανασκαφή της Τούμπας.

Καστανάς: η τούμπα στην όχθη του Αξιού ποταμού (Hänsel, 1989).

Μαγειρικό αγγείο. Καστανάς, 8ος-7ος αι. π.Χ.

Σφαιρικό αγγείο με σκανδαλόσχημες λαβές.
Άσσηρος, τέλος Πρώιμης Εποχής Σιδήρου.

Αμφορέας με εμπύεστη διακόσμηση. Άσσηρος, τέλος Πρώιμης Εποχής Σιδήρου.

Φιάλη με διχαλωτή λαβή. Άσσηρος, Πρώιμη Εποχή Σιδήρου.

Μικρές πρόχοι. Ασσηρος, μέσα 8ου αι. π.Χ.

Μαγειρικό αγγείο. Καστανάς, 8ος-7ος αι. π.Χ.

Χάλκινη πόρπη με ημικυκλικό
πλακίδιο διακοσμημένο με έκτυπα
σφαιρίδια. Ν. Φιλαδέλφεια,
10ος-7ος αι. π.Χ.

Χάλκινο σπειροειδές βραχιόλι.
Ν. Φιλαδέλφεια, 10ος-7ος αι. π.Χ.

Χάλκινα περιδέραια
από στριφτό σύρμα.
Ν. Φιλαδέλφεια,
10ος-7ος αι. π.Χ.

Χάλκινη αμφικωνική χάντρα από περίαπτο. Ν. Φιλαδέλφεια, 10ος-7ος αι. π.Χ.

Χάλκινο δισκόμορφο αντικείμενο με τέσσερα κυκλικά διάκενα· επίρραμμα ή εξάρτημα ζώνης. Ν. Φιλαδέλφεια, 10ος-7ος αι. π.Χ.

Χάλκινη σπειροειδής σύριγγα· κόσμημα για τα μαλλιά. Ν. Φιλαδέλφεια, 10ος-7ος αι. π.Χ.

Χάλκινη οκτώσχημη πόρπη. Ν. Φιλαδέλφεια, 10ος-7ος αι. π.Χ.

Τα βασικά αρχαιολογικά χαρακτηριστικά της περιόδου, εκτός από τα αψιδωτά οικήματα τα οποία προς το τέλος γίνονται, όπως είπαμε, ορθογώνια, είναι ότι δεν εντοπίζονται ιερά εκτός από την περίπτωση του Ποσειδίου Χαλκιδικής. Χαρακτηριστική είναι επίσης η μεγάλη κινητικότητα ως προς τις ανταλλαγές, ένας οριενταλισμός¹² που εμφανίζεται με την οικειοποίηση μοτίβων ανατολικής προέλευσης στην τέχνη του Νότου, τις ανατολικές επιρροές στην ποίηση του Ησίοδου κ.λπ. Ως προς τις ανταλλαγές, η

κινητικότητα είναι κατά κύριο λόγο εμφανής με την ανεύρεση ευβοϊκής κεραμικής σε όλα τα ανασκαφικά σημεία που αναφέραμε (και ιδιαίτερα, βέβαια, στα παράλια), γεγονός που κυρίως έδωσε αφορμή μερικά από αυτά τα σημεία να θεωρηθούν ως αποικίες Ευβοέων και να αναπτυχθεί μια σημαντική προβληματική γύρω από το θέμα. Οπωσδήποτε μεταξύ παραλίων και μακεδονικής ενδοχώρας εμφανίζεται μια σαφής διαφοροποίηση που είναι εμφανέστερη στα νεκροταφεία, αφού στην ενδοχώρα συνεχίζεται μέχρι και όλο τον 8ο αι. η χρήση των τύμβων. Επίσης –ακόμη και πολύ αργότερα όπως θα δούμε– στην ενδοχώρα οι άνδρες θάβονταν με όλα τους τα όπλα και οι γυναίκες με όλα τους τα κοσμήματα.

Με βάση νεότερα δεδομένα απ' την περιοχή του ανατολικού Θερμαϊκού, κυρίως της Τούμπας Θεσσαλονίκης, ήδη από τις αρχές του 6ου αι. π.Χ. εμφανίζεται ρυμοτομία, και μάλιστα σε περιοχές όπου δεν υπάρχει καμία προϋπόθεση για σχέση με αποίκους στους οποίους αποδίδαμε τη μεταφορά ρυμοτομικών συστημάτων (και, αργότερα, του γνωστού *ιπποδάμειου*) στη Μακεδονία, τη Θράκη αλλά και σε οικισμούς που ίδρυσαν στη Μαύρη Θάλασσα.

Σκύφος εισηγμένος, ευβοϊκός. Αγχίαλος-Σίνδος, 9ος-8ος αι. π.Χ.

Σκύφος ντόπιος που μιμείται ευβοϊκό. Αγχίαλος-Σίνδος, 9ος-8ος αι. π.Χ.

Πρόχους οπισθότμητη χειροποίητη. Γαβριά Καρίτσας Περίας,
Νεκροταφεία τύμβων, 10ος-9ος αι. π.Χ.

Κάνθαρος υποπρωτογεωμετρικός. Γαβριά Καρίτσας Περίας, Νεκροταφεία τύμβων, 10ος-9ος αι. π.Χ.

Κάνθαρος χειροποίητος. Γαβριά Καρίτσας, Νεκροταφεία τύμβων, 10ος-9ος αι. π.Χ.

Αμφορέας γραπτός με λαβές στην κοιλιά. Τρεις Ελιές Πέτρας Ολόμπου, 10ος-9ος αι. π.Χ.

Τ Φ Λ Α Ο Υ Ι Ο Ν Α Ν Α
Υ Ι Ο Ν Α Ν Τ Ο Μ Λ Ο Ν Ι Ο
Σ Ι Α Ρ Χ Ο Ν Α Λ Ε Ι Ν Α Ν
Τ Α Ν Δ Η Μ Ι Δ Ι Ο Η Η Σ Η Μ Ε Ρ Α Σ
Κ Ο Τ Υ Ο Σ Τ Ο Υ Κ Ο Τ Υ Ο Σ Τ Ρ Ο Τ Ο Σ Τ Α Τ
Τ Ο Υ Κ Ο Τ Υ Ο Σ Ο Π Τ Τ Ο Γ Ε Γ Ρ Α Μ Μ Ε Ν Ο Ι Ε Φ
Ν Δ Ρ Ο Σ Θ Ε Ν Η Σ Λ Ε Ο Κ Η Τ Ρ Δ Ι Ο Σ Κ Ο Υ Ρ Ι Δ Η Σ Α Τ Ο Μ
Ρ Α Κ Λ Ε Ι Δ Η Σ Ν Ε Ι Κ Ο Μ Α Ν Ο Υ Μ Ε Σ Τ Ε Ι Σ Τ Α Ρ Ε Σ
Α Η Σ Τ Α Ρ Ο Υ Σ Ι Ν Ο Υ Δ Α Η Σ Ζ Ι Γ Ρ Α
Ι Ο Ν Υ Σ Ι Ο Σ Ο Ρ Τ Α Δ Ι Ο Σ Κ Ο Υ Ρ Ι Δ Η Σ
Α Ρ Β Ε Ρ Ε Ν Θ Η Σ Τ Ο Υ Τ Α Ρ Α Ν Ε Μ Ε Σ Τ Ε Ι Σ Κ Ο Ο Υ Μ Α Σ Ο
Η Α Η Τ Ρ Ι Ο Σ Α Τ Ο Μ Λ Ο Ν Ι Ο Υ Β Ι Α Σ Η Σ Β Ε Ι Θ Υ Ο Σ
Ν Δ Ρ Ο Σ Θ Ε Ν Η Σ Σ Σ Τ Α Ν Ο Υ Μ Ε Σ Τ Ε Ι Σ Α Ο Υ Λ Ε Ο Υ
Ο Η Η Σ Α Λ Ε Ο Υ Σ Δ Ι Ο Σ Κ Ο Υ Ρ Ι Δ Η Σ
Λ Ε Α Ν Ο Ρ Ζ Ο Μ Ο Υ Κ Ο Τ Υ Ε Ν Ε Ι Κ Ι Ο Υ
Α Τ Ο Υ Α Ρ Α Χ Η Σ Β Α Τ Ο Η Ο Σ Β Ο Υ Ρ Ι Ο Υ

ΣΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Η ιστορία της Μακεδονίας μέχρι τη ρωμαϊκή κατάκτηση

Η ΑΝΑΣΥΝΘΕΣΗ των αρχών της ιστορίας της Μακεδονίας,¹³ ιστορίας με την έννοια της ύπαρξης γραπτών πηγών (για επιγραφικές πηγές τα πράγματα δυσκολεύουν ακόμη περισσότερο), εμφανίζει μεγάλες δυσκολίες ενώ, όπως είδαμε, αρχαιολογικά φαίνεται να είναι βέβαιη η παρουσία ενός μόνιμα εγκατεστημένου και μεγάλου σχετικά πληθυσμού από την Εποχή του Σιδήρου και εξής, τόσο στα παράλια όσο και στην ενδοχώρα.

Ποιοι μηχανισμοί οδήγησαν αυτά τα –μικρά κατά τα φαινόμενα, όπως οι «παρέες» των Σαρακατσάνων που αναφέρει ο Hammond– πληθυσμικά σύνολα της Δυτικής Μακεδονίας να μετασχηματισθούν σε βασίλειο και τι είδους διακοινοτικούς σχηματισμούς αντικατέστησαν, είναι θέματα που μόνο ιστορικοί του μέλλοντος θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν. Προς το παρόν οι όποιες συνθέσεις, ευρύτερες ή περιεκτικές, αναφέρονται, ως προς τις απαρχές, κατά κύριο λόγο στις αφηγήσεις του Ηροδότου¹⁴ (ειδικά βέβαια για την αρχαϊκή εποχή), κατόπιν του Θουκυδίδη και αργότερα κι άλλων.

Ο Περδίκκας, εγκατεστημένος αρχικά στη Λεβαΐα, υπήρξε ο πρώτος βασιλιάς των Μακεδόνων. Γύρω στα τέλη του 6ου αι. π.Χ. το βασίλειο της Μακεδονίας έφτασε μέχρι τις εκβολές του Στρυμόνα, αλλά στο μεταξύ είχαν ιδρυθεί οι αποικίες του Νότου, στα παράλια της Χαλκιδικής κυρίως. Ο επόμενος βασιλιάς, ο Αμύντας (514-494 π.Χ.), υποτάχτηκε στην υπεροχή των Περσών, ενώ ο κατοπινός, ο Αλέξανδρος Α΄ (ώς το 454 π.Χ.), μετέχει σε όλα τα τεκταινόμενα του Νότου σε πολύ κρίσιμες εποχές. Αναφέρεται ακόμη και από τον Πίνδαρο.

Τον διαδέχεται ο Περδίκκας Β΄, ένα απ' τα παιδιά του, κατόπιν ο Αρχέλαος (419-399 π.Χ.) με επιτυχημένη διακυβέρνηση σε όλους τους τομείς. Ακολούθησε η ταραγμένη βασιλεία έξι βασιλέων με κατάληξη εκείνη του Φιλίππου Β΄ (381-336 π.Χ.), μιας από τις σημαντικότερες προσωπικότητες της αρχαιότητας. Ακολουθεί η βασιλεία του Μεγάλου Αλεξάνδρου που πεθαίνει το 323 π.Χ., αφού δημιούργησε μια κοσμοκρατορία. Κατόπιν έρχεται η περίοδος των διαδόχων με διαμάχες, προσπάθεια για αναλαμπές του ενδόξου παρελθόντος, με σημαντικότερους βασιλείς τον Κάσσανδρο, τον Φίλιππο Ε΄ και τον Περσέα, μετά την ήττα του οποίου στη μάχη της Πύδνας, το 168 π.Χ., η Μακεδονία παραδόθηκε οριστικά στους Ρωμαίους. Κατά την περίοδο της ρωμαιοκρατίας οι παλιές πρωτεύουσες (Αιγές, Πέλλα) εγκαταλείπονται και εμφανίζονται δυναμικά στο προσκήνιο νέες, όπως η Βέροια (έδρα του Κοινού των Μακεδόνων), και διευρύνεται για πολλούς λόγους η σημασία των Φιλίππων, του ιερού του Δίου, αλλά και της Θεσσαλονίκης.

Το Α.Μ.Θ., όπως και κάθε μουσείο στο οποίο φυλάσσονται αξιόλογα σύνολα, ανασκαφικά ή τυχαίων ευρημάτων, διαθέτει αντικείμενα για να καλύψει σχεδόν πλήρως τη θεαματικά ποικίλη θεματική που προτείνει η σημερινή έρευνα στη Μακεδονία (βλ. σελ. 376-377).

Και βέβαια η θεματική αυτή, όπως και η ανάλογη για τις δύο επόμενες εκθεσιακές ενότητες (και κυρίως της Θεσσαλονίκης), αντικατοπτρίζει την τεράστια διεύρυνση των διαφόρων τομέων της αρχαιολογίας για τη Μακεδονία, που καταρχήν εδράζονται σε όσα κατάλοιπα του υλικού πολιτισμού διασω-

Τμήμα γείσου με ανάγλυφα ανθέμια και άνθη λωτού εναλλάξ. Αρχαϊκός ναός Θεσσαλονίκης, τέλη βου αι. π.Χ.

θηκαν ενώ, στο παρελθόν, στηριζόταν, σχεδόν αποκλειστικά, στις γραπτές πηγές. Βέβαια για όλα αυτά τα εξειδικευμένα θέματα τα εκθέματα θα συνοδεύονται από συστηματικά κείμενα ειδικών. Εδώ θα περιοριστούμε στα εξής γενικά, ακολουθώντας τη σειρά των θεμάτων που προτάξαμε:

Η κοινωνική και ιδιωτική ζωή καθώς και η οικονομία, από την αρχαϊκή εποχή μέχρι την άνοδο του Φιλίππου, εξελίσσεται όπως προηγουμένως: η βάση τους είναι η νομαδική κτηνοτροφία και κατόπιν η γεωργία, ιδιαίτερα στη σημερινή Δυτική Μακεδονία, με συμπεριφορές, καθώς φαίνεται, ανάλογες με των σημερινών Βλάχων και Σαρακατσάνων όπως πολύ ωραία τις περιγράφει ο Hammond¹⁵:

Οι χώρες που είναι σήμερα γνωστές ως Ήπειρος, Αλβανία και Μακεδονία κατοικούνταν κατά τον 7ο αιώνα π.Χ. από μεγάλο αριθμό μικρών «εθνών» των οποίων οι αρχές πρέπει να αναζητηθούν στις συνήθειες του νομαδικού ποιμενικού βίου. Μερικές φορές το έθνος δεν ήταν μεγαλύτερο από μια ομάδα οικογενειών, που συναποτελούσαν μια ποιμενική «εταιρεία», μια «παρέα» όπως λέγεται σήμερα από τους νομάδες Σαρακατσάνους. Τα μικρά αυτά «έθνη» ενώνονταν με ένα κοινό όνομα σε μεγαλύτερες περιφερειακές ομάδες, όπως οι Θεσπρωτοί, οι Μολοσσοί, οι Χάονες, οι Ταυλάντιοι, οι Ορέστες, οι Πελαγόνες, οι Παίονες ή οι Μακεδόνες.

Οι διαπιστώσεις αυτές, αν και δεν βασίζονται στη μεθοδολογία της εθνοαρχαιολογίας,¹⁶ φαίνεται ότι δεν απέχουν καθόλου από την πραγματικότητα, γιατί οι ποιμενικές αυτές μονάδες και τα ιδιαίτερα τους χαρακτηριστικά (αυτοδιοίκηση, συλλογικότητα, κοινοκτημοσύνη κ.λπ.), αυτά τα «κοινά» και «έθνη», αναφέρονται σε κατοπινές γραπτές πηγές ή επιγραφές για τις οποίες η αναδρομική ισχύς μοιάζει δεδομένη. Ο μετασχηματισμός αυτών των μονάδων σε πόλεις, ειδικά για την ενδοχώρα της Μακεδονίας, και η επικράτηση του θεσμού τού «βασιλέως», η μη επικράτηση πολιτικών και κοινωνικών θεσμών αναλόγων με εκείνων του Νότου, είναι εξελίξεις που θα αργήσουν να αιτιολογηθούν και να περιγραφούν σε βάθος. Ασφαλώς βασικό ρόλο θα έπαιξαν η αναζήτηση κέντρων εξουσίας σε περιπτώσεις μεγάλων συνενώσεων και η ανάγκη, με την πάροδο του χρόνου, των πάσης φύσεως εξειδικεύσεων στη διοίκηση, τα επαγγέλματα, το εμπόριο κ.λπ.

Η μακεδονική εκκλησία ήταν συγκέντρωση ένοπλων πολιτών υπό τον βασιλέα. Εκδίκαζε όλες τις υποθέσεις, όριζε προξένους κ.λπ. Κύριοι υπασπιστές του βασιλιά ήταν οι εταίροι, ένα σώμα εκλεκτών από κάθε άποψη, τα παιδιά των οποίων (οι βασιλικοί παίδες), κρίσταντο ειδική εκπαίδευση. Εκτός από τις διάφορες τελετές, βασική ενασχόληση των βασιλέων υπήρξε το κυνήγι. Όσον αφορά τις ταφές τους, έχουμε τώρα σαφέστατη εικόνα από τους βασιλικούς τάφους της Βεργίνας. Οι μακεδόνες βασιλείς υπήρξαν απόλυτοι μονάρχες, το σύστημα όμως το οποίο διαμόρφωσαν δεν απέκλειε τις κάθε είδους σχέσεις με τις πόλεις

του Νότου, στις περισσότερες από τις οποίες τα πολιτικά συστήματα που επικρατούσαν ήταν διαφορετικά, με κυρίαρχο βέβαια το δημοκρατικό. Οι ίδιοι και οι υπήκοοί τους μιλούσαν μια ελληνική διάλεκτο και πίστευαν στο δωδεκάθεο.

Το σύνολο του πνευματικού βίου των Μακεδόνων ή αυτού που γενικά αποκαλούμε γράμματα και τέχνες, είχε άμεση συνάφεια με τον πνευματικό βίο των υπόλοιπων ελληνικών πόλεων· αρκεί να θυμηθούμε μόνο τα ονόματα του Αριστοτέλη, δασκάλου του Αλέξανδρου, και του Ευριπίδη, που ανέβασε τις *Βάκχες* του στη Μακεδονία.

Στην πατρίδα του Αριστοτέλη, τα Στάγειρα, έχουν αρχίσει εδώ και χρόνια συστηματικές ανασκαφές μεγάλης εκτάσεως, το ίδιο και στο μέρος που δίδαξε, δηλαδή στη Μίεζα της Ημαθίας. Τελευταίες έρευνες ειδικών στα θέματα του αρχαίου δράματος δείχνουν ότι η περίπτωση της παρουσίας του Ευριπίδη δεν ήταν μεμονωμένη και ότι ο τραγικός λόγος καλλιεργήθηκε ακόμη και κατά τη διάρκεια της εκστρατείας του Αλεξάνδρου.

Ο εντοπισμός ιδιαιτεροτήτων μεταξύ της Μακεδονίας και του Νότου παρουσιάζει πάντα ξεχωριστό ενδιαφέρον, ιδιαίτερα ως προς τα διαλεκτολογικά κατάλοιπα της μακεδονικής διαλέκτου, η οποία, όπως και οι άλλες (π.χ. θεσσαλική, αιολική κ.λπ.), υπήρξε ελληνική. Ως προς τα κατάλοιπα του υλικού πολιτισμού, ο εντοπισμός ιδιαιτεροτήτων μεταξύ Μακεδονίας και Νότου ή των αποικιών του Νότου στα παράλια της Μακεδονίας και της ενδοχώρας της, δεν είναι εύκολος. Ίσως το σύνολο του μακεδονικού πολιτισμού να περιγράφεται αρτιότερα στην πλήρη του άνθηση, όταν επεκτάθηκε σε ολόκληρο τον γνωστό τότε κόσμο, συνδυάστηκε με τα τοπικά χαρακτηριστικά και δημιούργησε ό,τι ονομάζεται Ελληνιστικός Κόσμος.

Πράγματι, τα υλικά κατάλοιπα και τα διακεκριμένα έργα τέχνης που σώθηκαν από την αρχαϊκή εποχή και εξής μέχρι την ανάρρηση του Φιλίππου (και αργότερα), συνιστούν μια ενότητα στην οποία (αν εξαιρέσουμε τα ανάκτορα των Αιγών και κατόπιν της Πέλλας, ή τους μακεδονικούς τάφους και μερικά άλλα χαρακτηριστικά στοιχεία, τα οποία η σημερινή έρευνα θα μπορούσε ουσιαστικά να διαφοροποιήσει), οι ανασκαφές στη Μακεδονία και Θράκη εντοπίζουν αναμενόμενες, μόλις διακριτές ιδιαιτερότητες, που γίνονται αντικείμενο αναλύσεων από τους ανασκαφείς.

Στην ουσία, για όλη τη Βαλκανική και την Ανατολική Μεσόγειο εν γένει –και όχι μόνο–, έχουμε να κάνουμε με τις γνωστές συνισταμένες των τοπικών παραλλαγών και του βαθμού επιρροής από τα διάφορα μεγάλα αστικά κέντρα του Νότου και τις αποικίες τους. Η αλήθεια είναι ότι η αρχαιολογική έρευνα με μεγάλη δυσκολία εντοπίζει τις τοπικές εξελίξεις, αφού αυτές (τουλάχιστον από πλευράς υλικών καταλοίπων) είναι άμεσα εξαρτημένες από τις προσταγές των μεγάλων αστικών κέντρων.

Εξέχον από κάθε άποψη μνημείο του τέλους της αρχαϊκής εποχής είναι ο περίφημος αρχαϊκός ναός της Θεσσαλονίκης, μέλη του οποίου θα εκτεθούν στην ενότητα των αρχαιολογικών χώρων της Θεσσαλονίκης, στο τρίτο εκθεσιακό τμήμα του «μεγάλου Π» που έχει τίτλο «Θεσσαλονίκη: οι πρώτοι αιώνες». Ανάλογα μέλη σώζονται από το ιερό της Παρθένου της Καβάλας, από τη Θάσο κ.λπ. και εντάσσονται στη χωρική ενότητα του ΒΑ Αιγαίου που έχει ενιαίες καταβολές και όχι μόνο ως προς την αρχιτεκτονική. Η κρηπίδα του ναού αυτού βρέθηκε πρόσφατα σε οικόπεδο της πλατείας Αντιγονιδών της Θεσσαλονίκης και φαίνεται ότι μεταφέρθηκε εκεί κατά τη ρωμαϊκή εποχή (ίσως για την αναβάθμιση της περιοχής). Η διακόσμηση αυτών των μελών αλλά και η ίδια τους η μορφή «αφηγείται» με έναν τρόπο εύχυμο, πολύτροπο και εγκάρδιο χαρούμενες και αισιόδοξες εκδοχές της

Κεφαλή νέου από ανάγλυφο της ζωφόρου του αρχαϊκού ναού της Θεσσαλονίκης, τέλη 6ου αι. π.Χ.

Ιωνικό κιονόκρανο. Αρχαϊκός ναός
Θεσσαλονίκης, τέλη βου αι. π.Χ.

πραγματικότητας· το ίδιο και το κεφαλάκι από τη ζωφόρο που σώθηκε. Αντίθετα, ο ιωνικός ρυθμός της κατοπινής αττικής τέχνης είναι κατασταλαγμένος και κλασικός.

Δείγματα του υλικού πολιτισμού της αρχαϊκής εποχής είναι πλέον γνωστά από όλη τη Μακεδονία, σημαντικότερα από τα οποία, αλλά και αποκλειστικά τις περισσότερες φορές, είναι εκείνα των νεκροταφείων. Στην αρχαιολογία τα νεκροταφεία σηκώνουν, οπωσδήποτε, το μεγαλύτερο βάρος της εξήγησης των ανθρωπίνων. Ο καθρέφτης της αφήγησης είναι πάντα σπασμένος, άλλοτε από την περιορισμένη ανασκαφική έρευνα, άλλοτε από την έλλειψη εκσυγχρονισμένης διαπραγμάτευσης της δημοσίευσης, άλλοτε από την έλλειψη της ίδιας της δημοσίευσης ή της πληροφόρησης· μένει στους αφηγητές να λένε τις όποιες ιστορίες τους, ανάλογα με τις δυνατότητές τους.

Εκτός από τα αρχαϊκά έργα τέχνης, που όλα είναι κτερίσματα νεκροταφείων (από τα οποία σημαντικότερα είναι της Σίνδου και της Αγ. Παρασκευής, δυτικά και ανατολικά από τη Θεσσαλονίκη, της Αιανής Κοζάνης, πιο πρόσφατα του Αρχοντικού Πέλλας κ.λπ.), σώζονται και ελάχιστα γλυπτά, δηλαδή δύο-τρεις κούροι, σημαντικότεροι από τους οποίους θεωρούνται ο κούρος στο Μουσείο του Κιλκίς και ένα κεφάλι κόρης από την Αιανή.

Μεγάλα οικιστικά λείψανα δεν έχουν ανασκαφεί ακόμη, εκτός από τις ανασκαφές μεμονωμένων οικοπέδων γύρω από την Τούμπα Θεσσαλονίκης, από τη σύνθεση των οποίων γίνεται σαφές ένα οικιστικό

Σιδερένιο ομοίωμα δίκυκλης άμαξας.
Σχετίζεται με την εκφορά του νεκρού
και ανήκει στην κατηγορία των σκευών
που κρίνονταν απαραίτητα για τη
μετάβασή του στην άλλη ζωή.
Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης,
γύρω στο 520 π.Χ.

σύστημα προάγγελος του λεγόμενου *ιπποδάμειου* συστήματος. Προς το παρόν θα ήταν πολύ δύσκολη μια προσέγγιση της αρχαϊκής κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης της Μακεδονίας των αρχαϊκών χρόνων.

Από τις ανασκαφές κυρίως των νεκροταφείων που αναφέραμε, αλλά και μεμονωμένων οικιστικών καταλοίπων ή εκείνων της Τούμπας, γίνεται φανερός ο ρόλος του εισαγωγικού εμπορίου για τα είδη ιδίως της κεραμικής, που προέρχονται, αρχικά, από τα βασικά παραγωγικά κέντρα του Αιγαίου και, αργότερα, σχεδόν αποκλειστικά από την Αττική. Οι ποσότητες είναι ασύγκριτα μεγαλύτερες από εκείνες π.χ. της μυκηναϊκής κεραμικής. Η τοπική κεραμική δεν παύει ποτέ να υπάρχει και να εξελίσσει τους τύπους της, κυρίως για σκεύη που χρησιμεύουν στην αποθήκευση προϊόντων και στο μαγείρεμα.

Αντίθετα, η μεταλλοτεχνία και η χρυσοχοΐα εμφάνισε μεγάλη άνθηση και πρωτοτυπία, όπως γίνεται φανερό π.χ. από το νεκροταφείο της Σίνδου, στο οποίο βρέθηκαν και προκαλούν εντύπωση ακόμη και μεταλλικές μικρογραφίες οικιακών σκευών – αφήνουμε βέβαια τα εξαιρετα κοσμήματα και τις προσωπίδες, δείγματα υψηλής τεχνικής και καλλιτεχνικής παράδοσης που φαίνεται να καλύπτει την Κεντρική και Δυτική Μακεδονία, αλλά και μέρος του κράτους των Σκοπίων (νεκροταφείο Τρεμπενίστε). Ίσως έχουμε να κάνουμε με ένα χωνευτήριο ιωνικών επιδράσεων, λόγω και της εξάρτησης απ' την περσική επικράτεια μέχρι τις αρχές του 5ου αι. π.Χ. (καταστροφή Μιλήτου, έναρξη περσικών πολέμων), των τοπικών παραδόσεων, της αποδοχής του τρόπου ζωής των μητροπόλεων του Νότου (και, προς το τέλος της αρχαϊκής εποχής, της ίδιας της Αθήνας), αύξησης του αριθμού των οικισμών αλλά και ορισμένων κέντρων με αστικό χαρακτήρα, όχι μόνο στις αποικίες των παραλίων, αλλά και στην ενδοχώρα.

Χρυσά ταινιωτά σκουλαρίκια με ρόδακες. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, τελευταίο τέταρτο 6ου αι. π.Χ.

Χρυσά αμφικωνικά περιάπτα με επικολλημένη συρματερή και κοκκιωτή διακόσμηση. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, 510-500 π.Χ.

Ασημένια σκουλαρίκια σε σχήμα Ω. Σίνδος.

Χρυσό περιδέραιο με εξαρτήματα σε σχήμα διπλών πελέκεων και βαλανιδιών με άψογη κοκκιωτή διακόσμηση. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, γύρω στο 510 π.Χ.

Ασημένιες τοξωτές πόρπες που συγκρατούσαν αλυσίδα με την οποία στερεωνόταν το ένδυμα. Σίνδος.

Χρυσό περιδέραιο με εξαρτήματα σε σχήμα βαλανιδιών και διπλών πελέκεων. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, τελευταίο τέταρτο του αι. π.Χ.

Ασημένιες περόνες με δισκόμορφες κεφαλές. Σίνδος.

Ασημένιες περόνες με διακόσμηση επάλληλων σφαιρικών εξαρμάτων στην κεφαλή. Σίνδος.

Μάσκα από χρυσό έλασμα. Το αδιόρατο χαμόγελό της θυμίζει τους σύγχρονούς της κούρους, ενώ τα κλειστά μάτια δηλώνουν στην αρχαϊκή τέχνη το νεκρό. Το χάλκινο κράνος που τη συνοδεύει είναι ιλλυρικού τύπου. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, γύρω στο 520 π.Χ.

[Σελ. 92] Μάσκα από χρυσό έλασμα. Τα χαρακτηριστικά είναι διαμορφωμένα πάνω σε μήτρα, ενώ η μύτη είναι πρόσθετη από ξεχωριστό έλασμα. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, γύρω στο 510 π.Χ.

[Σελ. 93] Μάσκα από χρυσό έλασμα. Οι τέσσερις τρύπες που υπάρχουν στα άκρα του ελάσματος χρησίμευαν στο να περνάει η κλωστή ώστε να δεθεί η μάσκα στο κεφάλι. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, 510-500 π.Χ.

Ανάγλυφη επιτύμβια στήλη.
Πρόκειται για εξαιρετικής
ποιότητας έργο παριανού
γλύπτη από παριανό μάρμαρο.
Έχνη χρώματος σώζονται τόσο
στο αέτωμα όσο και στην ίδια
τη μορφή. Η κόρη, που ήδη
έχει αφήσει τα εγκόσμια,
κρατάει περιστέρι και απηχεί
άμεσα παρθενώνειο ήθος
και ύφος. Ν. Καλλικράτεια
Χαλκιδικής, περί το 440 π.Χ.

Από τους κυρίως κλασικούς χρόνους (5ο π.Χ. αι.) τα έργα πλαστικής που σώζονται είναι ελάχιστα, όλα όμως σημαντικά και ανάμεσά τους η εξαιρετική επιτύμβια στήλη της Καλλικράτειας (Χαλκιδικής), ένα παριανό έργο υψηλής καλλιτεχνικής αξίας. Από την υπόλοιπη Μακεδονία-Θράκη τα έργα πλαστικής που μας σώθηκαν είναι επίσης εξαιρετικά περιορισμένα, όχι όμως και τα έργα της κεραμικής, της ειδωλοπλαστικής κ.λπ., από τα νεκροταφεία της Βεργίνας και της Πύδνας (Μακρύγιαλος). Σημαντικότερη πηγή κάθε είδους πληροφοριών για την περίοδο από το 432 π.Χ. (χρονιά της ίδρυσής της) μέχρι το 348 π.Χ. (όταν καταστράφηκε από τον Φίλιππο), είναι η Όλυνθος, η οποία είχε ανασκαφεί από την Αμερικανική Αρχαιολογική Σχολή στη διάρκεια του μεσοπολέμου και μάλιστα είχε δημοσιευθεί με ταχύτατους ρυθμούς.

Πρόκειται για πόλη με ιπποδάμεια ρυμοτομία, δηλαδή με οικοδομικά τετράγωνα που τα ορίζουν κάθετοι και οριζόντιοι δρόμοι, σπίτια με όλες τις ανέσεις και ψηφιδωτά δάπεδα με παραστάσεις που απηχούν μεγάλη ζωγραφική. Η πόλη αυτή είναι οργανωμένος αρχαιολογικός χώρος με πρόσφατες αναστηλώσεις και έκθεση εποπτικού υλικού που αξίζει να επισκεφθεί κανείς. Η οργάνωση του χώρου των πόλεων στη Μακεδονία και τη Θράκη κατά την κλασική, αλλά και τις επόμενες εποχές –στο βαθμό που το ανασκαφικό έργο μάς επιτρέπει να το διαπιστώσουμε–, εμφανίζει τα ίδια χαρακτηριστικά και συνθετικά στοιχεία με εκείνα των πόλεων γύρω από τη μεγάλη πολιτιστική κοιτίδα του Αιγαίου και της ευρύτερης περιοχής.

Σε αντίθεση με το πρώτο μισό του 4ου αι. π.Χ., που ελάχιστα δείγματα σημαντικής τέχνης έχει να επιδείξει, κατά το δεύτερο μισό του αιώνα (και ιδιαίτερα μετά την ανάρρηση του Αλεξάνδρου στο θρόνο το 323 π.Χ.), στο βασίλειο της Μακεδονίας εμφανίζεται μια κατακόρυφη άνθηση της τέχνης σε όλες τις μορφές της. Βασικά μνημεία της αρχιτεκτονικής των Μακεδόνων είναι το ανάκτορο της Βεργίνας (Αιγών), της Πέλλας, το Φιλιππείο στην Ολυμπία, το θέατρο της Βεργίνας, κυρίως όμως οι δεκάδες μακεδονικοί τάφοι, με κορυφαίο εκείνο του Φιλίππου. Βασικό χαρακτηριστικό της μακεδονικής αρχιτεκτονικής είναι η μεγάλη χρήση του πωρολίθου (λόγω της έλλειψης μαρμάρου) και η επίχρισή του με λευκό ασβεστοκονίαμα εξαιρετικής ποιότητας. Για τη σχετική διαδικασία, οι αρχαίες πηγές σώζουν το ρήμα *φαιδρύνω*, δηλαδή κάνω κάτι ν' «αστράφτει».

Η μεταλλουργία, λόγω της παράδοσης, της αφθονίας πρώτων υλών (κυρίως χαλκού και χρυσού), αλλά και παραγόντων που ερευνώνται ύστερα από το εύρημα της Βεργίνας ιδιαίτερα, γνωρίζει απίστευτη ανάπτυξη· το ίδιο και η ζωγραφική (Βεργίνα, επιτύμβιες στήλες). Δεν θα πρέπει να ξεχνούμε επίσης την παρουσία του ζωγράφου Απελλή στην αυλή του Μεγάλου Αλεξάνδρου, αλλά και του γλύπτη Λυσίππου. Τα δείγματα της γλυπτικής που σώθηκαν μέχρι τις μέρες μας δείχνουν τη συνέχιση των χαρακτηριστικών της τοπικής παράδοσης, συνδυασμένης με τις άμεσες επιδράσεις των μεγάλων γλυπτών τού Νότου. Ύψιστη ακμή παρουσίασε και η γλυπτική του ελεφαντοστού.

Μέγιστο δημιούργημα της μεταλλοτεχνίας της εποχής, το κορυφαίο από πλευράς καλλιτεχνικής ποιότητας έργο που εκτίθεται στο Α.Μ.Θ. και ένα από τα σημαντικότερα έργα τέχνης που σώθηκαν από την αρχαιότητα, είναι ο κρατήρας του Δερβενίου (περίπου 330 π.Χ.).

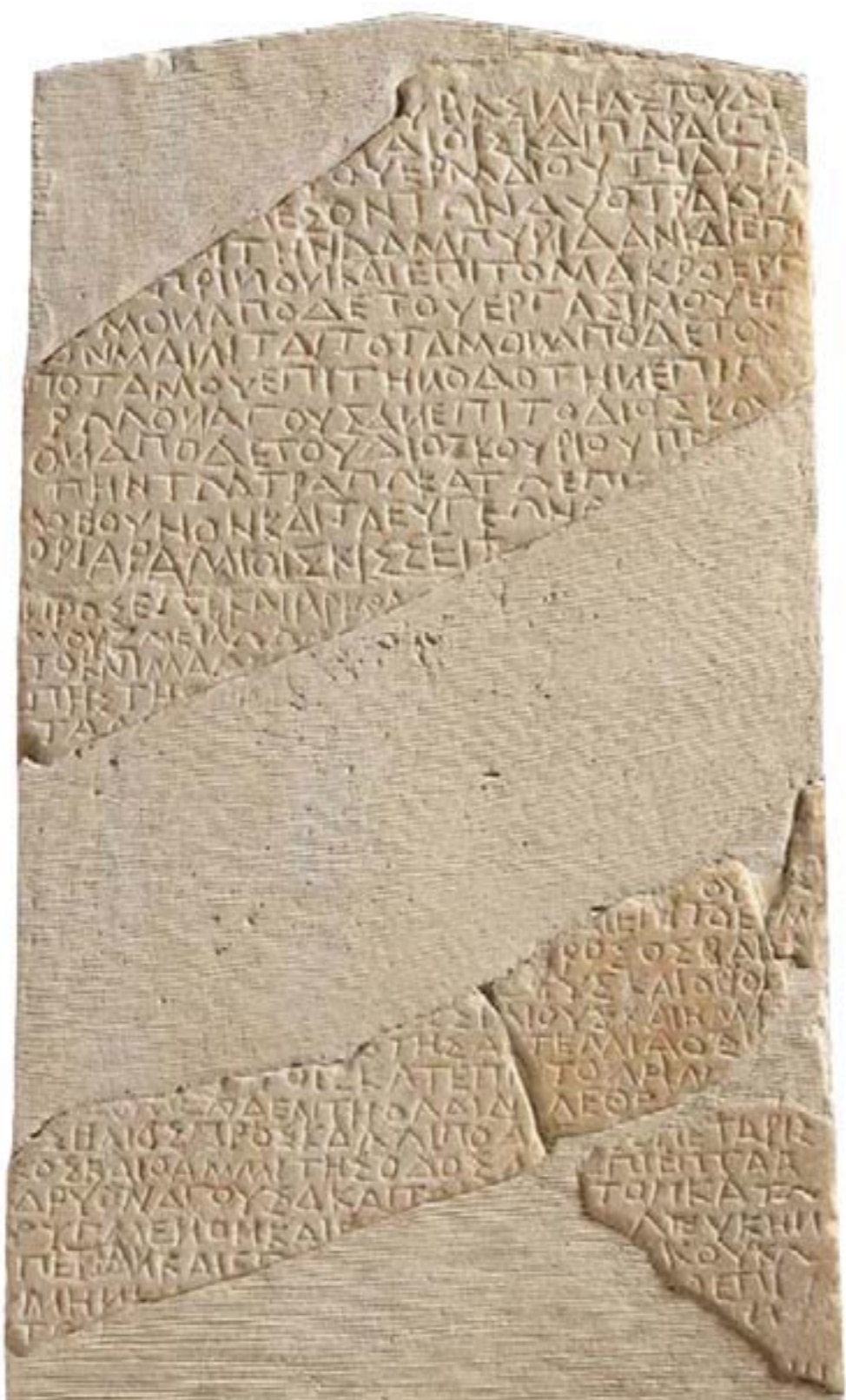
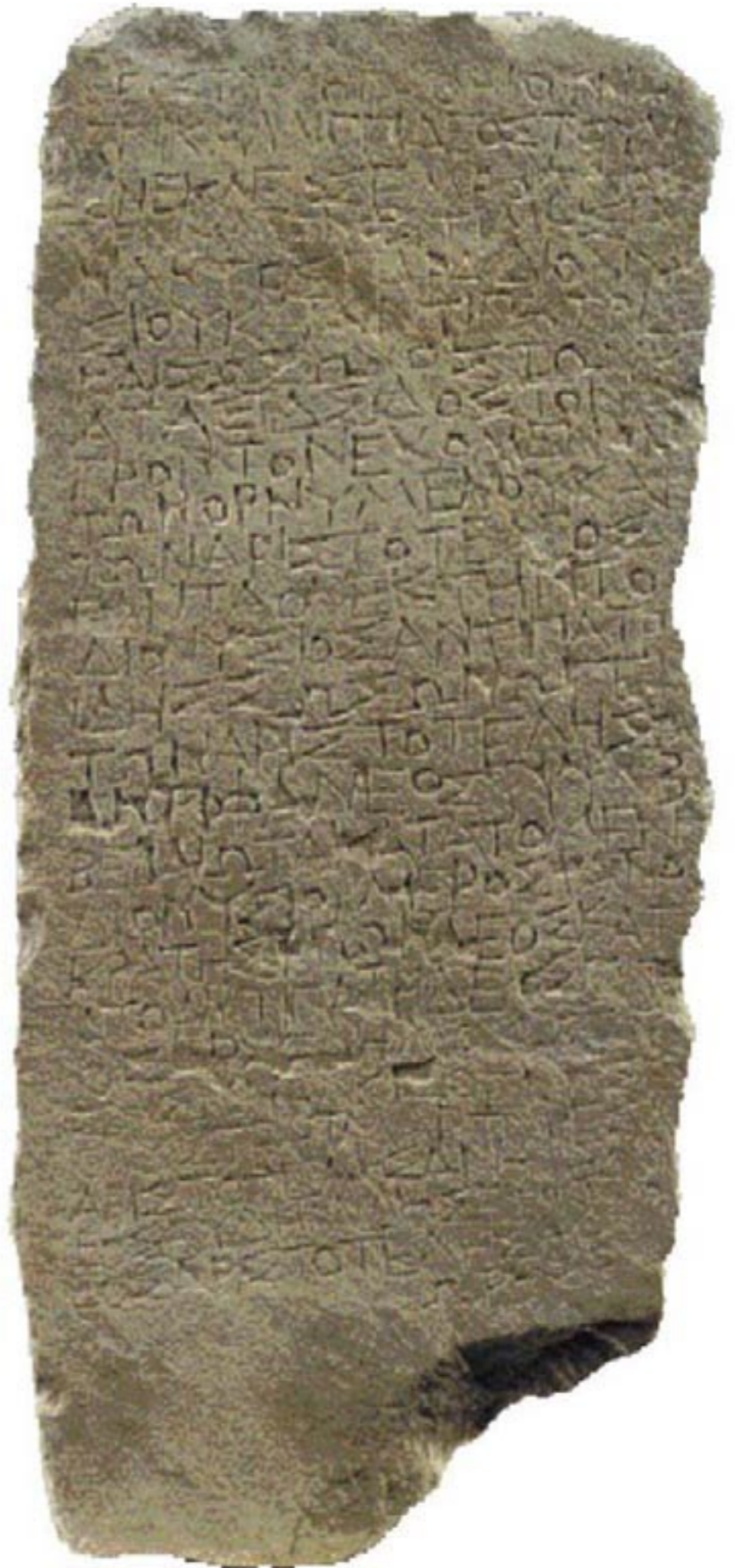
Άλλα μνημεία και έργα που ανήκουν στα κατοπινά χρόνια και είναι γνωστά στο ευρύτερο κοινό είναι ο Τάφος της Κρίσης στα Λευκάδια Νάουσας, με εξαιρετική ζωγραφική διακόσμηση, ο τάφος του Αγ. Αθανασίου Θεσσαλονίκης, το εύρημα του Δερβενίου, το λεοντάρι της Αμφίπολης και ο τάφος των Λύσωνα και Καλλικλή. Ίσως περισσότερο από οτιδήποτε άλλο όμως, εκείνα που εντυπωσιάζουν είναι οι σειρές των ειδωλίων (ιδιαίτερα της Πέλλας), που καλύπτουν όλο το φάσμα της καθημερινής ζωής.

Άποψη της θέσης της αρχαίας πόλης των Αιγών στη Βεργίνα: το ανάκτορο και το θέατρο.

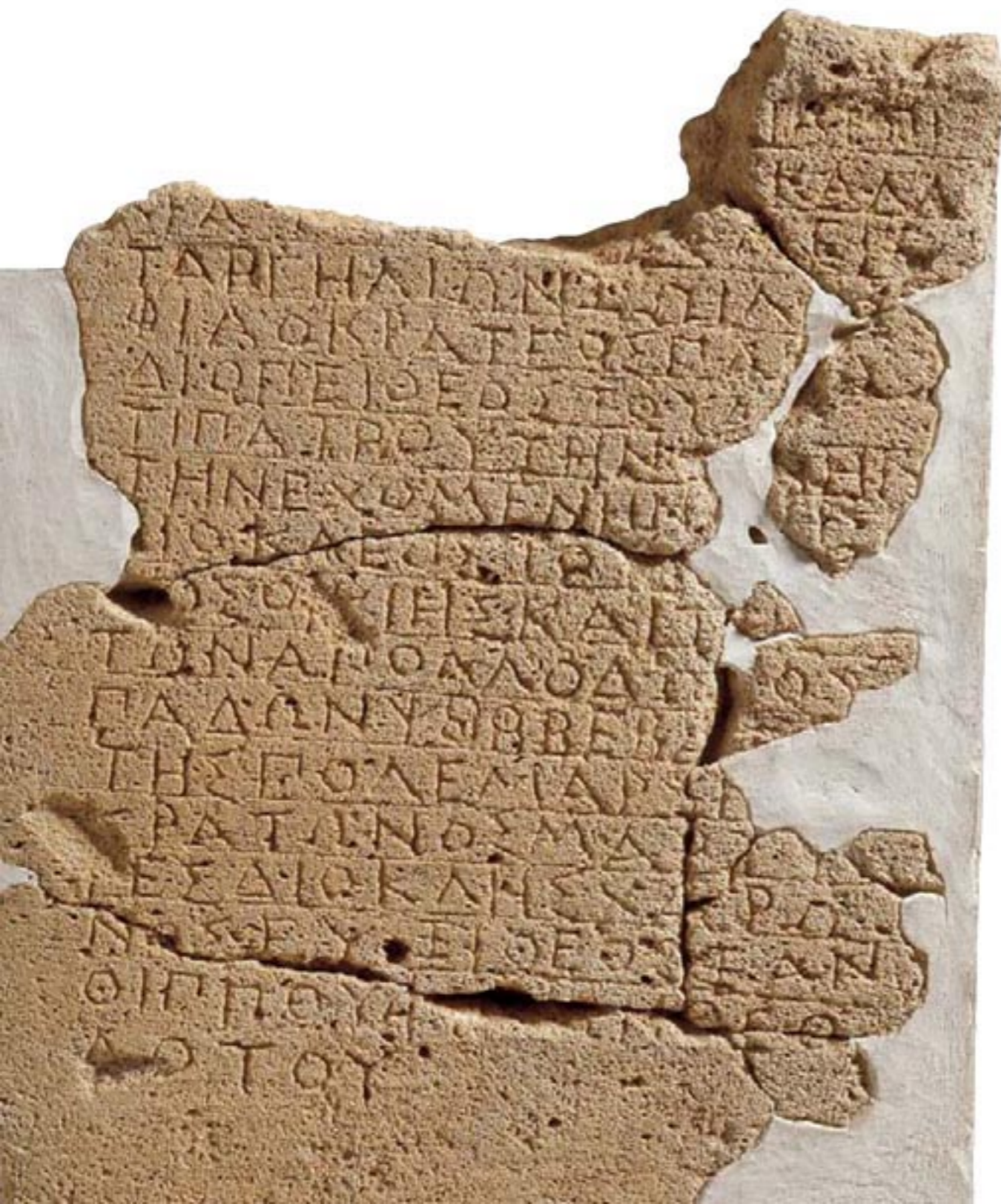
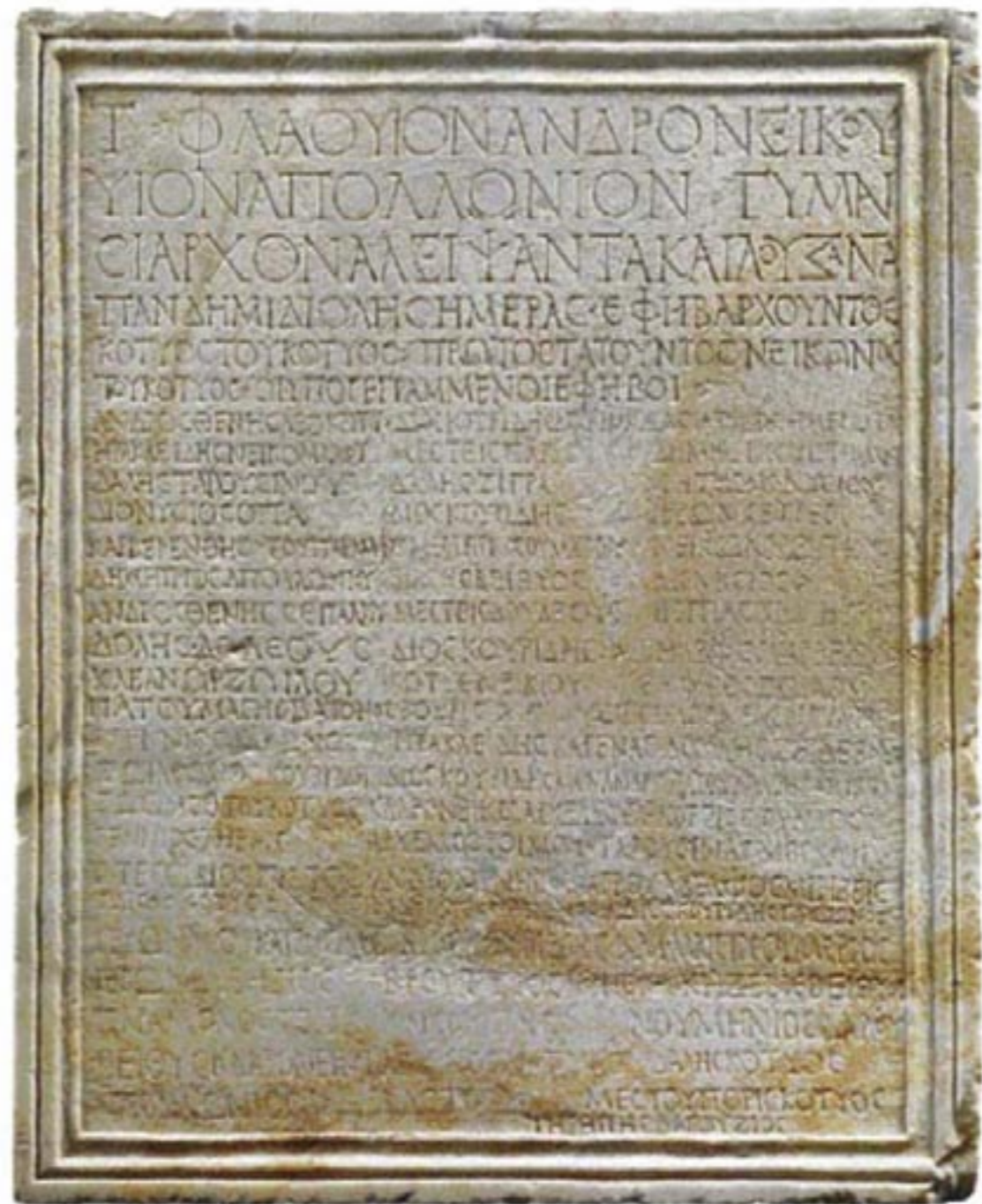
Ύστερα από τη ρωμαϊκή κατάκτηση, με τη σταδιακή κατάργηση της Πέλλας και πολύ νωρίτερα των Αιγών, εντοπίζονται δραστικές πολεοδομικές παρεμβάσεις της ρωμαϊκής διοίκησης στις μεγάλες πόλεις της Μακεδονίας: τη Βέροια, τη Θεσσαλονίκη, τους Φιλίππους. Οι πόλεις αυτές, αλλά και άλλες, έχουν μεγάλα οικοδομικά τετράγωνα, με συγκεντρωμένα στο κέντρο τους τα κτήρια της διοίκησης, τα ιερά, τους ναούς και την αγορά. Στην περίοδο αυτή, το αυτοκρατορικό και το ιδιωτικό πορτρέτο γνωρίζουν μεγάλη άνθηση, καθώς και τα αντίγραφα κλασικών πρωτοτύπων, όπως επίσης οι λεγόμενες *αττικές σαρκοφάγοι*, δηλαδή σαρκοφάγοι με μυθολογικά θέματα κατασκευασμένες στην Αττική. Το Α.Μ.Θ. διαθέτει πολλά και σημαντικά δείγματα από αυτά τα είδη.

Ωνή (πωλητήριο) οικίας. Αναφέρονται παιδιά ως κληρονόμοι. Όλωνθος, α' μισό 4ου αι. π.Χ. Ωνές είναι οι επιγραφές που αναφέρονται σε πράξεις αγοραπωλησιών, δηλαδή συμβολαιογραφικές πράξεις.

Επιγραφή που αναφέρει καθορισμό ορίων μεταξύ κωμών και πόλεων στην ενδοχώρα της Χαλκιδικής. Περιοχή Χολομώντα, 360-350 π.Χ. ή αρχές 3ου αι. π.Χ.

Τιμητική επιγραφή των εφήβων των Καλινδοίων. Αναφέρονται τα ονόματα εξήντα τεσσάρων εφήβων που τιμούν τον γυμνασίαρχό τους Τίτο Φλαούιον Απολλώνιο που τους εξασφάλισε το απαιτούμενο ημερήσιο λάδι. Καλαμωτό Θεσσαλονίκης, αρχαία Καλίνδοια, γύρω στο 100 π.Χ.

Ωνή οικίας. Άφυτος
Χαλκιδικής, 357/6-349 π.Χ.

Σιδερένιο ξίφος.
Νεκροταφείο Σίνδου
Θεσσαλονίκης,
γύρω στο 520 π.Χ.

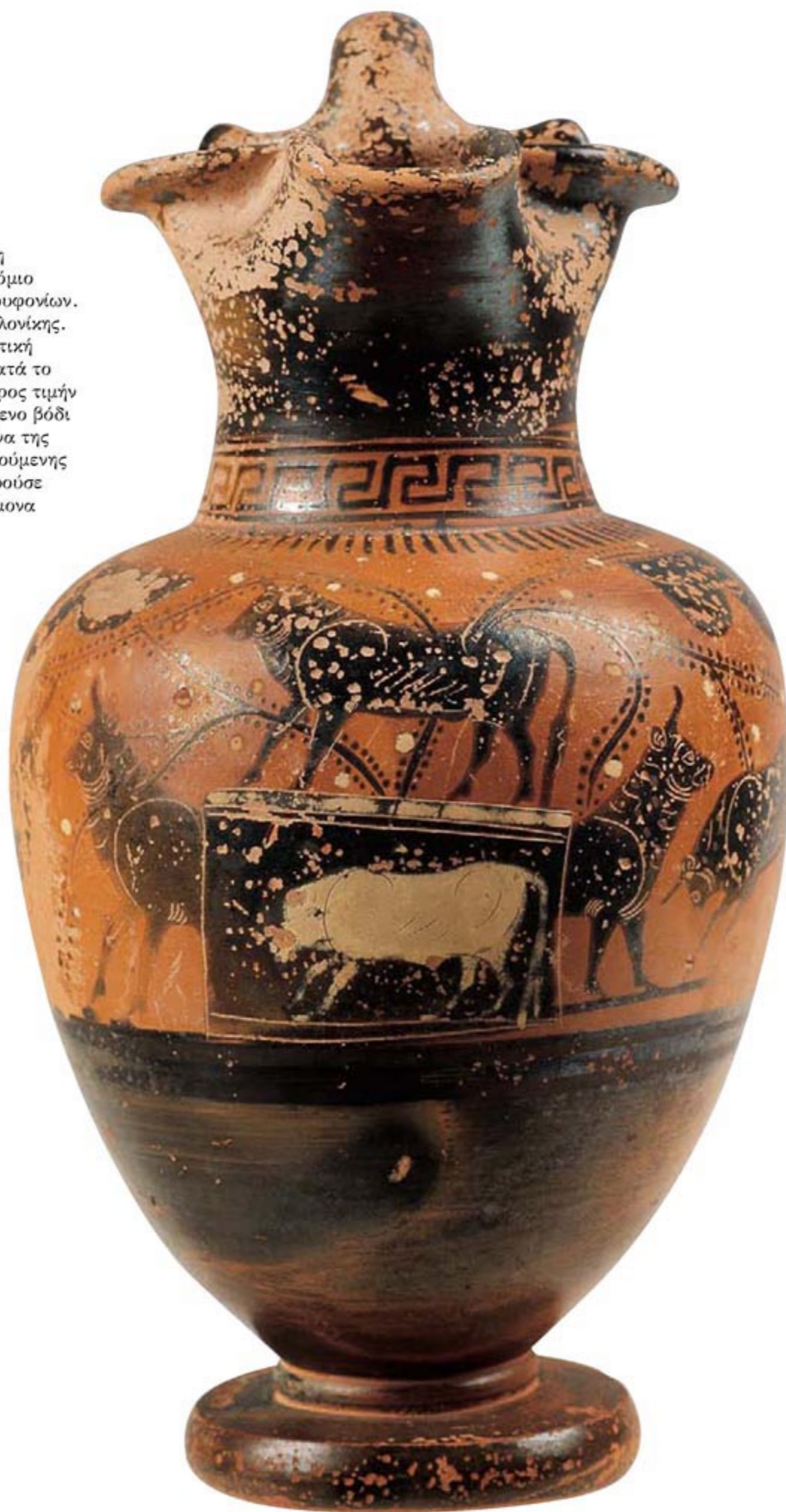

Χάλκινο κράνος κορινθιακού τύπου. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης,
510-490 π.Χ.

Χάλκινο κράνος ιλλυρικού τύπου με επικολημένες χρυσές ταινίες στο πλαίσιο γύρω από το άνοιγμα του προσώπου. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, 530-520 π.Χ.

Μελανόμορφη οينوχόη
με τριφυλλόσχημο στόμιο
και με παράσταση Βουφονίων.
Ν. Μηχανιώνα Θεσσαλονίκης.
Τα Βουφόνια ήταν αττική
γιορτή που γινόταν κατά το
τέλος του θερισμού προς τιμήν
του Διός. Το φονευόμενο βόδι
ενσάρκωνε τον δαίμονα της
βλάστησης της προηγούμενης
χρονιάς που παραχωρούσε
τη θέση του στον δαίμονα
της νέας χρονιάς.

Αττικός ερυθρόμορφος σκύφος τύπου Α. Στη μία όψη του αγγείου εικονίζεται γυναικεία μορφή καθισμένη σε βράχο, ίσως εταίρα. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, 450-440 π.Χ.

Αττικός ερυθρόμορφος
κιονωτός κρατήρας.
Στην κύρια όψη εικονίζεται
ματιοφόρος νέος που
κρατά ραβδί και παιδική
μορφή τυλιγμένη με ιμάτιο.
Ίσως πρόκειται για φιγούρες
«εραστή» και «ερωμένου».
Νεκροταφείο Σίνδου,
460-450 π.Χ.

~ 105

Ερυθρόμορφος κιονωτός κρατήρας. Στη μία του όψη εικονίζονται αντικριστά ιθυφαλικές ερμαϊκές στήλες.
Νεκροταφείο Θέρμης Θεσσαλονίκης, 470 π.Χ.

Όστρακο σκύφου με εγχάρακτη καρική επιγραφή. Πολίχνη Θεσσαλονίκης, γ' τέταρτο 5ου αι. π.Χ.

Πήλινο ειδώλιο ένθρονης θεάς που φορά πόλο στο κεφάλι. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, γύρω στο 560 π.Χ.

Αττική «μικρογραφική» κύλικα
με την επιγραφή ΧΑΙΡΕ ΚΑΙ ΠΙΕΙ ΣΥ.
Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης,
530-520 π.Χ.

Πήλινο ειδώλιο ανακλιμένου
κοριτσιού, ίσως εταίρας.
Νεκροταφείο Σίνδου
Θεσσαλονίκης, 460-450 π.Χ.

Σύμπλεγμα δύο γυναικείων μορφών.
Πρόκειται για μητέρα με παιδί, την Δήμητρα
και την Κόρη. Πέρα από τη διαφοροποίηση
του μεγέθους, είναι χαρακτηριστική και
η ενδυματολογική διάκριση: η Κόρη φορά
χιτώνα και ιμάτιο, ενώ η Δήμητρα πέπλο με
κόλπο και απόπτυγμα. Ιερό Δερβενίου
Θεσσαλονίκης, τέλη 4ου-3ου αι. π.Χ.

Αναθηματικό ανάγλυφο αφιερωμένο από κάποιον Διογένη στον ήρωα Ηφαιστίωνα (στη βάση διαβάζεται η επιγραφή ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΗΦΑΙΣΤΙΩΝΙ ΗΡΩΙ). Ο Ηφαιστίων ταυτίζεται με τον γνωστό επιστήθιο φίλο του Μ. Αλεξάνδρου, ο οποίος μετά το θάνατό του λατρεύτηκε ως ήρωας κατ' εντολή του Αλεξάνδρου. Ο Ηφαιστίων εικονίζεται ως ιππέας, όπως συχνά παρουσιάζονται οι ήρωες στη Μακεδονία, τη στιγμή της εμφάνισής του στον πιστό του Διογένη. Η σκηνή αυτής της «επιφάνειας» συνοδεύεται από σπονδή, με τη βοήθεια της κόρης που τον υποδέχεται. Πέλλα, τέλη 4ου αι. π.Χ.

Αττική πλημογή τύπου Β
(αγγείο για αρωματικά έλαια
ή αλοιφές). Νεκροταφείο
Σίνδου Θεσσαλονίκης,
γύρω στο 520 π.Χ.

Πλαστικό αγγείο με μορφή Σειρήνας. Νεκροταφείο Σίνδου
Θεσσαλονίκης, γύρω στο 560 π.Χ.

Πλαστικό αγγείο με μορφή πτηνού,
ίσως χήνας. Νεκροταφείο Σίνδου
Θεσσαλονίκης, γύρω στο 560 π.Χ.

Εγγώρια πρόχους με οπισθόμητη προχοή. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, γύρω στο 540 π.Χ.

Βοιωτική μελανόμορφη κοτυλίσκη με παράσταση Σατύρου. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, γύρω στο 540 π.Χ.

Κορινθιακά εξάλειπτρα, Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, γύρω στο 540 π.Χ.

Κορινθιακό εξάλειπτρο και σκύφος μελαμβαφής. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, 470-450 π.Χ.

Αττικός μελανόμορφος κιονωτός κρατήρας. Στην κύρια όψη μυθολογική παράσταση κυνηγιού Καλυδωνίου κάπρου. Στο κέντρο ο κάπρος δέχεται επίθεση σκυλιών και κυνηγών με επικεφαλής τον Μελέαγρο και τον Πηλέα ή τον Μελανίωνα, ενώ διακρίνεται η γυναικεία μορφή της Αταλάντης καθώς και του νεκρού κυνηγού Αγκαίου. Στη Β' όψη του αγγείου, δεξιά, παράσταση δύο αντωπών κάπρων και ανάμεσά τους υδρόβιο πτηνό. Έργο του ζωγράφου Λυδού. Νεκροταφείο Θέρμης Θεσσαλονίκης, 560 π.Χ.

Πλάγιες όψεις του αγγείου: Αετοί με ανοιχτά φτερά διακοσμούν το χώρο κάτω από τις λαβές του κρατήρα.

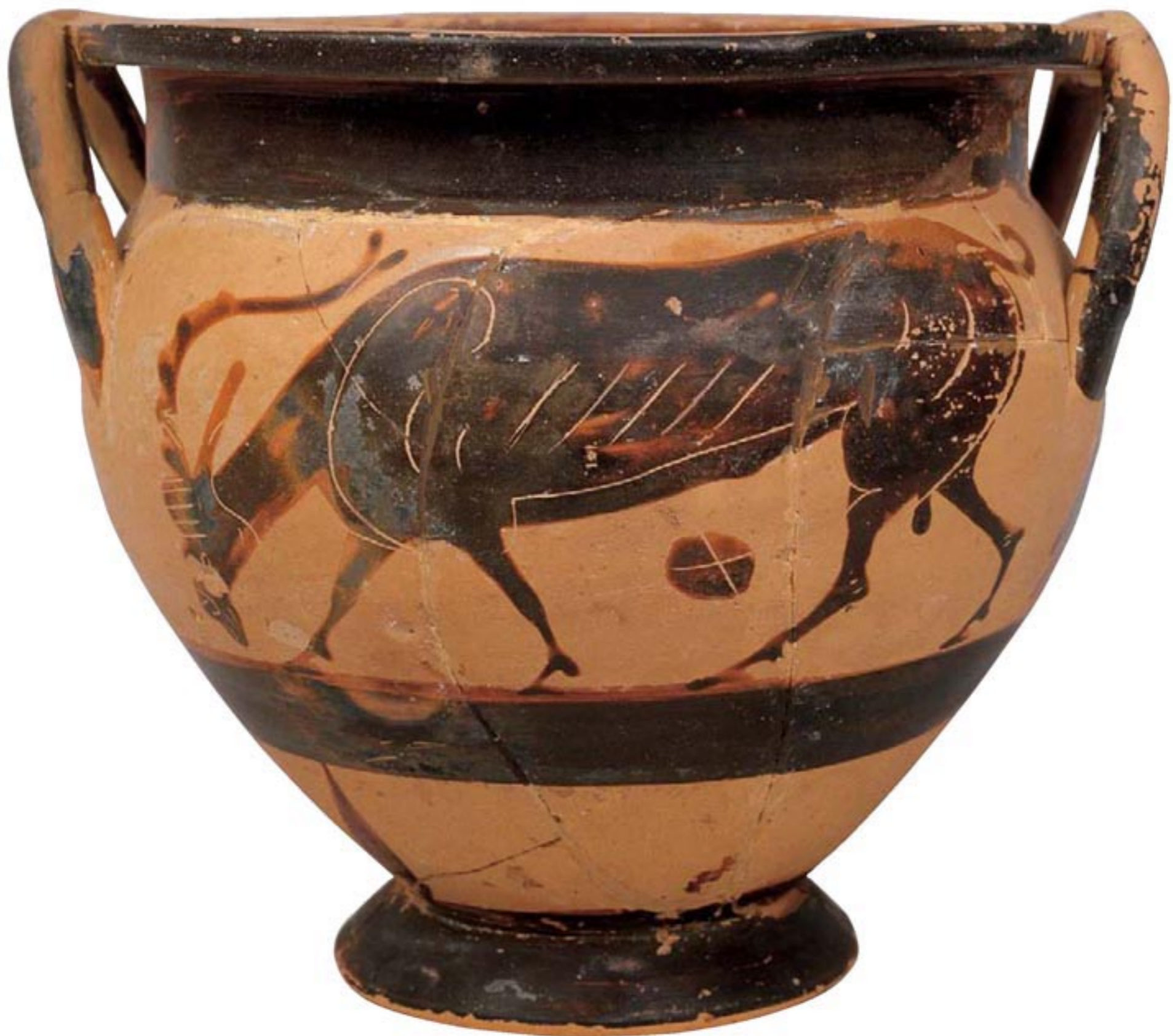
Οριζόντια τετράπλευρα πλακίδια τοποθετούνται πάνω από τις λαβές του κρατήρα, τα οποία διακοσμούνται με προτομές γενειοφόρων ανδρικών μορφών.

Προτομές γενειοφόρων ανδρικών μορφών διακοσμούν τα πλακίδια πάνω από τις λαβές του κρατήρα.

Μελανόμορφος κιονωτός κρατήρας του κύκλου του ζωγράφου Λυδού με παράσταση αίγαγρου που βόσκει. Ίσως προέρχεται από κεραμικό εργαστήριο της Χαλκιδικής. Καραμπουρνάκι Θεσσαλονίκης, νεκροταφείο, β' τέταρτο του αι. π.Χ.

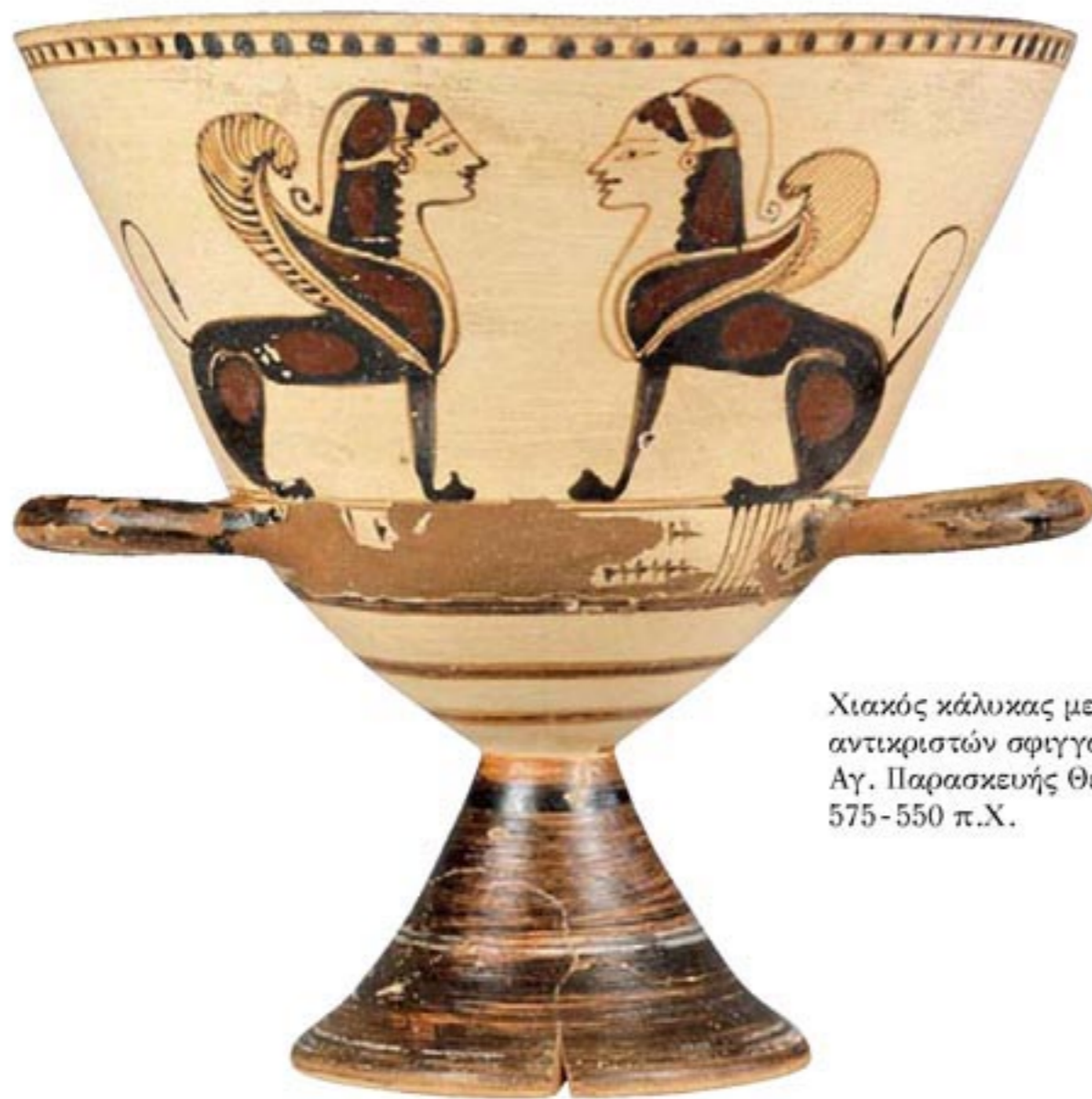
Χιακός κάλυκας με παράσταση σφιγγών. Αγ. Παρασκευή, 575-550 π.Χ.
Ο κάλυξ, ένα ψηλό αμφικωνικό ποτήρι με οριζόντιες τοξωτές λαβές, ήταν είδος αγγείου που κατασκευαζόταν στη Χίο κατά τον 6ο αι. π.Χ. και διακρινόταν για το πολύ κομψό του σχήμα, τον εξαιρετικής ποιότητας κιτρινωπό πήλο και τη χαρίεσσα ποικιλία των διακοσμητικών του μοτίβων. Υπήρξε κατεξοχήν εξαγωγίμο είδος.

Χιακός κάλυκας με παράσταση λιονταριού.
Νεκροταφείο Αγ. Παρασκευής Θεσσαλονίκης, 575-550 π.Χ.

Χιακός κάλυκας με
παράσταση χορευτών.
Νεκροταφείο Αγ. Παρασκευής
Θεσσαλονίκης, 575-550 π.Χ.

Χιακός κάλυκας με παράσταση
αντικριστών σφιγγών. Νεκροταφείο
Αγ. Παρασκευής Θεσσαλονίκης,
575-550 π.Χ.

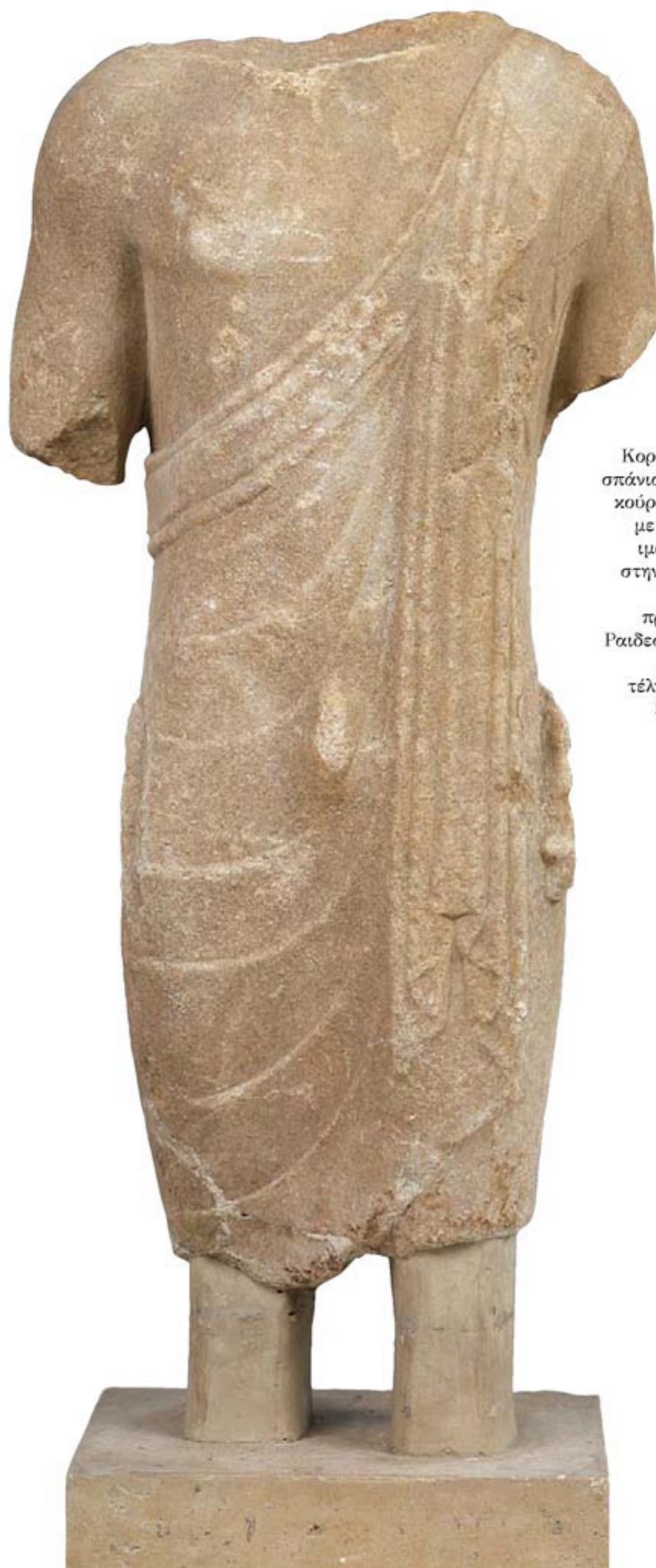

Εσωτερικό του κάλυκα.
Η διακόσμηση οργανώνεται
σε ζώνες ομόκεντρων κύκλων
με ρόδακα στο κέντρο.
Η κύρια ζώνη κάτω από το
χειλος κοσμείται με άνθη
λωτού και ρόδακες εναλλάξ.

Κορμός κόρης που φορεί χιτώνα χειριδωτό και λοξό ιμάτιο το οποίο αφήνει ελεύθερο τον αριστερό ώμο και τον μαστό. Με το αριστερό χέρι η μορφή ανέσυρε τον χιτώνα, ενώ με το δεξί κρατούσε καρπό, πουλί ή μικρό ζώο, όπως συχνά συμβαίνει σε αγάλματα κορών της αρχαϊκής εποχής. Ανήκει σε μικρή ομάδα γλυπτών που πρόσφυγες μετέφεραν στη Θεσσαλονίκη. Ραιδεστός ή Βιζύη Αν. Θράκης, τέλη 6ου αι. π.Χ.

Κορμός κούρου·
σπάνια περίπτωση
κούρου ντυμένου
με λοξό ιωνικό
μάτιο. Ανήκει
στην ίδια ομάδα
με το
προηγούμενο.
Ραιδεστός ή Βιζύη
Αν. Θράκης,
τέλη 6ου-αρχές
5ου αι. π.Χ.

Μεγάλη γυναικεία
προτομή που φέρει
πέπλο. Νεκροταφείο
Σίνδου Θεσσαλονίκης,
480-460 π.Χ.

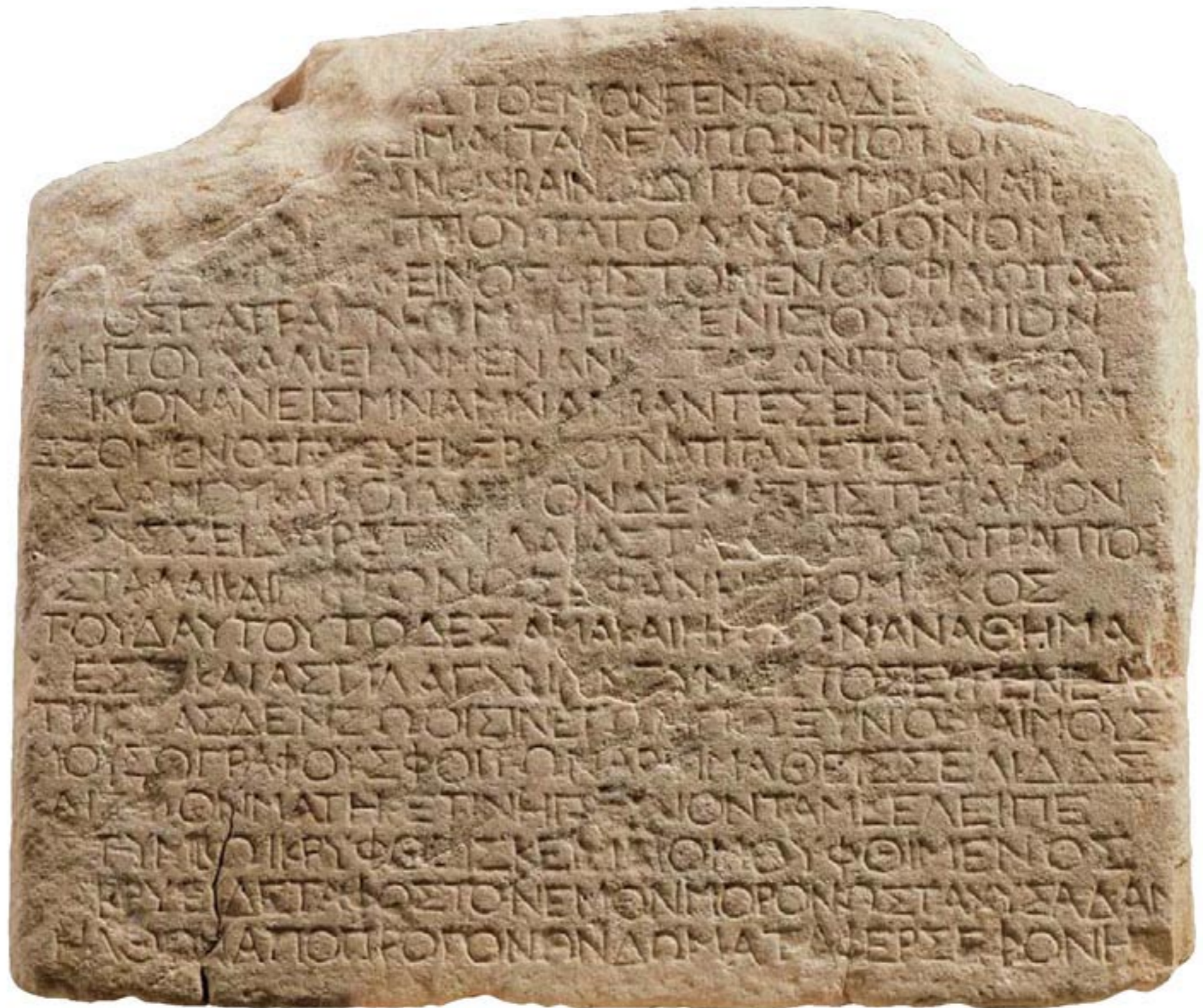

Πρόσθιο τμήμα κεφαλής νέου που φορά στεφάνη. Ίσως πρόκειται για κεφαλή Απόλλωνα. Όλυνθος, αρχές 4ου αι. π.Χ.

ΑΡΙΣΤΕΡΑ: Επιτύμβια στήλη νέου με λύρα. Εικονίζεται νέος με ιμάτιο που κρατά λύρα την οποία στηρίζει στα πλευρά του ενώ τα δάχτυλά του ακουμπούσαν στις χορδές. Στο δεξί του χέρι που πέφτει προς τα κάτω κρατά φυλλόμορφο πλήκτρο. Ν. Ποτίδαια Χαλκιδικής, 390-380 π.Χ.

Επιτύμβιο επίγραμμα που αναφέρεται στο θάνατο ενός παιδιού, του Φιλώτα. Δουμπιά Χαλκιδικής, 2ος αι. π.Χ.

Αττική μικρογραφική ταινιωτή κύλικα με παράσταση Αμαζονομαχίας. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, γύρω στο 520 π.Χ.

Λεπτομέρεια διακοσμητικής ζώνης με παράσταση Αμαζονομαχίας. Εικονίζονται τέσσερα ζευγάρια αντιπάλων, πολεμιστής εναντίον πολεμιστή και πολεμιστής εναντίον Αμαζόνας εναλλάξ. Πιθανότατα εικονίζεται τρωική Αμαζονομαχία στην οποία οι Έλληνες έχουν αντιπάλους τους Τρώες και τις Αμαζόνες.

Χάλκινα χειρουργικά εργαλεία: σπαθομήλη, δηλαδή μήλη (=ράβδος) σε σχήμα σπαθιού (πάνω) και κοχλιάριο (κάτω). Νεκροταφείο Βαρδάρη Θεσσαλονίκης, ρωμαϊκή εποχή.

Χάλκινη θήκη για χειρουργικά εργαλεία. Νεκροταφείο Βαρδάρη Θεσσαλονίκης, ρωμαϊκή εποχή.

Τμήμα ανάγλυφης επιτύμβιας στήλης με ανθεμωτή επίστεψη και κεφαλή νέου. Ωραιόκαστρο Θεσσαλονίκης, β' μισό 5ου αι. π.Χ.

Μαρμάρινη κλίνη με ζωγραφική διακόσμηση. Ήταν τοποθετημένη μαζί με μία δεύτερη παρόμοια σε γωνία, σε σχήμα T, στον Μακεδονικό τάφο της Ποτίδαιας Χαλκιδικής. Λόγω συνθηκών αποθήκευσης δεν ήταν δυνατό να γίνει συνολική φωτογράφιση. Η άνω από τις τρεις ζωφόρους παριστάνει σκηνή από υπαίθριο ιερό με κεντρική μορφή αυτή του Διονύσου, η μεσαία γρύπες ανά ζεύγη που κατασπαράζουν ελάφι και η κάτω αρπακτικά σαρκοβόρα ζώα. Πρόκειται για σημαντικό μνημείο για τη γνώση της αρχαίας ελληνικής ζωγραφικής στο τέλος του 4ου αι. π.Χ.

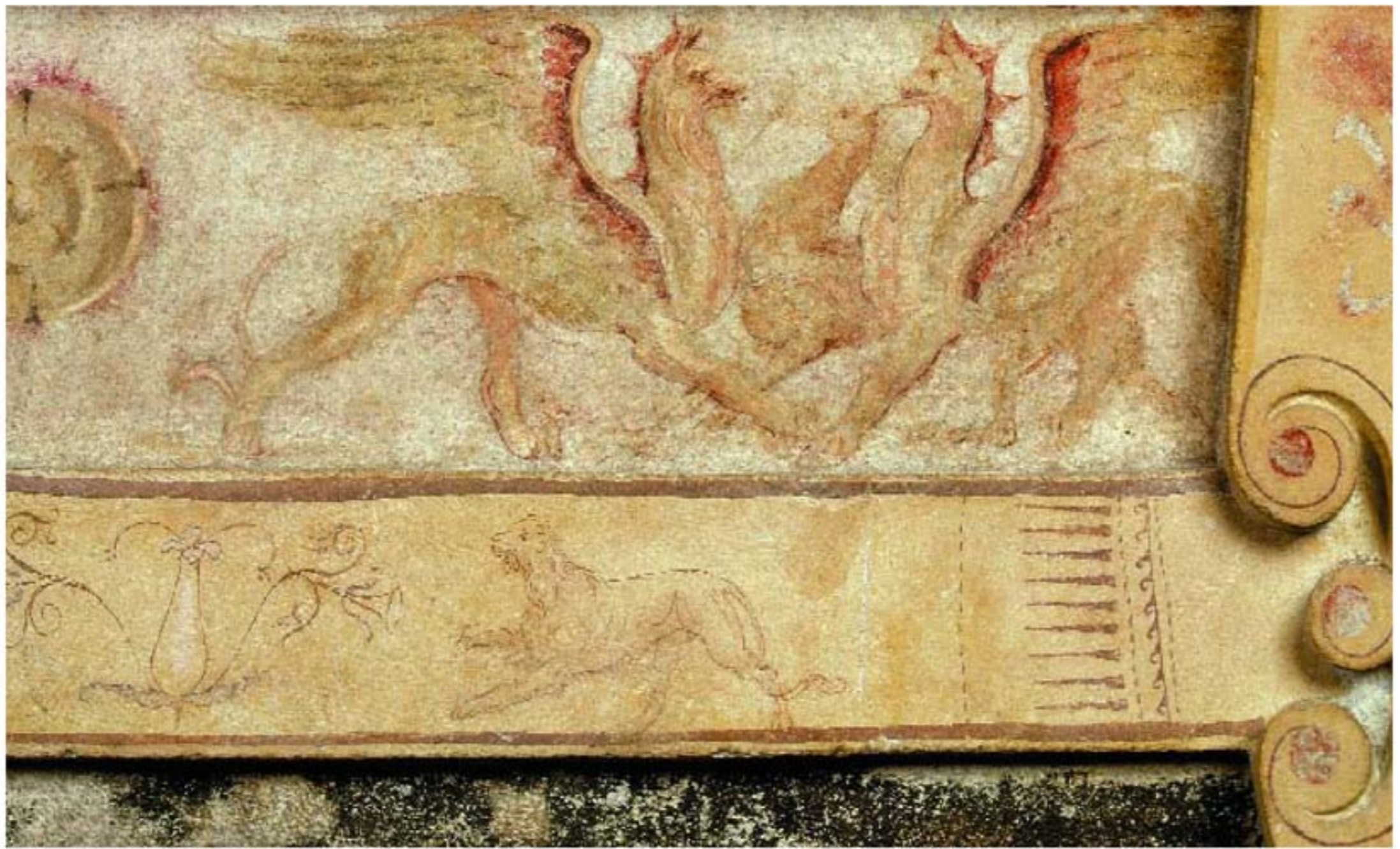

Λεπτομέρεια της παράστασης των γρυπών που κατασπαράζουν ελάφι.

Λεπτομέρεια της μεσαίας ζωφόρου της κλίνης: γρύπες κατασπαράζουν ελάφι.

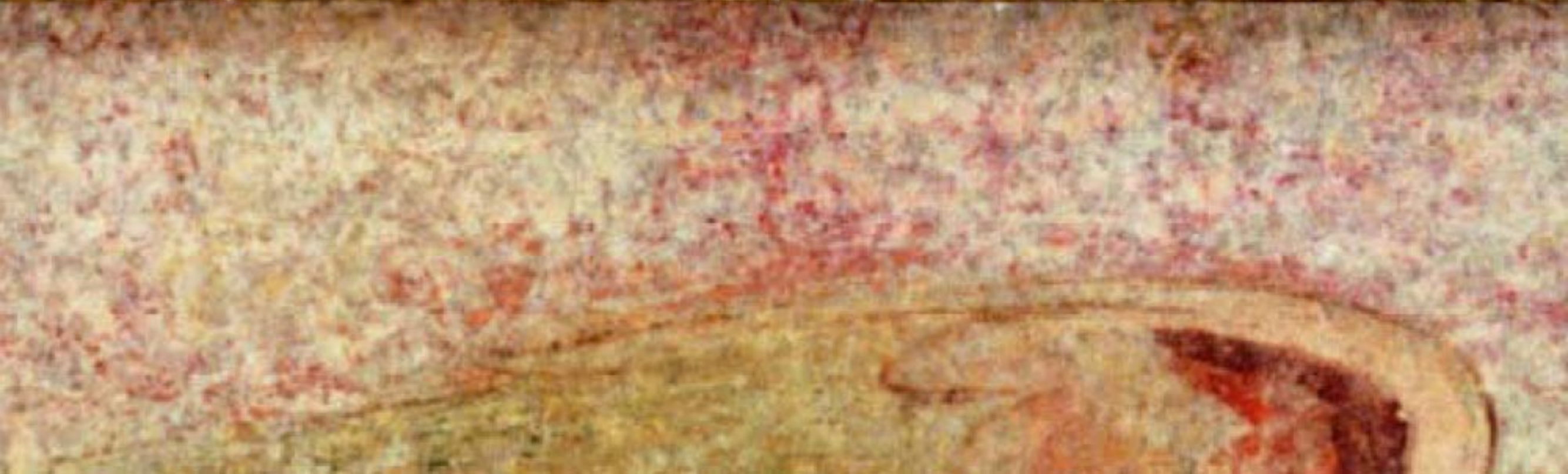

Λεπτομέρεια της παράστασης των γρυπών που κατασπαράζουν ελάφι. Στην κάτω ζωφόρο της κλίνης διακρίνεται μορφή αρπακτικού σαρκοβόρου ζώου.

[Σελ. 134-135] Λεπτομέρεια της άνω ζωφόρου της κλίνης: Ημίγυμνη ανακεκλιμένη γυναίκα, πιθανότατα η θεά Αφροδίτη, με χίνα με ανοιχτά φτερά στα δεξιά της.

Λεπτομέρεια του δεξιού ποδιού της κλίνης που φέρει φυτική διακόσμηση.

Λεπτομέρειες της κάτω ζωφόρου της κλίνης: Εικονίζονται αρπακτικά σαρκοβόρα ζώα και ανάμεσά τους κρατήρες και φυτικά θέματα.

Λεπτομέρεια της άνω ζωφόρου της κλίνης: Ημίγυμνη ανακλιμένη ανδρική μορφή που κρατά θύρσο. Πρόκειται για τον νεαρό θεό Διόνυσο. Πίσω του διακρίνεται άγαλμα της θεάς Άρτεμης.

Χρυσό ρομβόσχημο έλασμα (επιστόμιο νεκρού) με εγχάρακτη παράσταση πλοίου, διαχρονικού συμβόλου του θανάτου. (ΠΑΝΩ: λεπτομέρεια). Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, γύρω στο 560 π.Χ.

Χρυσά ελάσματα με φυλλόσχημη διακόσμηση, Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, γύρω στο 540 π.Χ.

Ο ΧΡΥΣΟΣ ΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ

ΣΤΟ «ΜΙΚΡΟ Π» του Μουσείου φιλοξενούνται όλα σχεδόν τα ευρήματα της Σίνδου, ένα σημαντικότατο από κάθε άποψη σύνολο τάφων, το οποίο τροφοδότησε με αντικείμενα αρκετές θεματικές ενότητες του τμήματος «Στο βασίλειο της Μακεδονίας», ενώ δύο από τους μεγαλύτερους και πλέον σημαντικούς τάφους εκθέτονται στο σύνολό τους. Το ίδιο συμβαίνει και με δύο από τους τάφους του Δερβενίου, που θα εκτεθούν τώρα για πρώτη φορά.¹⁷

Τα μεγάλα ανασκαμμένα σύνολα νεκροταφείων της ακεδονίας είναι της Πύδνας Πιερίας, της Ιερισσού Χαλκιδικής, της Θέρμης, Σίνδου, Δερβενίου και Αγ. Παρασκευής Θεσσαλονίκης, των Αιγών και πρόσφατα του Αρχοντικού Πέλλας. Εκείνο όμως που εκπλήσσει σ' αυτά τα παραδείγματα είναι, μεταξύ των άλλων, η πολυτέλεια, η ποιότητα, η ποσότητα και το χωρικό εύρος της προέλευσης των αντικειμένων που σώζονται τόσο στους ανδρικούς όσο και στους γυναικείους τάφους. Αυτά ακριβώς τα χαρακτηριστικά προτείνει το τμήμα αυτό της επανέκθεσης του Α.Μ.Θ., έχοντας επίγνωση ότι μια εμπειριστατωμένη παρουσίαση του θέματος του θανάτου θα απαιτούσε προηγουμένως αναλυτικότερη μελέτη των νεκροταφείων και του ανθρωπολογικού τους ασφαλώς υλικού.

Αλλά, βέβαια, ο χρυσός δεν σχετίζεται μόνο με τα του θανάτου. Είναι το κατεξοχήν ευγενές μέταλλο που, για όλες τις εποχές και για όλα τα μήκη και πλάτη του κόσμου, αποτελεί το σημείο αναφοράς κάθε οικονομικής ζωής, επίδειξης κοινωνικού ὕδαῶῶ, συμβολισμού της αιωνιότητας, της εξουσίας κ.λπ. Η μορφοποίηση όλων αυτών γίνεται από αρχαιοτάτων χρόνων, μέσω κυρίως δύο τεχνοπραγμάτων: του νομίσματος και του κοσμήματος.¹⁸

Στην έκθεση αφιερώνονται πολλές προθήκες με ταφικά αντικείμενα, χρυσά κατά κύριο λόγο, για την πλήρη κάλυψη των τομέων που αφορούν τη χρήση και την τεχνολογία του χρυσού. Επίσης εκθέτονται εργαλεία από τεχνίτες της Θεσσαλονίκης των αρχών του 20ού αι., μερικά από τα οποία σίγουρα δεν θα διέφεραν σε τίποτε από ανάλογα βυζαντινά ή αρχαία, αν τα συγκρίνει κανείς με εκείνα σημερινών παραδοσιακών εργαστηρίων, π.χ. του Αγίου Όρους.¹⁹

Μεγέθυνση χρυσού στατήρα Αλεξάνδρου Γ'. Περιοχή Ν. Απολλωνίας νομού Θεσσαλονίκης, 4ος αι. π.Χ.

Χρυσό σκουλαρίκι.
Αποτελείται από
χρυσό σύρμα στο
οποίο στερεώνεται
κυκλικό έλασμα με
ρόδακα διακοσμημένο
με τη συρματερή
τεχνική. Ένας έρωτας
είναι αναρτημένος
από το έλασμα.
Νεκροταφείο Αιγινίου,
αρχές 3ου αι. π.Χ.

Χρυσό
περίαπτο
σε σχήμα
βαλανιδιού
με κοκκιωτή
διακόσμηση,
Νεκροταφείο
Θέρμης, τέλος
6ου αι. π.Χ.

Περόνη εφοδιασμένη με χρυσή διακοσμητική
αλυσίδα. Νεκροταφείο Αιγινίου, αρχές 3ου αι. π.Χ.

Τμήμα χρυσού περιδεραίου που αποτελείται από αλυσίδα και περίαπτα. Η απόληξή του αποτελείται από χρυσό σφυρήλατο έλασμα με συρματερή τεχνική που σχηματίζει ανθέμιο. Νεκροταφείο Δερβενίου, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Χρυσό περίαπτο σε σχήμα διπλού πελέκεως, με κοκκιδωτή διακόσμηση. Νεκροταφείο Θέρμης, τέλος 6ου αι. π.Χ.

Τμήμα χρυσής χάντρας με συρματερή διακόσμηση. Περίχωρα της Θεσσαλονίκης, τέλος 6ου αι. π.Χ.

Ερυθρόμορφη λεκανίδα με κάλυμμα που διακοσμείται με παράσταση προετοιμασίας γάμου. Έργο του ζωγράφου Μαρσύα. Περιστερώνας Θεσσαλονίκης, 350-325 π.Χ.

[Σελ. 148] Χρυσό μετάλλιο των αγώνων που τελούνταν στη Βέροια το 225-250 μ.Χ. προς τιμήν του Μ. Αλεξάνδρου. Ανήκει σε σύνολο μεταλλίων που βρέθηκαν στο Αμπουκίρ της Αιγύπτου και απεικονίζουν πορτρέτα της οικογένειας του Φιλίππου Β'. Στην πρόσθια όψη εικονίζεται η Ολυμπιάδα και στην πίσω όψη Νηρηίδα πάνω σε φανταστικό θαλάσσιο ζώο.

Λεπτομέρειες της παράστασης προετοιμασίας γάμου στο κάλυμμα της λεκανίδας (σελ. 149).

Όπως αναφέραμε ήδη, το μεγαλύτερο μέρος της έκθεσης καταλαμβάνουν χρυσά και γενικά μεταλλικά ευρήματα από τα νεκροταφεία της Κεντρικής Μακεδονίας. Από τα νεκροταφεία αυτά δεν έχουν γίνει μέχρι τώρα συνολικές δημοσιεύσεις, αλλά μόνο κάποιες δημοσιεύσεις ομογενούς υλικού (αγγεία, χάλκινα κοσμήματα, χρυσά κοσμήματα), ενώ δημοσιεύτηκε πρόσφατα το ανθρωπολογικό υλικό από τα νεκροταφεία της Αγ. Παρασκευής και της Νέας Φιλαδέλφειας, κάτι που θα δώσει νέα ώθηση σ' αυτόν τον πρωταρχικής σημασίας τομέα της έρευνας.

Η συνολική παρουσίαση –κάποτε– αυτών των νεκροταφείων θα δώσει άλλη διάσταση στα της λεγόμενης «αρχαιολογίας του θανάτου», βασικές επιδιώξεις της οποίας είναι η παρουσίαση όλου του φάσματος των ταφικών εθίμων, της κοινωνικής ένταξης του νεκρού, της δημογραφίας, της θνησιμότητας, των ασθενειών κ.λπ. Με λίγες εξαιρέσεις, το σύνολο των τάφων, άρα και των χρυσών ευρημάτων που προέρχονται από τα νεκροταφεία αυτά, χρονολογούνται στο β' μισό του 4ου αι. π.Χ., περίοδο μέγιστης ακμής του μακεδονικού βασιλείου.

Νεκροταφείο Αγ. Παρασκευής: Σχεδόν 500 τάφοι οι οποίοι ανήκουν σε οικισμό που εντοπίστηκε σε παρακείμενο λόφο (6ος-5ος αι. π.Χ.) ανατολικά από τη Θεσσαλονίκη.

Νεκροταφείο Νέας Φιλαδέλφειας: Νεκροταφείο και οικισμός πλάι στον αρχαίο Εχέδωρο (σήμερα Γαλλικό) ποταμό που η ονομασία του οφείλεται στην ύπαρξη ψηφιδωτών χρυσού στην άμμο του. Οι ανασκαφές τόσο του προϊστορικού οικισμού όσο και του νεκροταφείου με τους εκατοντάδες τάφους από την εποχή του σιδήρου κ.ε., έγιναν εξαιτίας της νέας σιδηροδρομικής γραμμής Θεσσαλονίκης-Αλεξανδρούπολης κατά μήκος περίπου του ποταμού.

Ο τάφος Α' της Κατερίνης: Πρόκειται για μακεδονικό τάφο 2 χλμ. ΒΑ από την Κατερίνη, που είναι ο αρχαιότερος από όλους τους μέχρι σήμερα γνωστούς και μάλιστα με προδρομική μορφή.

Νεκροταφεία της αρχαίας Πύδνας. Η περιοχή κατοικείται συνεχώς από την Εποχή του Χαλκού μέχρι την Παλαιοχριστιανική εποχή και τα νεκροταφεία της βρίσκονται κυρίως κατά μήκος των αρχαίων δρόμων που οδηγούσαν προς το Δίον και τη Μεθώνη. Μέχρι τώρα έχουν ανασκαφεί πάνω από 2.500 τάφοι όλων των τύπων – κυρίως όμως λακκοειδείς.

Νεκροταφείο Σεβαστής. Πρόκειται για μικρό νεκροταφείο που βρέθηκε στη Σεβαστή Πιερίας.

Τύμβοι Αγ. Αθανασίου Θεσσαλονίκης. Πρόκειται για νεκροταφείο τύμβων που απλώνεται σε μεγάλη έκταση. Από αυτούς σημαντικότερος είναι εκείνος με τις τοιχογραφίες του Συμποσίου που ήδη αναφέραμε.

Τύμβοι Αίνειας Θεσσαλονίκης (Μεγάλο Καραμπουρνάκι). Στην ευρύτερη περιοχή της σημερινής Μηχανιώνας. Πρόκειται για μεγάλο οικισμό με τη μορφή τράπεζας που ταυτίζεται με την αρχαία Αίνεια και για νεκροταφείο τύμβων από τους οποίους ανασκάφηκαν τρεις με κιβωτιόσχημους τάφους.

Νεκροταφείο Σταυρούπολης. Πρόκειται για πολύ αραιό νεκροταφείο που εντάσσεται στην περιοχή του νεολιθικού οικισμού της Σταυρούπολης (περιοχή αλάνας οδού Ωραιοκάστρου). Δύο από τους τάφους αυτούς περιείχαν σημαντικό αριθμό σπάνιων ευρημάτων.

Νεκροταφείο Ιερισσού Χαλκιδικής. Διαχρονικό τεράστιο νεκροταφείο το οποίο ανασκάπτεται συνεχώς –ήδη έχουν ανασκαφεί πάνω από 15.000 τάφοι– αφού τα όριά του συμπίπτουν σχεδόν με τα όρια του σημερινού Δήμου.

Νεκροταφείο Σίνδου. Αποτελεί ενιαίο ταφικό σύνολο, το σημαντικότερο από κάθε άποψη της Κεντρικής Μακεδονίας, με πάνω από 100 τάφους του 6ου και 5ου αι. π.Χ., που ανήκει στον αρχαίο οικισμό της Ν. Αγγιάλου, η οποία, ενδεχομένως, ταυτίζεται με την αρχαία Σίνδο (βιομηχανική ζώνη δυτικά της Θεσσαλονίκης).

Νεκροταφείο Ευρωπού. Πρόκειται για μεγάλο νεκροταφείο όλων των εποχών της αρχαίας πόλης Ευρωπός που εντάσσεται στα όρια του σημερινού Δήμου του νομού Κιλκίς.

Νεκροταφείο Κασσάνδρειας. Είναι το νεκροταφείο της αρχαίας Κασσάνδρειας που ίδρυσε λίγο πριν από τη Θεσσαλονίκη ο Κάσσανδρος, νότια από την Ποτίδαια Χαλκιδικής.

Νεκροταφείο Δερβενίου. Από τους έξι τάφους του νεκροταφείου αυτού που εκτείνεται αριστερά από το δρόμο, λίγο πριν από τα στενά του Δερβενίου Θεσσαλονίκης, προέρχονται δύο από τα σημαντικότερα ευρήματα που μας κληροδότησε η αρχαιότητα, ο κρατήρας και ο πάπυρος του Δερβενίου, όπως επίσης μια σειρά από ασημένια αγγεία και άλλα μεταλλικά αντικείμενα.

Το νεκροταφείο της αρχαίας Λητής. Πρόκειται για την αρχαία πόλη που απλωνόταν αμέσως μετά τα στενά του Δερβενίου, με συνεχή κατοίκηση από την αρχαϊκή μέχρι την παλαιοχριστιανική εποχή. Το νεκροταφείο της πόλης απλωνόταν σε όλη την τεράστια γύρω πεδινή περιοχή και σ' αυτό πρέπει να εντασσόταν και το προηγούμενο. Έχουν ανασκαφεί εκατοντάδες τάφοι, λόγω κυρίως των σωστικών ανασκαφών στη σημερινή Λητή και τα Λαρυνά.

Το νεκροταφείο στο Σέδες. Τέσσερις σημαντικοί τάφοι που βρέθηκαν στον ομώνυμο στρατιωτικό αερολιμένα της Θεσσαλονίκης το 1938.

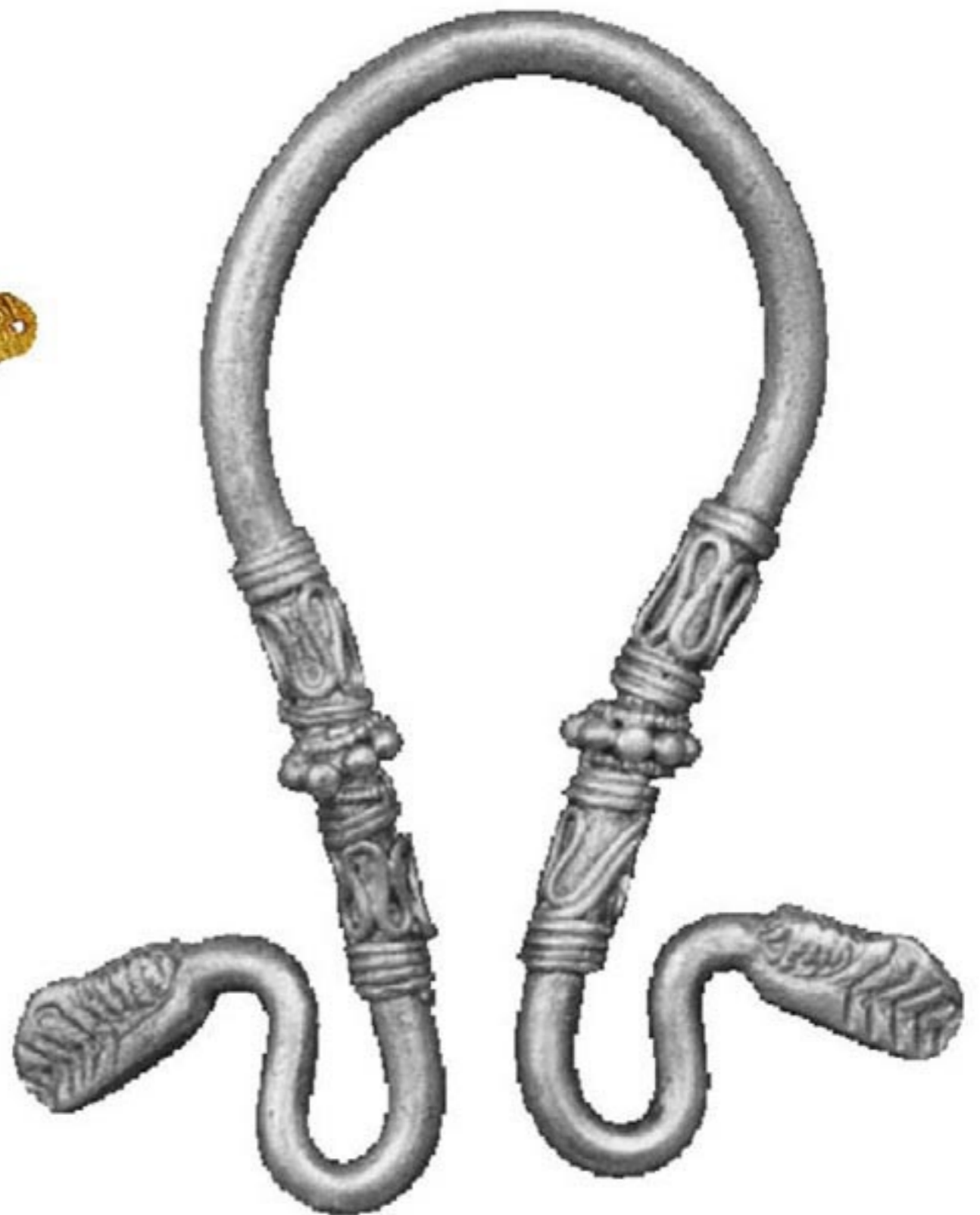
Το νεκροταφείο της Θέρμης. Πρόκειται για τεράστιο νεκροταφείο στο οποίο οι ανασκαφές διενεργούνται λόγω της πυκνής ανοικοδόμησης στον ομώνυμο οικισμό. Ο αριθμός των τάφων θα πρέπει να έχει ξεπεράσει τις 6.000.

Από τα παραπάνω έχει πρόσφατα δημοσιευθεί το νεκροταφείο του Δερβενίου²⁰ και, στο παρελθόν, ένα μικρό μέρος από το νεκροταφείο της Ιερισσού κ.λ.²¹

Γίνεται σαφές (και αναφερόμαστε μόνο στην Κεντρική Μακεδονία) ότι με αυτά και άλλα νεκροταφεία, βρισκόμαστε απέναντι σε μια τεράστια ανθρωπογεωγραφία εν προόδω (λόγω των συνεχών ανασκαφών), η συνθετική αντιμετώπιση της οποίας θα πρέπει να αρχίσει, αν πραγματικά θα θέλαμε να πλησιάσουμε το παρελθόν της Μακεδονίας. Και επειδή στα νεκροταφεία οι ποιότητες και οι ποσότητες των ευρημάτων επαναλαμβάνονται σε σημείο που πολλοί να πιστεύουν ότι με τα ταφικά ευρήματα είναι αδύνατη μια κοινωνική ιεράρχηση με βάση τον πλούτο, θα πρέπει να αναπτυχθούν νέες μεθοδολογίες, ο πυρήνας των οποίων θα πρέπει ίσως να είναι η φυσική και η κοινωνική ανθρωπολογία.

Χρυσό έλασμα με ανάγλυφη φυτική διακόσμηση που κάλυπτε το στόμα του νεκρού (επιστόμιο). Νεκροταφείο Αγ. Παρασκευής Θεσσαλονίκης, 6ος αι. π.Χ.

Αργυρό σκουλαρίκι σε σχήμα Ω. Ήταν αναρτημένο από κρίκο που διαπερνούσε το λοβό του αυτιού. Νεκροταφείο Αγ. Παρασκευής Θεσσαλονίκης, τέλος 6ου αι. π.Χ.

Χάλκινο κράνος κορινθιακού
τύπου. Νεκροταφείο Αγ.
Παρασκευής Θεσσαλονίκης,
τέλος 6ου αι. π.Χ.

Σιδερένιο ξίφος με διακόσμηση από χρυσά ελάσματα. Νεκροταφείο Ν. Φιλαδέλφειας Θεσσαλονίκης, τέλος βου αι. π.Χ.

Περιδέραιο από χάντρες σε σχήμα αγγείου ή βαλανιδιού. Νεκροταφείο Ν. Φιλαδέλφειας Θεσσαλονίκης, 6ος-5ος αι. π.Χ.

Σιδερένιες αιχμές δοράτων. Νεκροταφείο Ν. Φιλαδέλφειας Θεσσαλονίκης, τέλος βου αι. π.Χ.

Χρυσά ταινιωτά σκουλαρίκια με διακόσμηση ρόδακα. Νεκροταφείο Ν. Φιλαδέλφειας Θεσσαλονίκης, 475 - 450 π.Χ.

Αργυρό επίχρυσο έλασμα που πιθανότατα διακοσμούσε το ένδυμα νεκρού. Νεκροταφείο Ν. Φιλαδέλφειας Θεσσαλονίκης, τέλος βου αι. π.Χ.

Αργυροί επίχρυσοι αετοί, κοσμήματα
 δερμάτινου θώρακα. Τάφος Α' Κατερίνης,
 375-350 π.Χ.

Χρυσόι ρόδακες που διακοσμούσαν τις πλευρές ενός ξύλινου
 κιβωτίου. Τάφος Α' Κατερίνης, 375-350 π.Χ.

[Σελ. 158] ΠΑΝΩ: Χρυσό ρομβόσχημο έλασμα που κάλυπτε το στόμα του νεκρού (επιστόμιο). Νεκροταφείο Ν. Φιλαδέλφειας Θεσσαλονίκης, γύρω στο 480 π.Χ. ΚΑΤΩ: Χρυσό κυκλικό έλασμα που πιθανότατα διακοσμούσε το ένδυμα του νεκρού. Νεκροταφείο Ν. Φιλαδέλφειας Θεσσαλονίκης, γύρω στο 480 π.Χ.

[Σελ. 160] Αργυρά επίχρυσα πλακίδια με προσωπίο του Ηρακλή. Κοσμήματα ενός δερμάτινου θώρακα. Τάφος Α' Κατερίνης, 375-350 π.Χ.

[Σελ. 161] Αργυρά επίχρυσα πλακίδια με λεοντοκεφαλή. Κοσμήματα ενός δερμάτινου θώρακα. Τάφος Α' Κατερίνης, 375-350 π.Χ.

Χρυσές καμπανούλες που κρέμονταν σαν φούντες από τις παρυφές χρυσοϋφαντού υφάσματος. Τάφος Α' Κατερίνης, 375-350 π.Χ.

Αργυρή επίχρυση ασπίδισκη. Κόσμημα δερμάτινου θώρακα. Τάφος Α' Κατερίνης, 375-350 π.Χ.

Αργυρές περόνες που συγκρατούσαν το ένδυμα στον ώμο. Νεκροταφείο Ν. Φιλαδέλφειας Θεσσαλονίκης, 475-450 π.Χ.

Χρυσό διάδημα με φυτική ανάγλυφη διακόσμηση. Διακοσμούσε το κεφάλι νεκρής. Νεκροταφείο Πύδνας Πιερίας, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Χρυσοί ρόδακες που στόλιζαν την κύρια όψη τής, πιθανόν ξύλινης, κλίνης. Τάφος Α' Κατερίνης, 375-350 π.Χ.

Χρυσά ελάσματα που διακοσμούσαν το ένδυμα του νεκρού. Νεκροταφείο Ν. Φιλαδέλφειας Θεσσαλονίκης, γύρω στο 480 π.Χ.

[Σελ. 164] Χρυσό βραχιόλι με φτερωτά άλογα-Πήγασους στις απολήξεις. Νεκροταφείο Πύδνας Πιερίας, 3ος αι. π.Χ.

[Σελ. 165] Χρυσά ελάσματα σε σχήμα κλαδιών και φύλλων. Διακόσμηση υφάσματος. Νεκροταφείο Πύδνας Πιερίας, 2ος αι. π.Χ.

Διαδήματα με πήλινες επίχρυσες μορφές και διακοσμητικά θέματα. Νεκροταφείο Πύδνας Πιερίας, 350-300 π.Χ.

Χρυσά σφυρήλατα ελάσματα με ανάγλυφη διακόσμηση άστρου και ρόδακα. Κατασκευάστηκαν πιθανότατα με σιδερένια σφραγίδα. Νεκροταφείο Πύδνας Πιερίας, τέλος 5ου αι. π.Χ.

Αργυρά βραχιόλια που απολήγουν σε κεφαλές φιδιών, νεκροταφείο Πύδνας Πιερίας, 5ος αι. π.Χ. Στο κέντρο αργυρό δαχτυλίδι που ο δακτύλιός του αποτελείται από περίτεχνο σύρμα, ενώ η αργυρή σφενδόνη του φέρει εγγάρακτη διακόσμηση. Νεκροταφείο Πύδνας Πιερίας, 1ος αι. π.Χ.

Χρυσά σκουλαρίκια από τετραπλό στριφτό σύρμα και λεοντοκεφαλή. Η κατασκευή τους έγινε με τη σφυρηλάτηση ελάσματος πάνω σε πυρήνα - ομοίωμα. Νεκροταφείο Πύδνας Πιερίας, τέλος 4ου - αρχές 3ου αι. π.Χ.

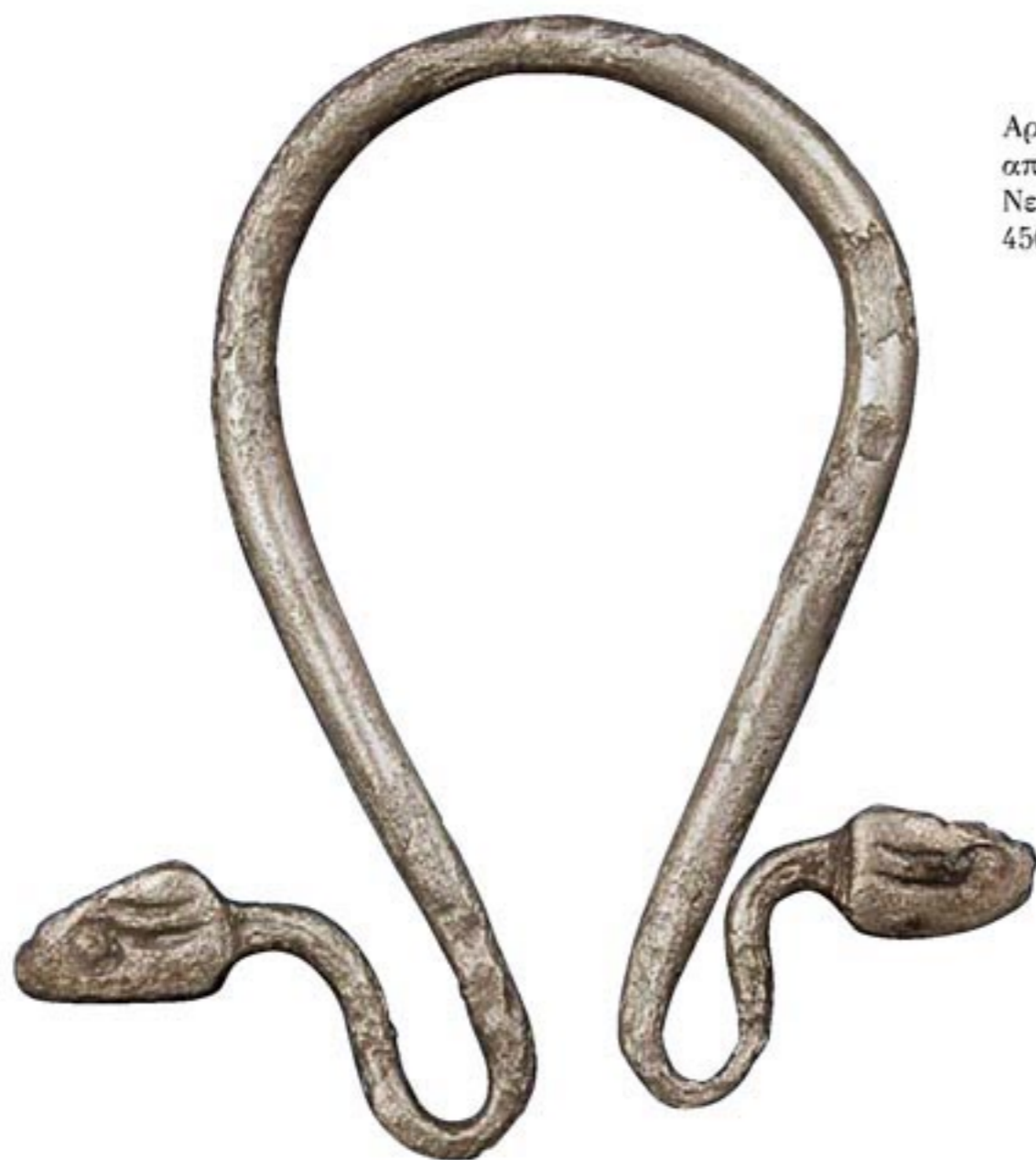

Αργυρή διπλή περόνη από χοντρό σύρμα κατασκευασμένο από ταινιόσχημο έλασμα. Νεκροταφείο Πύδνας Πιερίας, 5ος αι. π.Χ.

A gold chain necklace with a lion's head clasp and a string of beads. The chain is made of interlocking rings and is attached to a large, ornate lion's head clasp. A string of beads is also visible, consisting of small, round, brownish beads. The necklace is displayed against a white background.

Περιδέραιο
από πήλινες
επίχρυσες χάντρες.
Νεκροταφείο
Πύδνας Πιερίας,
350 - 300 π.Χ.

Χρυσό περιδέραιο από αλυσίδα
με λεοντοκεφαλές στις απολήξεις.
Νεκροταφείο Πύδνας Πιερίας,
τέλος 4ου - αρχές 3ου αι. π.Χ.

Αργυρά σκουλαρίκια σε σχήμα Ω· ήταν αναρτημένα από κρίκο που διαπερνούσε το λοβό του αυτιού. Νεκροταφείο Πύδνας, Μακρύγιαλος Πιερίας, 450-400 π.Χ.

Αργυρές πόρπες που στερέωναν το ένδυμα. Νεκροταφείο Πύδνας, Μακρύγιαλος Πιερίας, 450-400 π.Χ.

Σιδερένιο περιτραχήλιο
με επίχρυση διακόσμηση.
Σπάνια ο οπλισμός
εξεχόντων μελών της
κοινωνίας διακοσμείται
με χρυσά ελάσματα,
υποδηλώνοντας έτσι
την κοινωνική τους θέση
και εξουσία. Νεκροταφείο
Πύδνας, Μακρύγιαλος
Πιερίας, γύρω στο 330 π.Χ.

Χρυσό δαχτυλίδι με παράσταση καθιστής
γυναίκας που κρατά στεφάνι και αγγείο
(φιάλη). Νεκροταφείο Πύδνας,
Μακρύγιαλος Πιερίας, 350-300 π.Χ.

[Σελ. 172] ΠΑΝΩ: Χρυσό σκουλαρίκι με λεοντοκεφαλή.
ΚΑΤΩ: Χρυσό περιδέραιο. Νεκροταφείο Πύδνας,
Μακρύγιαλος Πιερίας, 350-300 π.Χ.

Χρυσό στεφάνι μυρτιάς.
Το στεφάνι ήταν σύμβολο
θρησκευτικό και εξουσίας
για δημόσιες εμφανίσεις
σε θρησκευτικές τελετές και
συμπόσια. Συνόδευε τον κάτοχό
του στο θάνατο. Νεκροταφείο
Πύδνας, Μακρύγιαλος Πιερίας,
γύρω στο 330 π.Χ.

Αργυρό επίχρυσο στεφάνι
βαλανιδιάς. Διακόσμηση
λάρνακας (κιβωτιδίου) που
ήταν κατασκευασμένο από
ξύλο και δεν διατηρήθηκε.
Νεκροταφείο Πύδνας,
Μακρύγιαλος Πιερίας,
γύρω στο 330 π.Χ.

Χρυσά κομβία που στερέωναν τα μανίκια. Νεκροταφείο Πύδνας,
Μακρύγιαλος Πιερίας, 350 - 330 π.Χ.

Βραχιόλι από χρυσό και ημιπολύτιμους λίθους. Μακεδονικός τάφος νεκροταφείου Πύδνας, Αλυκές Κίτρους, γύρω στο 200 π.Χ.

Περιδέραια από χρυσό και ημιπολύτιμους λίθους. Μακεδονικός τάφος νεκροταφείου Πύδνας, Αλυκές Κίτρους, γύρω στο 200 π.Χ.

Μορφή Άρτεμις.

Μορφή Αθηνάς.

Μορφή Δία.

Γυναικεία φτερωτή θεότητα, πιθανότατα Νίκη, που πατά επάνω σε ζώο.

Γυάλινο αγγείο που περιείχε
αρωματικά έλαια. Νεκροταφείο
Πύδνας, Μακρύγιαλος Πιερίας.

Χρυσό δαχτυλίδι με ημιπολύτιμη πέτρα
στη σφενδόνη. Νεκροταφείο Πύδνας,
Μακρύγιαλος Πιερίας, τέλος 4ου αι. π.Χ.

[Σελ. 180] Χρυσό περίτεχνο
σκουλαρίκι. Νεκροταφείο
Πύδνας, Μακρύγιαλος
Πιερίας, 350-300 π.Χ.

Μικρή λάρνακα (κιβωτίδιο) από ελεφαντόδοντο
και ξύλο που δεν διατηρήθηκε. Νεκροταφείο
Πύδνας, Μακρύγιαλος Πιερίας, 350-300 π.Χ.

Χάλκινη υδρία, αγγείο που χρησιμοποιείται για τη μεταφορά νερού. Το αγγείο κατασκευάστηκε τον 5ο αι. π.Χ., υπέστη επιδιόρθωση του γυναικείου κεφαλιού κάτω από τη λαβή στα τέλη του 4ου αι. και τέλος χρησιμοποιήθηκε ως τεφροδόχος. Μακεδονικός τάφος νεκροταφείου Πύδνας, Αλυκές Κίτρους, γύρω στο 200 π.Χ.

Αργυρή περόνη, σπάτουλες και κοχλιάριο. Πιθανότατα χρησίμευαν για τον καλλωπισμό προσώπου. Μακεδονικός τάφος νεκροταφείου Πύδνας, Αλυκές Κίτρους, γύρω στο 200 π.Χ.

[Σελ. 185] ΠΑΝΩ: Χρυσό στεφάνι από απλά λογχοειδή φύλλα ελιάς. Μακεδονικός τάφος νεκροταφείου Πύδνας, Αλυκές Κίτρους, 1/2ος - 2/2ος αι. π.Χ.
 ΚΑΤΩ: Χρυσά σκουλαρίκια διακοσμημένα με πτηνά. Νεκροταφείο Πύδνας, Αλυκές Κίτρους, 2ος αι. π.Χ.

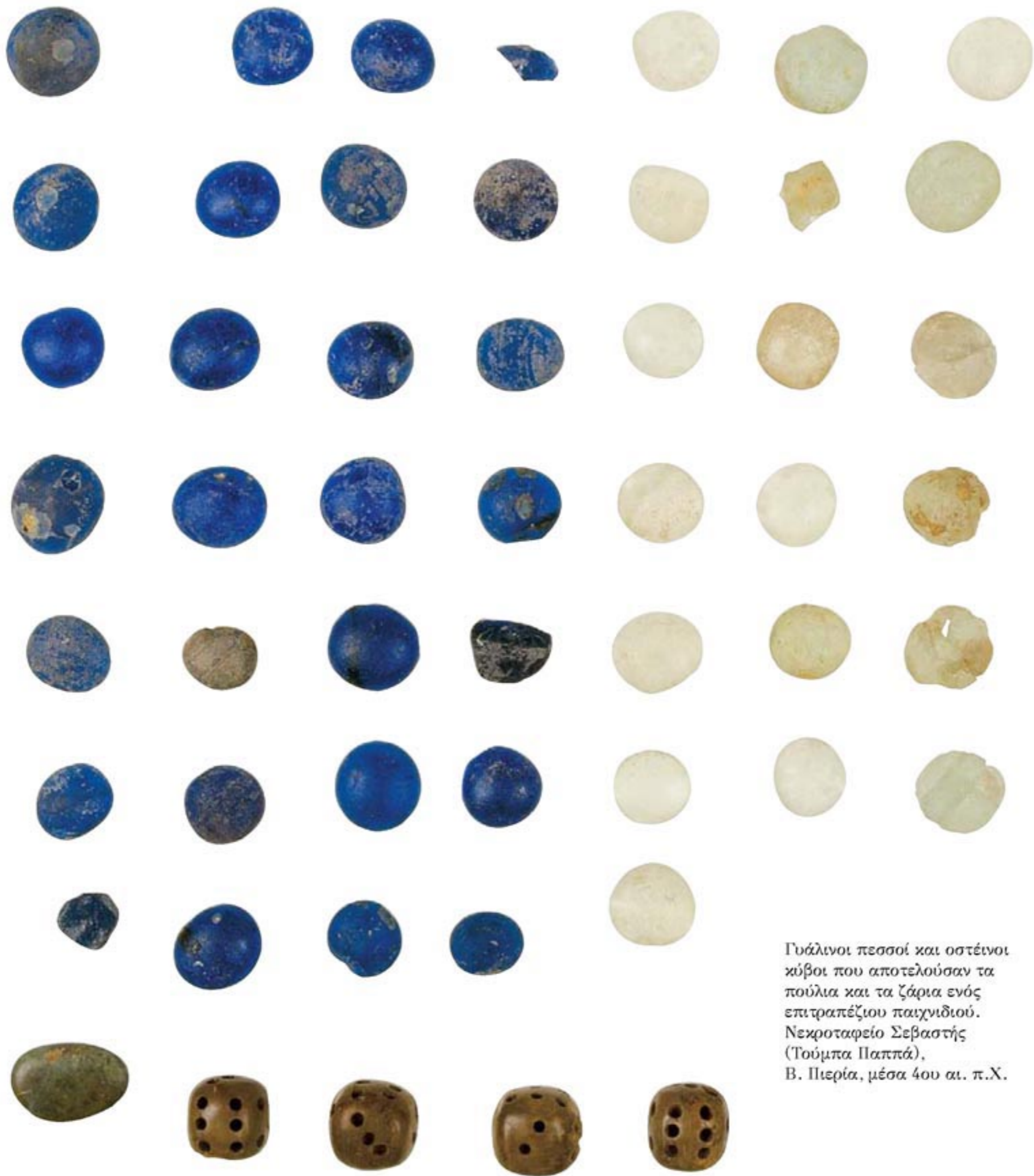
Χρυσά ενώτια που διακοσμούνται με κεφάλι ζώου από ημιπολύτιμη πέτρα. Μακεδονικός τάφος νεκροταφείου Πύδνας, Αλυκές Κίτρους, α' μισό 3ου-α' μισό 2ου αι. π.Χ.

Χρυσό περιάπτο σε σχήμα αγγείου. Νεκροταφείο Πύδνας, Αλυκές Κίτρους, 2ος αι. π.Χ.

Χρυσά σκουλαρίκια διακοσμημένα με ρόδακες και πτηνά. Νεκροταφείο Πύδνας, Αλυκές Κίτρους, 2ος αι. π.Χ.

Γυάλινοι πεσσοί και οστέινοι
 κύβοι που αποτελούσαν τα
 πούλια και τα ζάρια ενός
 επιτραπέζιου παιχνιδιού.
 Νεκροταφείο Σεβαστής
 (Τούμπα Παππά),
 Β. Πιερία, μέσα 4ου αι. π.Χ.

Χρυσό στεφάνι. Σύμβολο
θρησκευτικό και εξουσίας
για δημόσιες εμφανίσεις,
θρησκευτικές τελετές και
συμπόσια, συνόδευε τον κάτοχό
του στο θάνατο. Νεκροταφείο
Σεβαστής (Τούμπα Παππά),
Β. Περία, μέσα 4ου αι. π.Χ.

Χάλκινος καλυκωτός κρατήρας
(αγγείο για τη μείξη νερού και κρασιού
στα συμπόσια) σε χάλκινο υποκρατήριο
(βάση). Νεκροταφείο Σεβαστής
(Τούμπα Παππά), Β. Πιερία, 330 π.Χ.

Προσωπεία κοσμούν το χώρο κάτω από τις λαβές του κρατήρα.

Χρυσό στεφάνι ελιάς. Ταφικός τύμβος Αγ. Αθανασίου Θεσσαλονίκης, αρχές 3ου αι. π.Χ.

[Σελ. 192] ΠΑΝΩ: Αργυρή αρύταινα (κουτάλα) για το σερβίρισμα κρασιού στα ποτήρια και αργυρός ηθμός (σουρωτήρι) για τη διήθηση του κρασιού κατά το σερβίρισμά του. ΚΕΝΤΡΟ: Αργυροί κάλυκες που χρησίμευαν ως ποτήρια του κρασιού στα συμπόσια. ΚΑΤΩ: Εσωτερικό αργυρών καλύκων διακοσμημένο με έξεργα προσωπεία. Νεκροταφείο Σεβαστής (Τούμπα Παππά), Β. Πιερία, 330 π.Χ.

Λάρνακα από ξύλο με επένδυση ελάσματος αργύρου που περιείχε τα καμένα οστά γυναίκας. Η λειτουργία της λάρνακας δεν ήταν αποκλειστικά ταφική, χρησίμευε ίσως και για την αποθήκευση πολύτιμων αντικειμένων. Μέσα στη λάρνακα βρέθηκε χρυσό περίτεχο δαχτυλίδι με γυάλινη σφενδόνη. Ταφικός τύμβος Αγ. Αθανασίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Χάλκινη κάλπις, αγγείο που χρησίμευε για τη μεταφορά νερού. Εδώ χρησιμοποιήθηκε ως τεφροδόχος.
Η κατακόρυφη λαβή της διακοσμείται με φτερωτή Νίκη. Ταφικός τύμβος νεκροταφείου Αίνειας, 350-325 π.Χ.

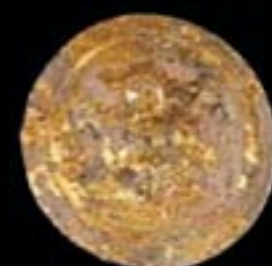
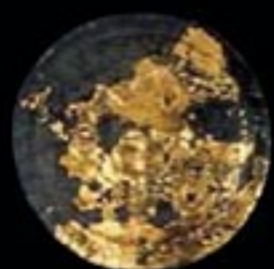
Επίχρουσα στεφάνια μυρτιάς.
Αποτελούνται από επίχρουση
οστέινη στεφάνη, χάλκινα
επιχρυσωμένα φύλλα και
πήλινους επιχρυσωμένους
καρπούς. Εύθραυστα
αντικείμενα με αποκλειστικά
ταφική χρήση. Ταφικός
τύμβος νεκροταφείου
Αίνειας, 350-325 π.Χ.

Χάλκινος καθρέφτης, το κάλυμμα
του οποίου διακοσμείται με φτερωτό
έρωτα. Ταφικός τύμβος νεκροταφείου
Αίνειας, 350-325 π.Χ.

[Σελ. 198] ΠΑΝΩ: Πήλινη επιχρυσωμένη κοτύλη, αγγείο που χρησίμευε ως ποτήρι για κρασί στα συμπόσια, και επίχρυσα αλάβαστρα, αγγεία που περιείχαν αρωματικά έλαια. ΚΑΤΩ: Χρυσές τοξωτές πόρπες με Πήγασο ή λεοντή στην απόληξη. Συγκρατούσαν το ένδυμα στο μανίκι. Ταφικός τύμβος νεκροταφείου Αίνειας, 350 - 325 π.Χ.

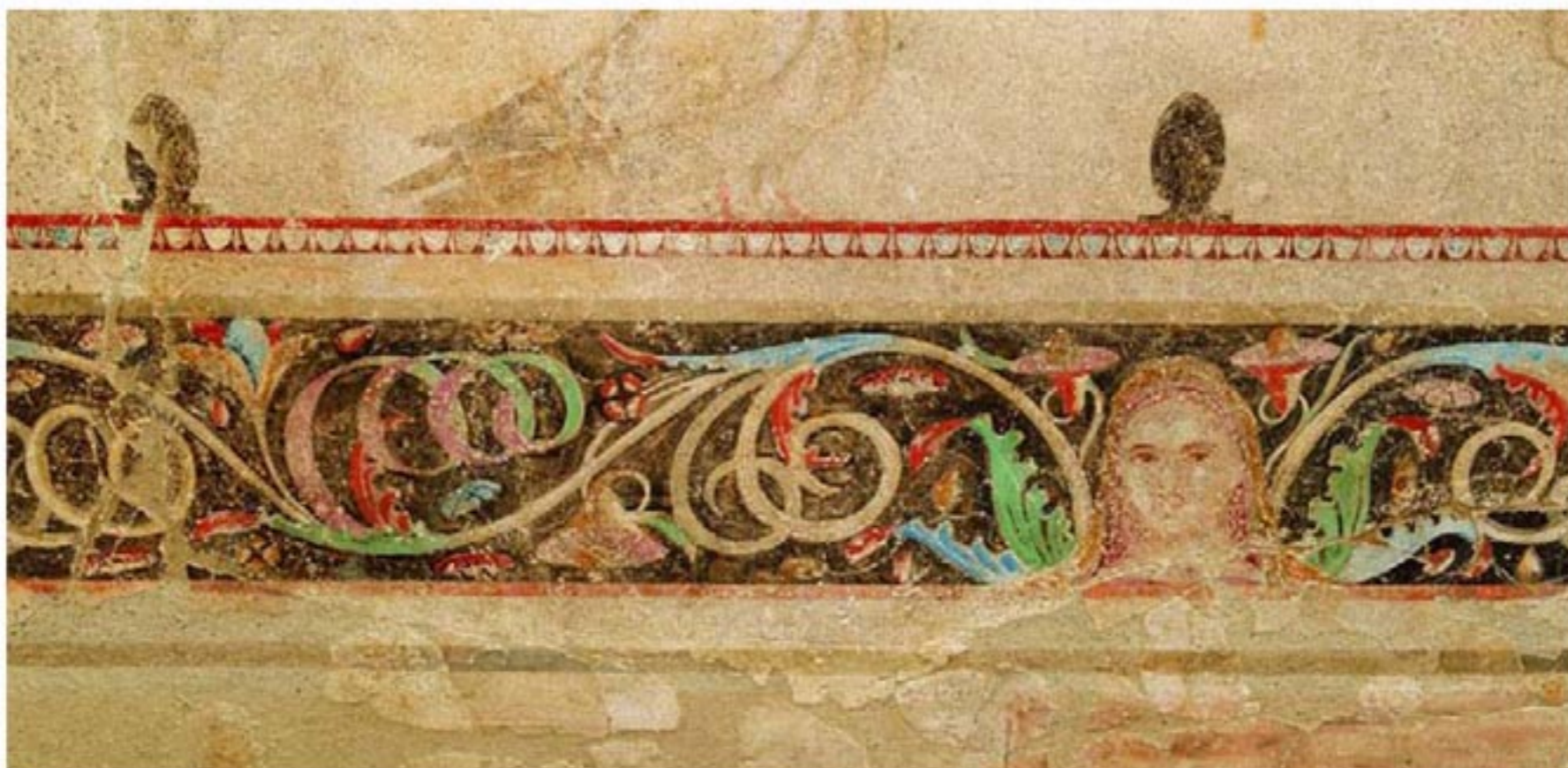
[Σελ. 199] Πήλινα επίχρυσα πλακίδια με μορφές μούσας ή Έρωτα που πιθανότατα προέρχονται από διακόσμηση κλίνης και πήλινα επίχρυσα δισκάρια με προτομή της θεάς Αθηνάς. Πιθανότατα ήταν ραμμένα σε ενδύματα και χρησίμευαν ως κομβία στα μανίκια του πέπλου. Ταφικός τύμβος νεκροταφείου Αίνειας, 350 - 325 π.Χ.

Πάνω σε κτιστό κύβο, μέσα σε ξύλινο κιβώτιο είχαν αποτεθεί τα οστά νέας γυναίκας και του αρτιγέννητου βρέφους της. Ο ζωγραφικός διάκοσμος του εσωτερικού μιμείται τα αρχιτεκτονικά στοιχεία των τοίχων ενός γυναικείου δωματίου, με τα αντικείμενα του γυναικωνίτη κρεμασμένα από καρφιά ή ακουμπισμένα στο ράφι. Ταφικός τύμβος νεκροταφείου Αίνειας.

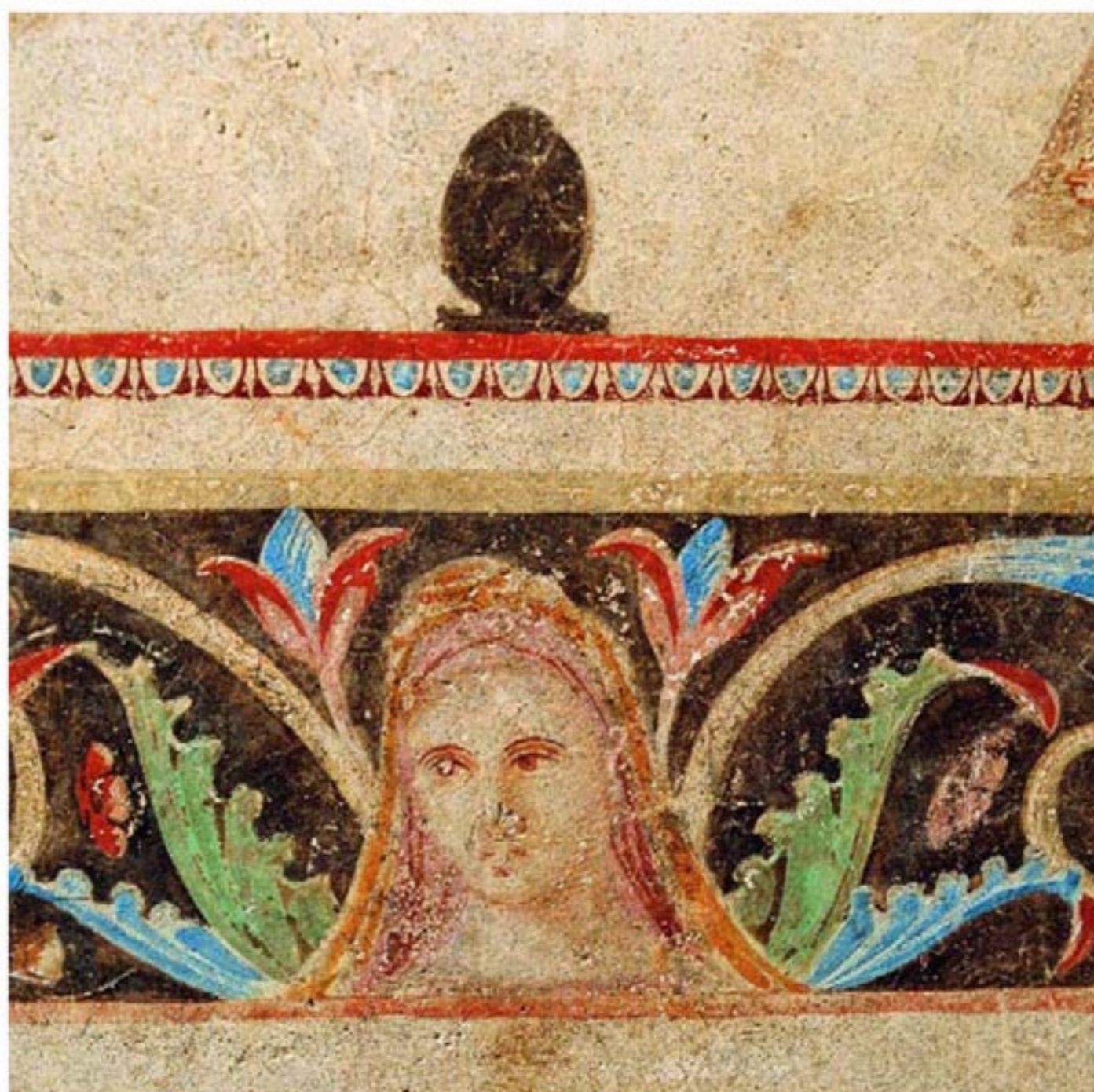

Λεπτομέρειες του ζωγραφικού διάκοσμου του τάφου: ζωφόρος με γυναικείες προτομές και φυτικά κοσμήματα.

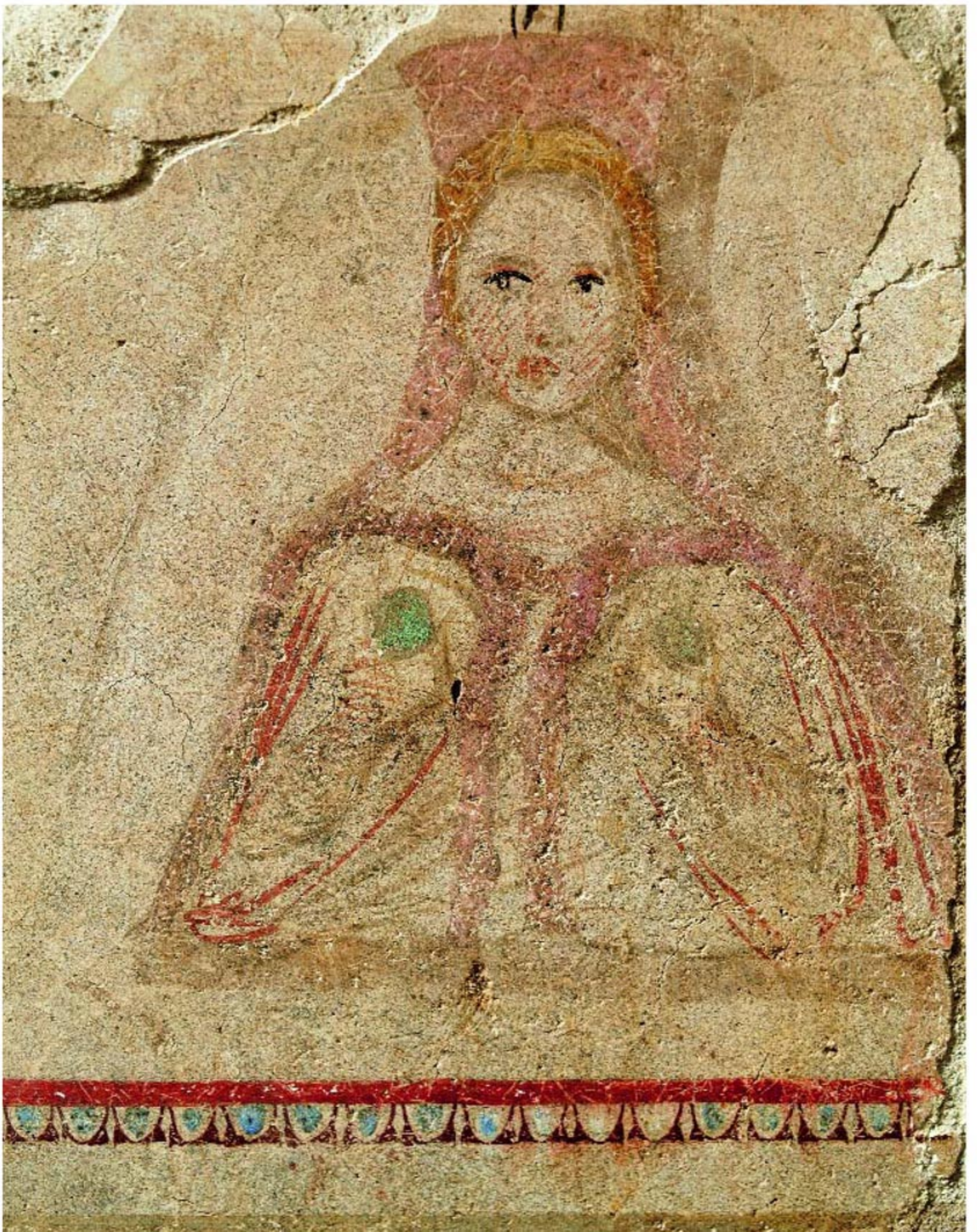

[Σελ. 202] Το εσωτερικό του τάφου: Πάνω και μπροστά στον κτιστό κύβο είναι τοποθετημένα τα οστά της νεκρής και του βρέφους. Δεξιά και αριστερά είναι πεσμένα αλάβαστρα (τύπος αγγείου) από ορυκτό αλάβαστρο και ένα γυάλινο αλάβαστρο. Στην πάνω αριστερή γωνία στέκεται ένας πήλινος αμφορέας, ενώ κάτω δεξιά διακρίνονται τα υπολείμματα ενός επίχρυσου στεφανιού.

Λεπτομέρεια του ζωγραφικού διάκοσμου
της άνω ζωφόρου του τάφου: γυναικεία προτομή
που θυμίζει τις πήλινες γυναικείες προτομές της εποχής.

Λεπτομέρεια του ζωγραφικού διάκοσμου της άνω ζωφόρου του τάφου: παράσταση πουλιού.

Λεπτομέρειες του ζωγραφικού διάκοσμου της άνω ζωφόρου του τάφου με αντικείμενα του γυναικωνίτη.

Λεπτομέρεια του ζωγραφικού διάκοσμου του τάφου. Στην άνω ζωφόρο διακρίνονται αντικείμενα του γυναικωνίτη κρεμασμένα στον τοίχο. Στην κάτω ζωφόρο γυναικεία προτομή και φυτικά κοσμήματα.

Χάλκινη ραμφόστομη οينوχόη.
Νεκροταφείο Σταυρούπολης
Θεσσαλονίκης, τέλος 5ου αι. π.Χ.

Χάλκινη τριφυλλόστομη οينوχόη
και χάλκινο τηγανόσχημο σκεύος.
Νεκροταφείο Σταυρούπολης,
Θεσσαλονίκης, τέλος 5ου αι. π.Χ.

Χάλκινη θήκη για εργαλεία γραφής και μελανοδοχείο. Νεκροταφείο Σταυρούπολης Θεσσαλονίκης, 325-300 π.Χ.

Αργυρός κάνθαρος (ποτήρι κρασιού) και αργυρή λήκυθος (μυροδοχείο). Νεκροταφείο Σταυρούπολης Θεσσαλονίκης, 325-300 π.Χ.

[Σελ. 210-211] Εξαιρετικής τέχνης χρυσό
φυτικό κόσμημα. Είναι προσαρμοσμένο
σε κομμάτι ελεφαντόδοντου, ίσως από
τη διακόσμηση κιβωτιδίου. Νεκροταφείο
Σταυρούπολης Θεσσαλονίκης, 325-300 π.Χ.

Χρυσό στεφάνι μυρτιάς. Νεκροταφείο
Σταυρούπολης Θεσσαλονίκης, 325-300 π.Χ.

[Σελ. 214] ΠΑΝΩ: Δύο χρυσές περόνες με περίτεχνη κεφαλή διακοσμημένη με τη συρματερή τεχνική. ΚΑΤΩ: Χρυσό περιδέραιο με πυραμιδόσχημες χάντρες και μία κεντρική χάντρα σε σχήμα αγγείου, διακοσμημένες με την τεχνική της κοκκίδωσης. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, γύρω στο 560 π.Χ.

[Σελ. 215] ΠΑΝΩ: Χρυσό επιστήθιο κόσμημα από χρυσά ελάσματα - πλακίδια και περιάπτα σε σχήμα κόκκου σταριού. ΚΑΤΩ: Χρυσή αλυσίδα από πολλαπλά χρυσά σύρματα σε παράλληλες διπλές πλεξίδες με απολήξεις που διακλαδίζονται σε δύο σκέλη. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, γύρω στο 510 π.Χ.

Αργυρόπυξος δίφρος. Αποκαταστάθηκε με βάση τα αργυρά ελάσματα που κάλυπταν τα ξύλινα πόδια και τα σιδερένια οριζόντια στελέχη της αρχικής κατασκευής. Νεκροταφείο Σταυρούπολης Θεσσαλονίκης, 325-300 π.Χ.

Πήλινα επίχρυσα ανάγλυφα με ζεύγη μαχόμενων πολεμιστών. Οι Έλληνες φορούν κράνος, θώρακα, κοντό χιτώνα και γλαμύδα που ανεμίζει. Οι αντίπαλοί τους (Πέρσες ή Αμαζόνες) φορούν «φρυγικό» σκούφο, χιτώνα με μανίκια και παντελόνια. Πιθανόν διακοσμούσαν την ξύλινη κλίνη πάνω στην οποία κάηκε ο νεκρός. Νεκροταφείο Σταυρούπολης Θεσσαλονίκης, 325-300 π.Χ.

Γυάλινοι οξυπύθμενοι αμφορίσκοι για αρωματικά έλαια με διακόσμηση από οριζόντιες και κυματοειδείς γραμμές. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, γύρω στο 510 π.Χ.

Χάλκινο εξάλειπτρο (αγγείο για αρωματικά έλαια). Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, γύρω στο 510 π.Χ.

Αττική κύλικα τύπου Ἰ΄α με φυτική διακόσμηση. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, γύρω στο 510 π.Χ.

Ευβοϊκή (:) μελανόμορφη υδρία. Παριστάνονται δύο ζευγάρια που περιβάλλονται από έναν άνδρα και μια γυναίκα αριστερά και δεξιά αντίστοιχα. Οι γυναίκες στο μέσον κρατούν ένα στεφάνι. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, γύρω στο 510 π.Χ.

Χρυσό περιδέραιο από δύο σειρές συσπειρωμένου σύρματος, ανά ζεύγη που καταλήγουν σε δύο κυλίνδρους οι οποίοι διακοσμούνται με έκτυπα γοργόνεια. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, γύρω στο 510 π.Χ.

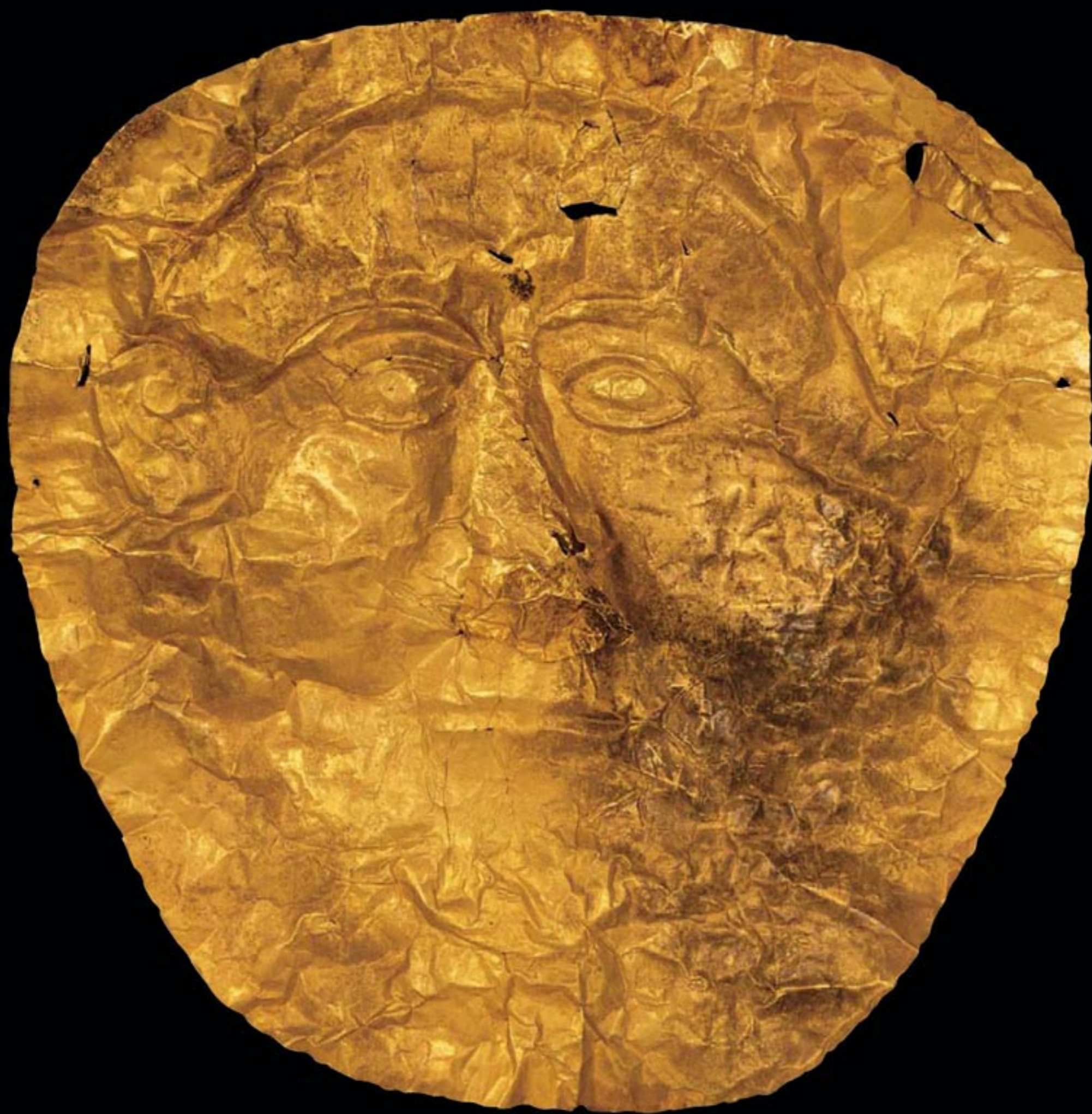
Χρυσά ταινιωτά σκουλαρίκια με διακόσμηση άνθους. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, γύρω στο 510 π.Χ.

Χρυσό περιδέραιο· αποτελείται από τέσσερα πυραμιδόσχημα περιάπτα, ένα περιάπτο σε σχήμα οξυπύθμενου αγγείου και επτά αμφικωνικές ψήφους. ΠΑΝΩ: Πυραμιδόσχημο χρυσό περιάπτο. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, γύρω στο 510 π.Χ.

Ζεύγη αργυρών κρίκων με περιάπτα από ορεία κρύσταλλο. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, γύρω στο 510 π.Χ.

Ταινία από χρυσό έλασμα σε τρία κομμάτια, διακοσμημένη με έκτυπο διπλό πλοχμό. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, γύρω στο 510 π.Χ.

Χρυσές τοξόσχημες πόρπες με διακόσμηση ροδάκων στα άκρα του τόξου. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, γύρω στο 510 π.Χ.

Αργυρά βραχιόλια με κεφαλές φιδιών στις απολήξεις. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, γύρω στο 510 π.Χ.

Σιδερένια ομοιώματα κλισμού (καθίσματος) και τριποδικής τράπεζας. Ανήκαν στην κατηγορία σκευών (μαζί με τις άμαξες) που κρίνονταν απαραίτητα για τη μετάβαση του νεκρού στην άλλη ζωή. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, γύρω στο 510 π.Χ.

Σιδερένιο ομοίωμα τετράκυκλης άμαξας. Νεκροταφείο Σίνδου Θεσσαλονίκης, γύρω στο 510 π.Χ.

Χρυσό περίτεχνο βραχιόλι με κεφαλές ζώων. Νεκροταφείο Ευρωπού Κιλκίς, τέλη 4ου - αρχές 3ου αι. π.Χ.

226 ~

Χρυσό στεφάνι δρυός με «κόμβο Ηρακλή» στο κέντρο.
Νεκροταφείο Κασσάνδρειας Χαλκιδικής, 3ος αι. π.Χ.

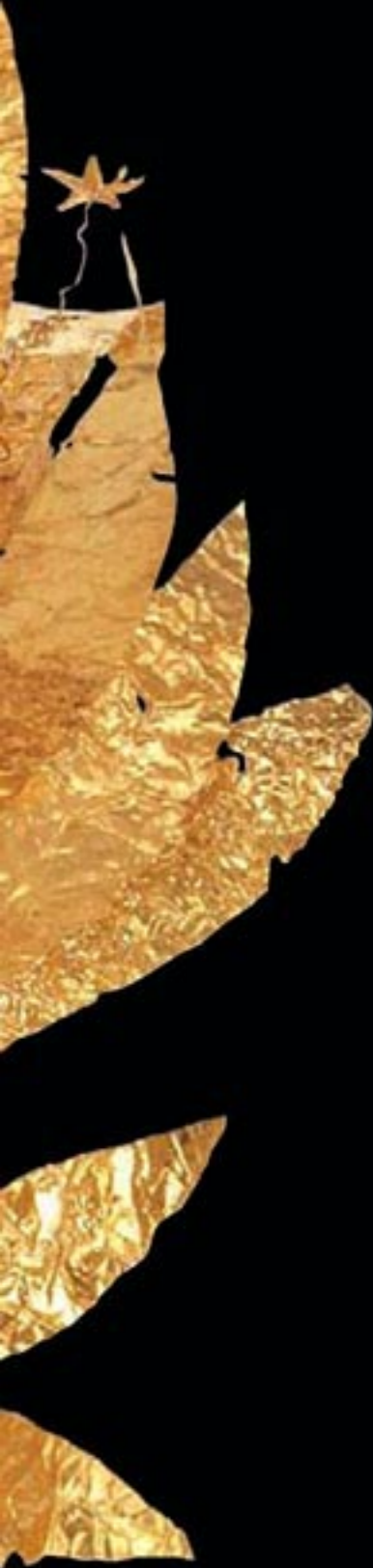
[Σελ. 228-229] Χρυσό στεφάνι ελιάς με ημιπολύτιμη
πέτρα σε «κόμβο Ηρακλή» στο κέντρο. Νεκροταφείο
Κασσάνδρειας Χαλκιδικής, 3ος αι. π.Χ.

[Σελ. 230-231] Χρυσό στεφάνι ελιάς από το νεκροταφείο Ευρωπού Κιλκίς (τέλη 4ου-αρχές 3ου αι. π.Χ.) και χρυσή ταινία-διάδημα με ανάγλυφο ανθεμωτό κόσμημα από το νεκροταφείο Κασσάνδρειας Χαλκιδικής (3ος αι. π.Χ.).

Χρυσά σκουλαρίκια με ρόδακες και μορφή καθιστής Νίκης με ανοιχτά φτερά. Νεκροταφείο Κασσάνδρειας Χαλκιδικής, 3ος-2ος αι. π.Χ.

[Σελ. 232] ΠΑΝΩ: Χρυσά δαχτυλίδια, 3ος αι. π.Χ. ΚΕΝΤΡΟ: Χρυσά σκουλαρίκια με λεοντοκεφαλές, 3ος-2ος αι. π.Χ.
ΚΑΤΩ: Χρυσά βραχιόλια με απολήξεις σε ουρά και κεφαλή φιδιού. Νεκροταφείο Κασσάνδρειας Χαλκιδικής, 3ος-2ος αι. π.Χ.

«Θησαυρός» έξι νομισμάτων. Απαρτίζεται από έναν χρυσό στατήρα και τέσσερα αργυρά τετράδραχμα Αλεξάνδρου Γ', καθώς και ένα αργυρό τετράδραχμο Αθηνών. Νεκροταφείο Κασσάνδρειας Χαλκιδικής. Χρονολογία απόκρυψης: πριν από το 281 π.Χ.

«Θησαυρός» τριάντα αργυρών νομισμάτων. Απαρτίζεται από οκτώ αργυρά τετράδραχμα και είκοσι αργυρές δραχμές Αλεξάνδρου Γ', καθώς και δύο αργυρές δραχμές Λυσιμάχου. Νεκροταφείο Κασσάνδρειας Χαλκιδικής. Χρονολογία απόκρυψης: πριν από το 281 π.Χ.

Αργυρό απορραντήριο, αργυρή αρύταινα (κουτάλα) για την άντληση κρασιού από μεγάλο δοχείο και αργυρός ηθμός (σουρωτήρι κρασιού) από το νεκροταφείο Κασσάνδρειας Χαλκιδικής, 3ος-2ος αι. π.Χ.

Χρυσά διαδήματα, ομοιώματα στεφανιών. Νεκροταφείο Κασσάνδρειας Χαλκιδικής, 3ος-2ος αι. π.Χ.

Χάλκινος κρατήρας με ελιχωτές λαβές που απολήγουν σε ολόγλυφες κεφαλές υδρόβιων πτηνών. Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Χάλκινος σταμνοειδής κάδος. Στη βάση του ενός κρίκου ανάρτησης διαμορφώνεται στόμιο εκροής με μορφή λεοντοκεφαλής, ενώ στη βάση του δεύτερου κρίκου διαμορφώνεται προσωπίο Παπποσειληνού. Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Χάλκινος χους. Η υπερυψωμένη λαβή του απολήγει σε έλασμα με διακόσμηση ελίκων και άνθους λωτού. Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Χάλκινος λυχνούχος
(φωτιστικό σκεύος)
σε τριποδική βάση.
Το διάτρητο σώμα
διακοσμείται με
εγχάρακτο κλαδί
αμπέλου. Νεκροταφείο
Δερβενίου Θεσσαλονίκης,
τέλος 4ου αι. π.Χ.

Αλάβαστρα από μπλε γυαλί με διακόσμηση λευκών και κίτρινων κλωστών γυαλιού.
Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Χρυσό στεφάνι μυρτιάς.
Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης,
τέλος 4ου αι. π.Χ.

Αγγείο συμποσίου. Αργυρός κάνθαρος (ποτήρι).
Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης,
τέλος 4ου αι. π.Χ.

Αργυρός ασκός (μυροδοχείο με ταφική χρήση).
Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης,
τέλος 4ου αι. π.Χ.

Αγγεία συμποσίου. Αργυρός ηθμός με επιχρυσωμένες
λεπτομέρειες και αργυρό «αλατοδοχείο». Νεκροταφείο
Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Αγγεία συμποσίου: Αργυρή φιάλη
με επιχρυσωμένες λεπτομέρειες,
αργυρός κάλυκας και αργυρό
σκυφίδιο (μικρό επιτραπέζιο
σκεύος). Νεκροταφείο Δερβενίου
Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Αγγεία συμποσίου: Αργυρή
οινοχόη με επιχρυσωμένες
λεπτομέρειες, αργυρός κάλυκας
(κύπελλο) με κεφαλή Μέδουσας
στον πυθμένα. Νεκροταφείο
Δερβενίου Θεσσαλονίκης,
τέλος 4ου αι. π.Χ.

Χάλκινος αμφορέας με κάλυμμα, αγγείο που σχετίζεται με τη μεταφορά του κρασιού. Προσωπεία Μέδουσας κοσμούν το χώρο κάτω από τις λαβές. Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Χάλκινο μυροδοχείο και χάλκινο ληκύθιο (μυροδοχείο).
Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Χάλκινη βαθιά φιάλη καθημερινής χρήσης. Χάλκινο χωνί (σχετίζεται με τη διήθηση κρασιού).
Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Χάλκινη αρούταινα με κεφάλι χήνας στη λαβή· σχετίζεται με το σερβίρισμα του κρασιού. Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Χάλκινη κύλικα του κρασιού. Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Χάλκινοι κάδοι, αγγεία που σχετίζονται με τη μεταφορά, τη μείξη και το σερβίρισμα του κρασιού. Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Χάλκινη φιάλη με λαβή. Χρησιμοποιείται για το πλύσιμο των χεριών στα συμπόσια. Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Χάλκινος κώνθαρος, αγγείο που σχετίζεται με την κατανάλωση του κρασιού.
Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Το κάτω μέρος του κώνθαρου.

Λεπτομέρεια της διακόσμησης της οινοχόης με προσωπίο Μέδουσας κάτω από τη λαβή.

248 ~

Χάλκινη οινοχόη με τριφυλλόσχημο στόμιο, αγγείο που σχετίζεται με το σερβίρισμα του κρασιού (δύο όψεις).
Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Χάλκινη λάγυκος με ζεύγη τραγοκεφαλών κάτω από τις δύο λαβές. Αγγείο που σχετίζεται με το σερβίρισμα του κρασιού. Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Αργυρά δισκόμορφα ελάσματα με οκτάκτινο αστέρι. Πιθανότατα διακοσμητικά ενδύματος. Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Χάλκινη θήκη καλλωπισμού και χάλκινες σπάτουλες για την ανάμειξη χρωμάτων.
Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Χάλκινος λέβης, αγγείο καθημερινής χρήσης. Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Χάλκινες οινοχόες, αγγεία που σχετίζονται με τη μεταφορά και το σερβίρισμα του κρασιού.
Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Χάλκινη λεκάνη, αγγείο καθημερινής χρήσης. Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Λίθινα αλάβαστρα (μυροδοχεία). Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Γυάλινο ποτήρι. Νεκροταφείο Δερβενίου
Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Γυάλινοι πολύχρωμοι πεσσοί (πούλια), στοιχεία επιτραπέζιου παιχνιδιού, αντίστοιχου με το σημερινό τάβλι. Σιδερένια ελάσματα και χάλκινοι μεντεσέδες, ίσως στοιχεία του πίνακα πάνω στον οποίο έπαιζαν το παιχνίδι. Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Αργυρός κάλυκας (ποτήρι κρασιού) με επιχρυσωμένες λεπτομέρειες. Τον πυθμένα κοσμεί κεφαλή Σειληνού. Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Αργυρή επίχρυση γυναικεία μορφή, στοιχείο διακόσμησης χαλινού αλόγου. Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Οπλισμός νεκρού. Περιτραχήλιο (προστατευτικό λαιμού) από χάλκινες επίχρυσες φολίδες ραμμένες πάνω σε δέρμα (ανακατασκευή). Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Χάλκινες κνημίδες (προστατευτικά κνημών). Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

[Σελ. 261] Χρυσό περιδέραιο με χάντρες σε σχήμα αγγείου και ζεύγη χρυσών πορπών για τη στερέωση των ενδυμάτων. Το ένα άκρο τους διακοσμείται με λεοντοκεφαλή ενώ το άλλο με προτομή Πηγάσου. Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Χρυσό στεφάνι μυρτιάς. Νεκροταφείο
Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Χρυσό περιδέραιο με πλεκτή αλυσίδα και λογχόσχημες χάντρες.
Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Χρυσά δαχτυλίδια. Το αριστερό φέρει την επιγραφή ΚΛΕΙΤΑΙΔΩΡΟΝ (δῶρο στην Κλείτα). Το μεσαίο φέρει περιστρεφόμενο δακτυλιόλιθο από ημιπολύτιμη πέτρα σε σχήμα σκαραβαίου. Το δεξιό έχει ημιπολύτιμη πέτρα και συρματερή διακόσμηση, ο δε κρίκος του, από στριφτό σύρμα, απολήγει σε λεοντοπόδαρα. Νεκροταφείο Δερβενίου Θεσσαλονίκης, τέλος 4ου αι. π.Χ.

Χρυσό στεφάνι ελιάς. Νεκροταφείο Λητής Θεσσαλονίκης, αρχές 3ου αι. π.Χ.

Χρυσό διάδημα που βρέθηκε στο κεφάλι της νεκρής. Η πλούσια φυτική του διακόσμηση αποτελείται από σπείρες, φύλλα βαλανιδιάς και πεντάφυλλα άνθη. Στο κέντρο, πάνω σε «κόμβο του Ηρακλή» και πλαισιωμένο από φύλλα βαλανιδιάς, είναι προσαρμοσμένο το κεφάλι μιας γυναικείας μορφής, ίσως της Αφροδίτης Άνθειας. Νεκροταφείο Λητής Θεσσαλονίκης, αρχές 3ου αι. π.Χ.

Χρυσά σκουλαρίκια
με κεφαλή ταύρου και
βαλανίδια. Νεκροταφείο
Λητής Θεσσαλονίκης,
αρχές 3ου αι. π.Χ.

Χρυσή πόρπη με αλυσίδα,
για τη στερέωση των
ενδυμάτων. Νεκροταφείο
Λητής Θεσσαλονίκης,
αρχές 3ου αι. π.Χ.

Χρυσό διάδημα που αποτελείται από οκτώ λυρόσχημα τμήματα τα οποία διακοσμούνται με φύλλα άκανθας, έλικες και ανθέμια. Στο κέντρο σχηματίζεται «κόμβος του Ηρακλή» όπου πατά φτερωτός Έρωτας με περιστέρια στα χέρια. Νεκροταφείο Σέδες Θεσσαλονίκης, 320-300 π.Χ.

Χρυσά σκουλαρίκια με λεοντοκεφαλές. Νεκροταφείο Λητής Θεσσαλονίκης, αρχές 3ου αι. π.Χ.

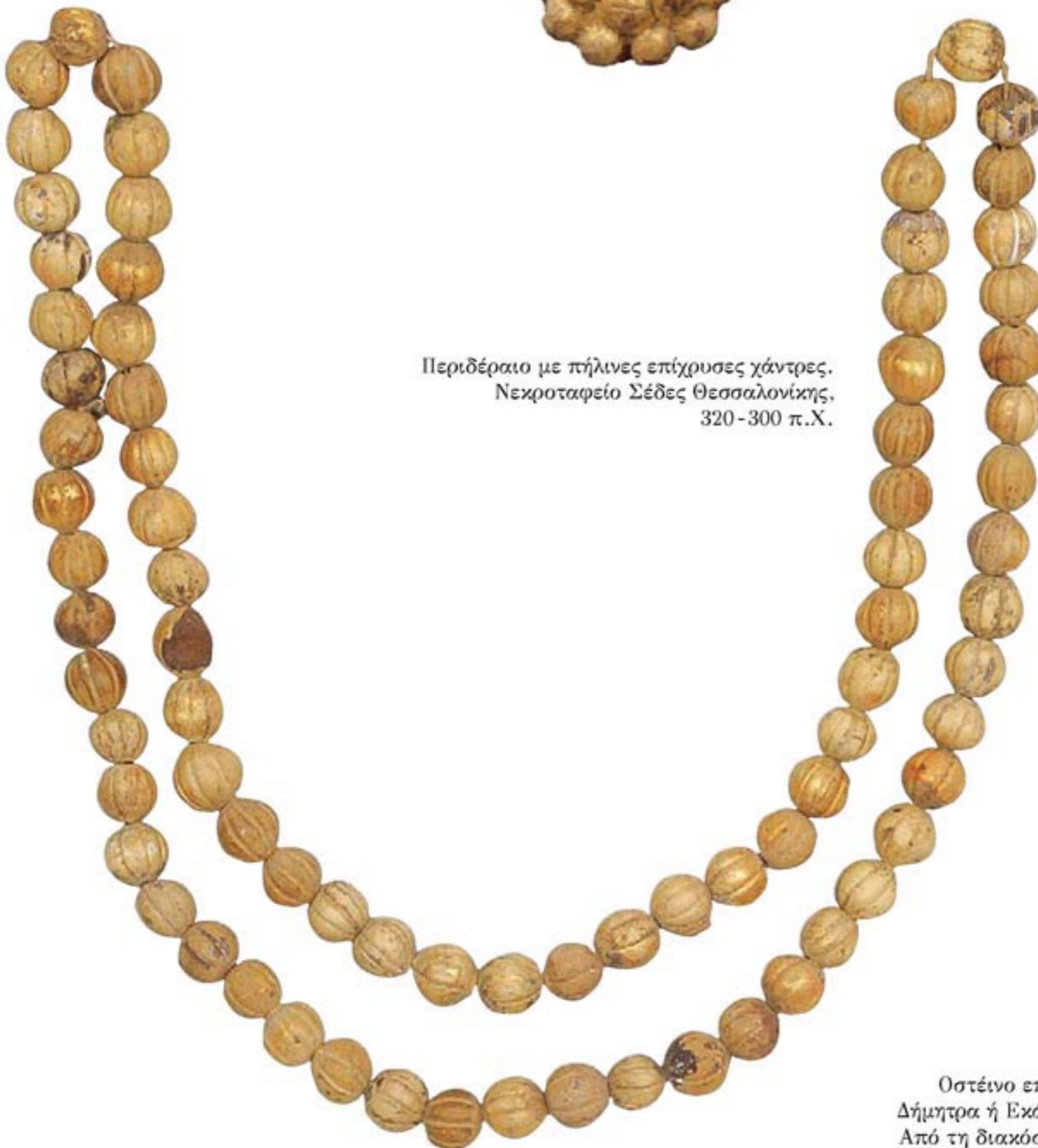
Χρυσό στεφάνι ελιάς. Νεκροταφείο Σέδες Θεσσαλονίκης, 320-300 π.Χ.

Χρυσές τοξωτές πόρπες
με λεοντοκεφαλές και
Πήγασο, για τη στερέωση
των ενδυμάτων στα μανίκια.
Νεκροταφείο Σέδες
Θεσσαλονίκης, 320-300 π.Χ.

Πήλινες επίχρυσες
σταφυλές, ίσως
τμήμα στεφανιού.
Νεκροταφείο Σέδες
Θεσσαλονίκης,
320-300 π.Χ.

Περιδέραιο με πήλινες επίχρυσες χάντρες.
Νεκροταφείο Σέδες Θεσσαλονίκης,
320-300 π.Χ.

Οστέινο επίχρυσο ανάγλυφο με
Δήμητρα ή Εκάτη που κρατά δάδα.
Από τη διακόσμηση ξύλινης κλίνης.
Νεκροταφείο Σέδες Θεσσαλονίκης,
320-300 π.Χ.

Πήλινα επίχρυσα δισκάρια με γοργόνειο, προτομή Αθηνάς και οκτάκτινο αστέρι. Προορίζονταν για τη διακόσμηση υφασμάτων. Νεκροταφείο Σέδες Θεσσαλονίκης, 320-300 π.Χ.

Πήλινες επίχρυσες σταφυλές που προορίζονταν για τη διακόσμηση υφασμάτων. Νεκροταφείο Σέδες Θεσσαλονίκης, 320-300 π.Χ.

Πήλινη πυξίδα (κοσμηματοθήκη)
 διακοσμημένη στο πώμα με κλαδί
 κισσού και περιδέραιο. Νεκροταφείο
 Σέδες Θεσσαλονίκης, 320-300 π.Χ.

[Σελ. 276] ΠΑΝΩ: Χρυσό έλασμα με ανάγλυφη φυτική διακόσμηση. Κάλυπτε το στόμα του νεκρού (επιστόμιο). Νεκροταφείο Θέρμης Θεσσαλονίκης, 6ος αι. π.Χ. ΚΕΝΤΡΟ: Τρία χρυσά σφυρηλάτα ελάσματα που κάλυπταν το στόμα του νεκρού. Φέρουν ανάγλυφη φυτική διακόσμηση που σφυρηλατήθηκε από την πίσω όψη. Νεκροταφεία Αγ. Παρασκευής και Θέρμης, τέλος 6ου αι. π.Χ. ΚΑΤΩ: Χρυσό ταινιόσχημο έλασμα από διακόσμηση δερμάτινου ή σιδερένιου θώρακα. Φέρει ανάγλυφη διακόσμηση πλοχμού που σφυρηλατήθηκε από την πίσω όψη. Νεκροταφείο Σταυρούπολης Θεσσαλονίκης, 325-300 π.Χ.

Ο κρατήρας του Δερβενίου

Ο κρατήρας του Δερβενίου είναι ένα από τα σημαντικότερα έργα που διατηρήθηκαν από την αρχαιότητα. Βρέθηκε στον τάφο Β, σε έναν δηλαδή από τους έξι μεγάλους και πλουσιότερα κτερισμένους κιβωτιόσχημους τάφους που ανακαλύφθηκαν στις αρχές του 1962, στο 9ο χλμ. Θεσσαλονίκης-Λαγκαδά. Στον ίδιο τάφο βρέθηκαν και κομμάτια από καμένο πάπυρο, το κείμενο του οποίου δεν έχει ακόμη οριστικά δημοσιευθεί.

Στην κυρίως όψη του αγγείου παριστάνεται ο Διόνυσος και η Αριάδνη, δεξιά τους μαινάδα με παιδί ριγμένο στον ώμο της, κάτω από τη λαβή δεξιά μάλλον ο Πενθέας και στην αντίστοιχη θέση κάτω από τη λαβή αριστερά δύο μαινάδες που χορεύουν. Τον χορό συνεχίζουν άλλες μαινάδες, στην πίσω όψη του αγγείου, και ένας σειληνός που τις παρακολουθεί. Στο κάτω μέρος και των δύο όψεων του αγγείου εικονίζεται κυνήγι ζώων και στο άνω δώδεκα άγρια και ήμερα ζώα. Στα «αυγά» του ιωνικού κυματία που, μαζί με άνθη, στολίζει το χείλος, υπάρχει στη θεσσαλική διάλεκτο η επιγραφή ΑΣΤΙΟΥΝΕΙΟΣ ΑΝΑΞΑΓΟΡΑΙΟΙ ΕΣ ΛΑΡΙΣΑΣ, δηλαδή: «Είμαι ο κρατήρας του Αστίωνος του γιου του Αναξαγόρα από τη Λάρισα». Οι οφθαλμοί των ελίκων στολίζονται με προσωπεία Ηρακλή (ή ίσως Αχελώου), Άδη και (ίσως) Διονύσου. Στον ώμο του κρατήρα υπάρχουν τέσσερα επίθετα χυτά αγάλματα Διονύσου και μαινάδας στην κυρίως όψη και σάτυρου και μαινάδας στην πίσω.

Η παράσταση του αγγείου αναφέρεται στο θείο δράμα που αποτελείται από δύο πράξεις, τον σπαραγμό και την αναγέννηση-ιερό γάμο, σχετίζεται δε άμεσα με τις *Βάκχες* του Ευριπίδη.

Σύμφωνα με τις αναλύσεις των ειδικών, η μεγάλη περιεκτικότητα σε κασσίτερο του κράματος του χαλκού δίνει το χρυσαφί χρώμα στο αγγείο.

Ο κρατήρας στο στόμιο έχει ηθμοειδές πώμα και, όπως όλοι οι κρατήρες, χρησίμευε στα συμπόσια για την ανάμειξη του κρασιού με νερό.

Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι το αγγείο αυτό φαίνεται ότι ποτέ δεν χρησιμοποιήθηκε ως κρατήρας, αλλά μόνο ως τεφροδόχος.

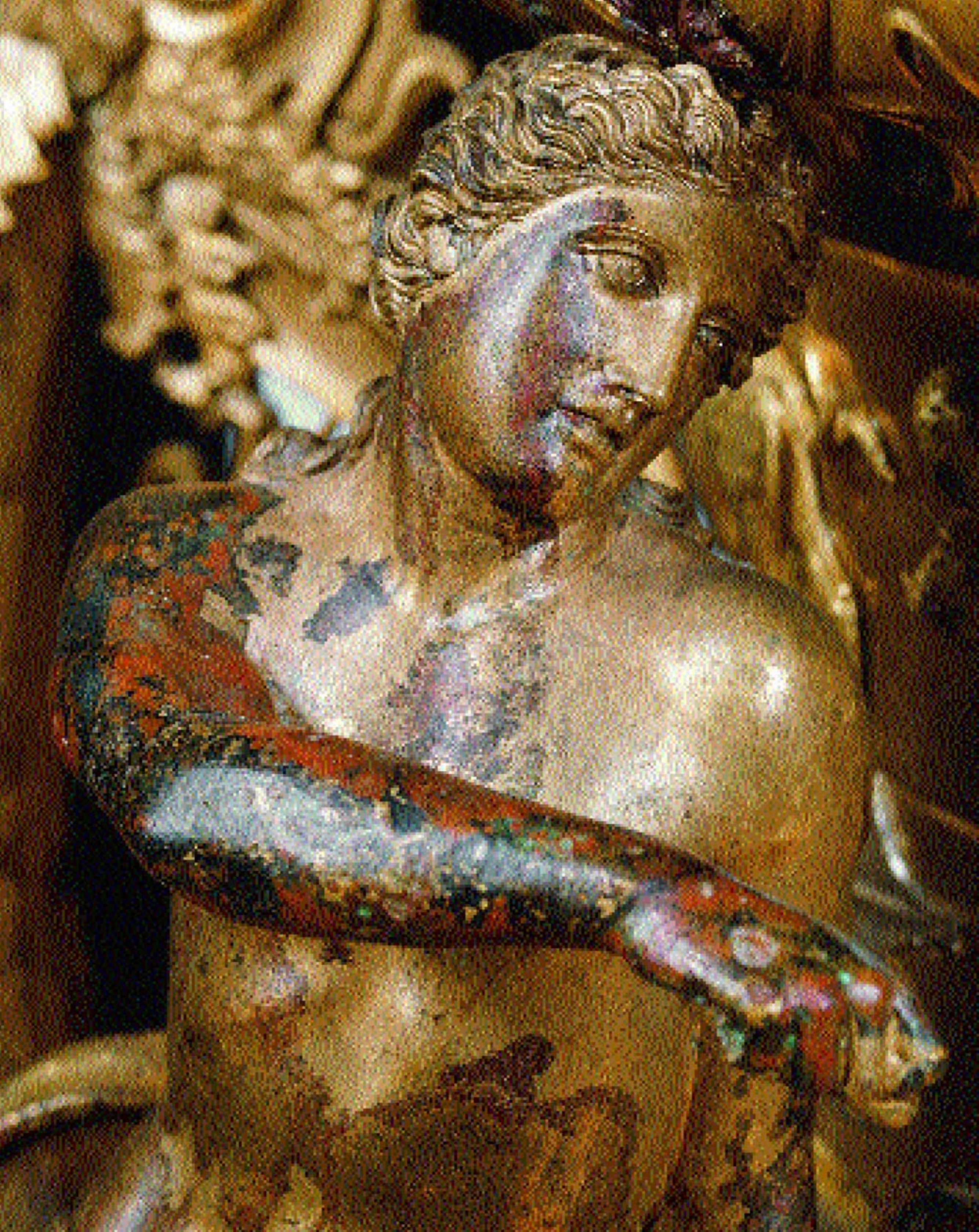
Έχει κανείς την εντύπωση ότι όχι μόνο από τον χώρο της τορευτικής αλλά και από όλα τα γνωστά σημαντικά έργα γύρω στο 330-320 π.Χ. δεν υπάρχει ανάλογο συγκριτικό υλικό, έτσι που μια ένταξη του αριστουργήματος αυτού να μην είναι δυνατή παρά μόνο στο μέλλον, αν υπάρξουν ανάλογα ευρήματα. Πολύ σπάνια σε εικαστικό έργο τέχνης υπάρχει μια συνθετική και κυκλική άποψη για το θέμα του θανάτου και της ζωής, άποψη που προκύπτει από τη θεματολογία που διαμόρφωσε η διονυσιακή λατρεία, πέρα από τα όρια του λόγου.²²

Χάλκινος κρατήρας. Τάφος Β Δερβενίου Θεσσαλονίκης, 330-320 π.Χ. Κυρίως όψη αγγείου: Ο ιερός γάμος της Αριάδνης και του Διονύσου αποτελεί την κεντρική παράσταση της ανάγλυφης σύνθεσης στην κοιλιά του αγγείου, ενώ στον ώμο επικάθονται χυτές μορφές του Διονύσου και κοιμισμένης μαινάδας.

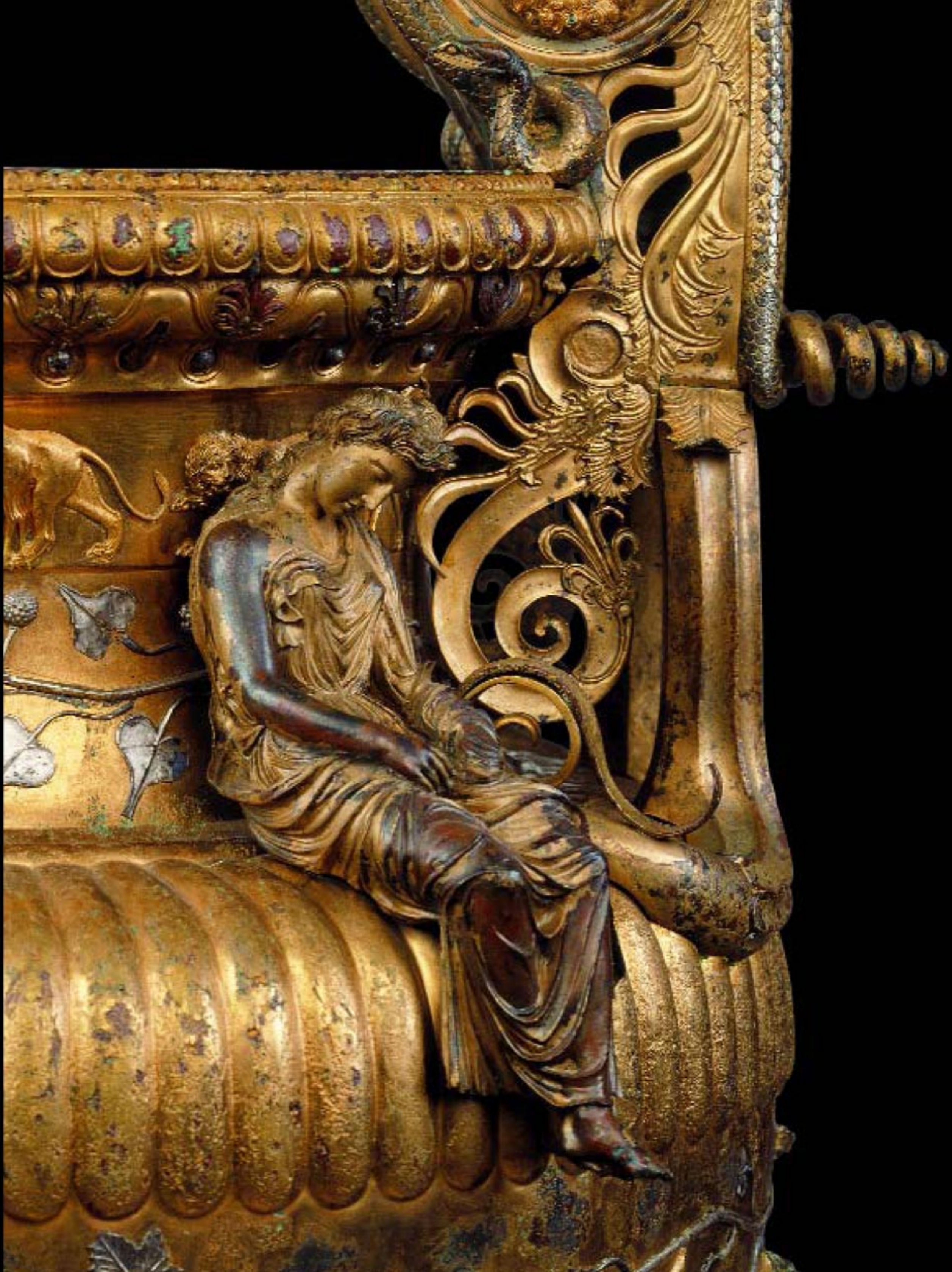

Κυρίως όψη του αγγείου:
Λεπτομέρεια της χυτής καθιστής
μορφής του νεαρού Διονύσου.
Ο θεός στο ανασηκωμένο του χέρι
κρατούσε θύρσο που έχει χαθεί.
[Σελ. 282-283] Κοιμισμένη μαινάδα.

Κυρίως όψη
του αγγείου:
Λεπτομέρεια της
χυτής μορφής του
Διονύσου και της
ελικωτής λαβής
του κρατήρα, η
οποία κοσμείται
με πλούσια
φυτικά θέματα
και με
το προσωπίο
κερατοφόρου
θεού, ίσως του
Αχελώου.

[Σελ. 284 - 285] Κυρίως όψη του αγγείου:
Λεπτομέρεια της ανάγλυφης διακόσμησης
του λαιμού του κρατήρα. Στο κέντρο ένα
λιοντάρι κουβαλά ένα νεκρό ελάφι. Στο κάτω
μέρος διακρίνονται φύλλα κισσού, ενώ στο άνω
μέρος το πλούσια ποικιλμένο λέσβιο κυμάτιο.

Β' όψη του αγγείου: Λεπτομέρεια του άνω μέρους του κρατήρα. Ο λαιμός διακοσμείται με μια ανάγλυφη ζωφόρο άγριων ζώων στο άνω μέρος, ενώ στο κάτω με επαργυρωμένα κλαδιά κισσού. Το χείλος στολίζεται με λέσβιο και ιωνικό κυμάτιο, καθώς και λεπτό ασπράγαλο στην κορυφή. Οι λαβές κοσμούνται με πλούσια φυτικά θέματα, καλύπτοντας το κενό που δημιουργείται ανάμεσα σε αυτές και στο σώμα του αγγείου, ενώ στους οφθαλμούς των ελίκων έχουν τοποθετηθεί προσωπίδα του Άδη.

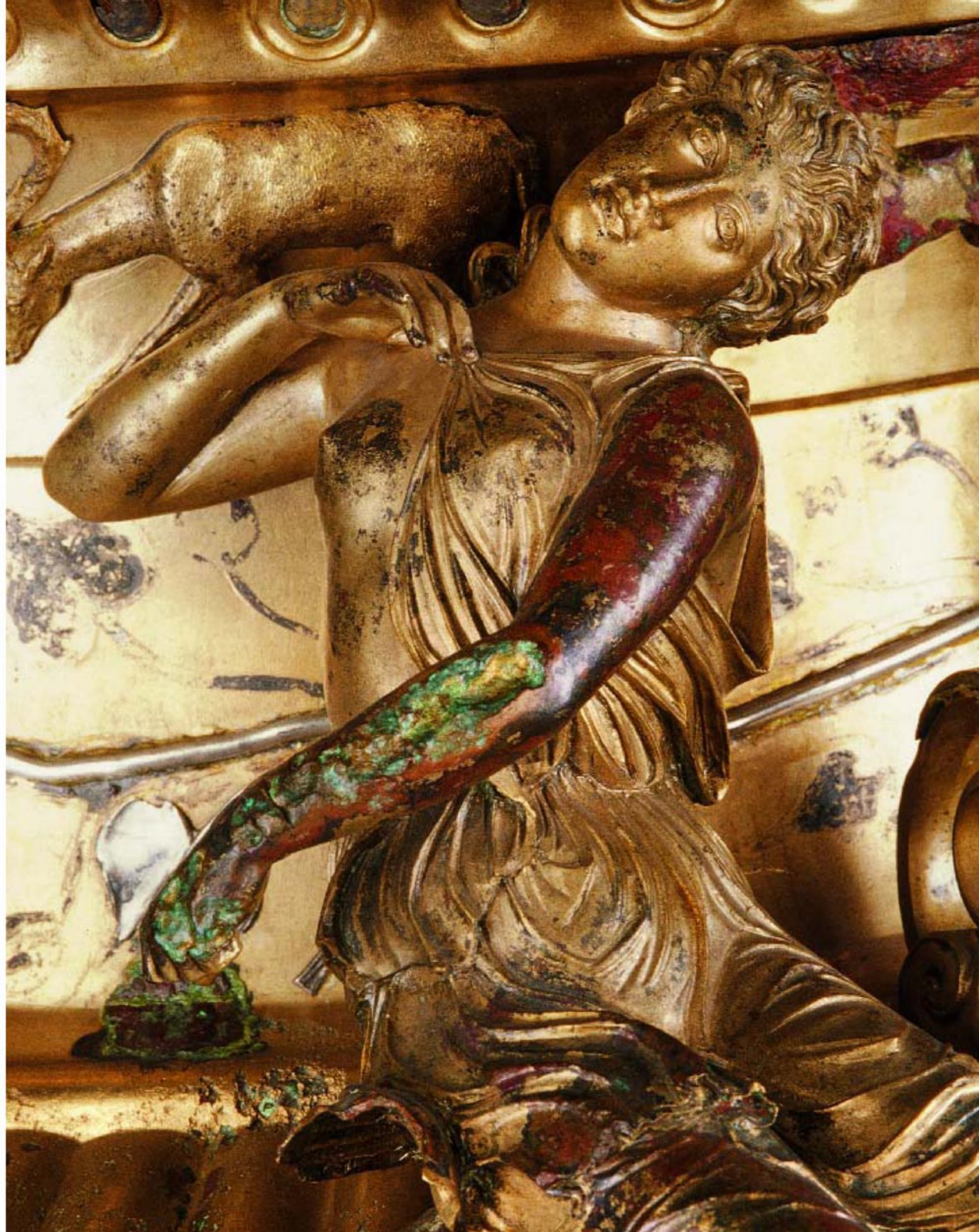
Στις σελίδες που ακολουθούν, αναπτύσσονται λεπτομέρειες της χυτής μορφής του Σατύρου που έχει αποκοιμηθεί από το μεθύσι στον ώμο του αγγείου, κρατώντας έναν ασκό γεμάτο κρασί, καθώς και της χυτής μορφής της εκστατικής μαινάδας.

Β' όψη του αγγείου: Λεπτομέρεια της χυτής μορφής της μαινάδας που ξαπλώνει στον ώμο του αγγείου σε εκστατική στάση. Διακρίνεται το ηθμοειδές πώμα του αγγείου, καθώς ως σκεύος χρησίμευε για την ανάμειξη κρασιού και νερού στα συμπόσια. Στη δεξιά σελίδα λεπτομέρεια της πλάγιας όψης της λαβής του κρατήρα που πλαισιώνεται από το σώμα φιδιών, ενώ στην κεντρική αυλακιά τοποθετούνται φυτικά κοσμήματα.

Κυρίως σώμα - κοιλιά του αγγείου. Η ανάγλυφη σύνθεση: Στα αριστερά Σειληνός παρακολουθεί τον οργιαστικό χορό των νεαρών μαινάδων, από τις οποίες η μία στροβιλιίζεται ενώ η δεύτερη είναι έτοιμη να πέσει και τη συγκρατεί μία τρίτη. Τον χορό ακολουθούν εκστατικά δύο επιπλέον μαινάδες, μεταφέροντας μια χίμαιρα που πρόκειται να κατασπαράξουν. Κεντρικές είναι οι καθιστές μορφές του Διονύσου και της Αριάδνης στον ιερό τους γάμο. Πίσω από τη μορφή του Διονύσου χορεύει μία ακόμη μαινάδα κρατώντας το πόδι ενός παιδιού, που κρέμεται πίσω από την πλάτη της, και στα δεξιά ο Πενθέας προχωρεί με χορευτικό ρυθμό.

Στις σελίδες που ακολουθούν:
Λεπτομέρειες της μορφής του Σείληνού και μαινάδων·
η στροβιλιζόμενη μαινάδα, η μαινάδα που χορεύει κρατώντας
το πόδι ενός παιδιού που κρέμεται πίσω από την πλάτη της,
η μαινάδα που λυγίζει τα γόνατα εξαντλημένη από τον χορό
και τη συγκρατεί μια άλλη μαινάδα, καθιστή και πιο
ηλικιωμένη, για να μην πέσει, και οι μαινάδες που εκστατικά
μεταφέρουν χίμαιρα την οποία πρόκειται να κατασπαράξουν.
Προκαλεί εντύπωση το ζεύγος Διονύσου και Αριάδνης, γαλήνιο
και μακάριο, σε αντίθεση με την οργιαστική ατμόσφαιρα του
χορού που τους περιβάλλει· ακολουθεί η μορφή του Πενθέα
που, ντυμένος κνηγός, προχωρεί με χορευτικό ρυθμό.

Ο πάπυρος του Δερβενίου

Όπως είναι γνωστό, οι πάπυροι διατηρούνται κυρίως στην Αίγυπτο λόγω ειδικών κλιματολογικών και εδαφολογικών συνθηκών. Ο πάπυρος του Δερβενίου σώθηκε επειδή κάηκε μαζί με τον νεκρό (τάφος Α). Παραθέτουμε κείμενο του καθηγητή Κυριάκου Τσαντσάνογλου, μελετητή του παπύρου, καθώς και μεταφρασμένα από τον ίδιο μεγάλα αποσπάσματα.²³

Ο πάπυρος βρέθηκε απανθρακωμένος μέσα στα υπολείμματα της νεκρικής πυράς πάνω στις πλάκες του τάφου Α του Δερβενίου. Κάηκε μαζί με τον νεκρό πιθανόν για λόγους θρησκευτικούς. Η υγρασία του εδάφους στην Ελλάδα είναι απαγορευτική για τη διατήρηση του παπύρου. Έτσι, ενώ έχουν βρεθεί δεκάδες χιλιάδες ελληνικοί πάπυροι στην Αίγυπτο και την Εγγύς Ανατολή, στην Ελλάδα δεν είχε βρεθεί ουσιαστικά ούτε ένας. Ο πάπυρος του Δερβενίου είναι ο μοναδικός που διασώθηκε στην Ελλάδα, και οφείλει τη διάσωσή του ακριβώς στην απανθράκωση που εμπόδισε την αποσύνθεσή του. Γράφτηκε περίπου στο τρίτο τέταρτο του 4ου αι. π.Χ., είναι δηλαδή σύγχρονος ή λίγο παλαιότερος από τους αρχαιότερους ελληνικούς παπύρους που σώθηκαν στην Αίγυπτο, και πρέπει να είναι παλαιότερος από την ίδια την ταφή. Από εκατοντάδες μικρά και μεγάλα κομματάκια παπύρου στάθηκε δυνατό να ανασυγκροτηθεί κείμενο 26 στηλών, από τις οποίες σώθηκε μόνο το επάνω μέρος.

Το κείμενο αρχίζει με την περιγραφή ταφικών τελετών και τη διατύπωση εσχατολογικών δοξασιών και συνεχίζει με ένα πεζό φιλοσοφικό αλληγορικό υπόμνημα σε ένα θεογονικό ποίημα γραμμένο σε δακτυλικά εξάμετρα, που οι αρχαίοι τα απέδιδαν στον μυθικό ποιητή Ορφέα.

Ο άγνωστος συγγραφέας φαίνεται να συνέγραψε το έργο στα τέλη του 5ου αι. π.Χ. Η γλώσσα του έχει πολλά Ιωνικά στοιχεία, αλλά αυτό δεν συνηγορεί υποχρεωτικά υπέρ της Ιωνικής καταγωγής του, γιατί στην αρχαιότητα η Ιωνική διάλεκτος ήταν το τυπικό γλωσσικό όργανο του επιστημονικού πεζού λόγου, άσχετα με την καταγωγή των συγγραφέων. Οπωσδήποτε, εντάσσεται στο χώρο των Ιώνων φιλοσόφων, παραθέτει μάλιστα και ένα απόσπασμα από το έργο του Εφέσιου σοφού Ηρακλείτου. Είναι οπαδός της φυσικής θεωρίας του Κλαζομένου φιλοσόφου Αναξαγόρα, που έζησε και δίδαξε στα μέσα του 5ου αιώνα στην Αθήνα, παρουσιάζει όμως και αρκετές αποκλίσεις από την αναξαγόρεια διδασκαλία.

Οι μελετητές του παπύρου επιχείρησαν να αποδώσουν το έργο σε διάφορους συγγραφείς ελάχιστα γνωστούς σήμερα (Μητρόδωρος Λαμφακηνός, Επιγένης, Στησίμβροτος Θάσιος, Διογένης Απολλωνιάτης), πιθανότερος όμως υποψήφιος φαίνεται να είναι ο γνωστός μας από τον Πλάτωνα, σύγχρονος του Σωκράτη, Αθηναίος μάντις Ευθύφρων. Όπως και αν είναι, το τέλος του παπύρου δεν μας διασώζει και το τέλος του βιβλίου, το οποίο πρέπει να ολοκληρωνόταν σε περισσότερους από ένα κυλίνδρους, που είναι, βέβαια, χαμένοι.

Στήλη XXII Όλα [λοιπ]όν τα ονόμασε με τον ίδιο τρόπο όσο καλύτερα μπορούσε, ξέροντας τη φύση των ανθρώπων, ότι δηλαδή δεν έχουν όλοι την ίδια φύση ούτε και θέλουν όλοι τα ίδια πράγματα. Όταν υπερισχύουν, λένε ότι έρθει στο μυαλό του καθενός, οτιδήποτε τύχει να θέλουν, ποτέ τα ίδια, από πλεονεξία, αλλά και από άγνοια. Γη, ήτηρ, Ρέα και Ήρα είναι η ίδια. Ονομάστηκε Γη κατά σύμβαση —Γη και

Γαία ανάλογα με τη διάλεκτο του καθενός—, και Μήτηρ, γιατί τα πάντα γεννιούνται από αυτήν. Και ονομάστηκε Δημήτηρ, όπως Γη Μήτηρ, ένα όνομα από τα δύο, γιατί ήταν το ίδιο. Είναι ειπωμένο και στους Ύμνους:

Δημήτηρ Ρέα Γη Μήτηρ Εστία Δηιώ.

Γιατί ονομάζεται και Δηιώ, επειδή ρημάχτηκε (έδηώθη) κατά την τεκνοποιία. Και θα γίνει φανερό ότι, σύμφωνα με τα έπη, γεν[νά υπερβ]ολικά. Και Ρέα γιατί πολλά και [κάθε λογής] ζωντανά γεννήθηκαν [εκρέοντας] απ' αυτήν — Ρέα και [Ρείη] ανά[λογα με τη διάλεκτο του καθενός.] Και [Η]ρα από [...

Στήλη XVII ... υπήρχε παλαιότερα πριν ονομαστεί. Έπειτα ονομάστηκε. Γιατί ο αέρας ήταν ων και πριν συσταθούν τα τωρινά όντα και θα είναι πάντα. Γιατί δεν γεννήθηκε, αλλά υπήρχε. Και για ποιον λόγο ονομάστηκε αέρας φάνηκε καθαρά πιο πάνω. Θεωρήθηκε όμως ότι γεννήθηκε, όταν ονομάστηκε Ζευς, σαν να μην υπήρχε παλαιότερα. Και είπε ότι αυτός (δηλ. ο αέρας) θα είναι και «τελευταίος», όταν ονομάστηκε Ζευς και αυτό εξακολουθεί να είναι το όνομά του, έως ότου τα τωρινά όντα συστάθηκαν στην ίδια κατάσταση, στην οποία αιωρούνταν ως παλαιότερα όντα. Και [είναι φανερό] ότι τα όντα έγιναν τέτοια εξαιτίας αυτού και ότι αφού έγιναν [μένουν πάλι] μέσα σ' αυτόν. Το φανερώνει αυτό στα ακό[λουθα] λόγια:

Ο Ζευς η κεφα[λή, ο Ζευς η μέ]ση, κι από τον Δία τα πάντα συντε[λούνται].

[Με τη λέξη] «κεφαλή» λέει αινιγματικά [ότι τα ό]ντα [έχουν τον αέρα] ως κεφαλή τους. [γιατί αυτός] γίνεται η αρχή της σύ[στασής τους] ... να συσταθούν ...

Στήλη XXV ... και λαμπρότητα. Τα όντα όμως από τα οποία συγκροτήθηκε η σελήνη είναι τα πιο λευκά από όλα τα άλλα, κατανεμημένα με την ίδια λογική, δεν είναι όμως θερμά. Και υπάρχουν και άλλα όντα τώρα που αιωρούνται μέσα στον αέρα μακριά το ένα από το άλλο, αλλά την ημέρα είναι αόρατα καθώς υπερνικούνται από τον ήλιο, ενώ τη νύχτα είναι φανερό ότι υπάρχουν, υπερνικούνται όμως εξαιτίας του μικρού τους μεγέθους. Και το καθένα απ' αυτά αιωρείται κατ' ανάγκην έτσι ώστε να μην μπορούν να συνενωθούν μεταξύ τους. Γιατί σε αντίθετη περίπτωση θα συγκεντρώνονταν μαζικά όσα έχουν την ίδια ιδιότητα μ' εκείνα από τα οποία συγκροτήθηκε ο ήλιος. Τον έκανε όμως να γίνει τέτοιος και τόσο μεγάλος, όπως περιγράφεται στην αρχή του βιβλίου. Όσα ακολουθούν τα βάζει μπροστά του ως προκάλυμμα, επειδή δεν θέλει να γίνουν όλοι γνώστες. Στον εξής στίχο το φανερώνει:

Μα όταν οι φρένες του Διός σοφίστηκαν τα πάντα

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΑΙΩΝΕΣ

Ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδος

ΠΡΟΣΦΑΤΑ εκδόθηκε συνθετικός οδηγός για την πόλη και την ευρύτερή της περιοχή²⁴ από τον οποίο ο αναγνώστης μπορεί να ενημερωθεί τόσο για το σύνολο όσο και για τις πρόσφατες έρευνες. Υπάρχει επίσης και η σχετική προεργασία για την παρουσίαση, στο άμεσο μέλλον, καταρχήν μιας σύνθεσης από το σύνολο του ανασκαφικού έργου όλων των προ- και μεταπολεμικών σωστικών ανασκαφών στα οικόπεδα της πόλης. Από τη σύνθεση αυτή (ιδιαίτερα από μια ευρύτερη και με μεγαλύτερο βάθος στο μέλλον ή με επιμέρους δημοσιεύσεις), θα γίνει αντιληπτό το μέγεθος της καταστροφής –ιδιαίτερα του ιστορικού κέντρου της πόλης–, κατά τη διάρκεια των μεταπολεμικών δεκαετιών της ανοικοδόμησης, αλλά και το σύνολο των αρχαίων οικοδομικών ιστών και των ευρημάτων τους εντός των τειχών, όπως και των εκτός των τειχών πολισμάτων, νεκροταφείων κ.λπ.

Ο παρελθών χώρος δηλαδή θα γίνει αντιληπτός ενιαία και όχι ως πυρήνας αρχαιολογικών χώρων (Αγορά, πλατεία Διοικητηρίου, ανάκτορο Γαλερίου) που, για διάφορους λόγους, έμειναν ανοικοδόμητοι, όσο σημαντικοί και αν είναι αυτοί. Σ' αυτούς προστίθεται και το οικόπεδο της πλατείας Αντιγονιδών, όπου πρόσφατα βρέθηκε η κρηπίδα του αρχαϊκού ναού. Από τους χώρους λοιπόν αυτούς, από ευρήματα των σωστικών ανασκαφών στα οικόπεδα των πολυκατοικιών, στο δυτικό και ανατολικό νεκροταφείο της πόλης, αλλά και από τυχαία ευρήματα των περασμένων δεκαετιών, πριν και μετά την απελευθέρωση του 1912, αποτελείται το εκθεσιακό υλικό αυτής της ενότητας.

Από την ελληνιστική εποχή τα μόνα μνημεία που διατηρούνται είναι ελάχιστα τμήματα του τείχους, μεγάλο μέρος ενός σημαντικού βαλανείου (λουτρού) στη ΝΑ γωνία του αρχαιολογικού χώρου της Αρχαίας Αγοράς και μερικοί μακεδονικοί τάφοι, τόσο εντός όσο και εκτός των τειχών της πόλης. Από αυτούς, επισκέψιμος είναι ο τάφος του συνοικισμού της Θεσσαλονίκης Φοίνικα, με διαμορφωμένο εκθεσιακό χώρο, όπως και ο τάφος του Αγ. Αθανασίου (κοινότητα αμέσως δυτικά από τη βιομηχανική ζώνη), οι παραστάσεις του οποίου (συμπόσιο κ.ά.), προστίθενται στην εκπληκτική σειρά των έργων της μακεδονικής ζωγραφικής που διασώθηκαν και οι οποίες δικαιολογούν πράγματι όσα αναφέρουν οι αρχαίες πηγές. Οι παραστάσεις αυτές πιστεύω ότι προτείνουν μια ζωγραφική παράδοση εκτός της ανακτορικής, πιο χυμώδη, άμεση και λαϊκή.

Μια άλλη ίσως παράδοση εμφανίζεται στις ταφικές κλίνες του μακεδονικού τάφου της Ποτίδαιας Χαλκιδικής. Η παράδοση είναι «σχεδιαστική», αντίθετα με τη «ζωγραφική» παράδοση της Βεργίνας. Το σχέδιο έχει ένταση ανάλογη με εκείνη αριστουργημάτων της αττικής αγγειογραφίας και ίσως του τάφου της Περσεφόνης στη Βεργίνα.²⁵

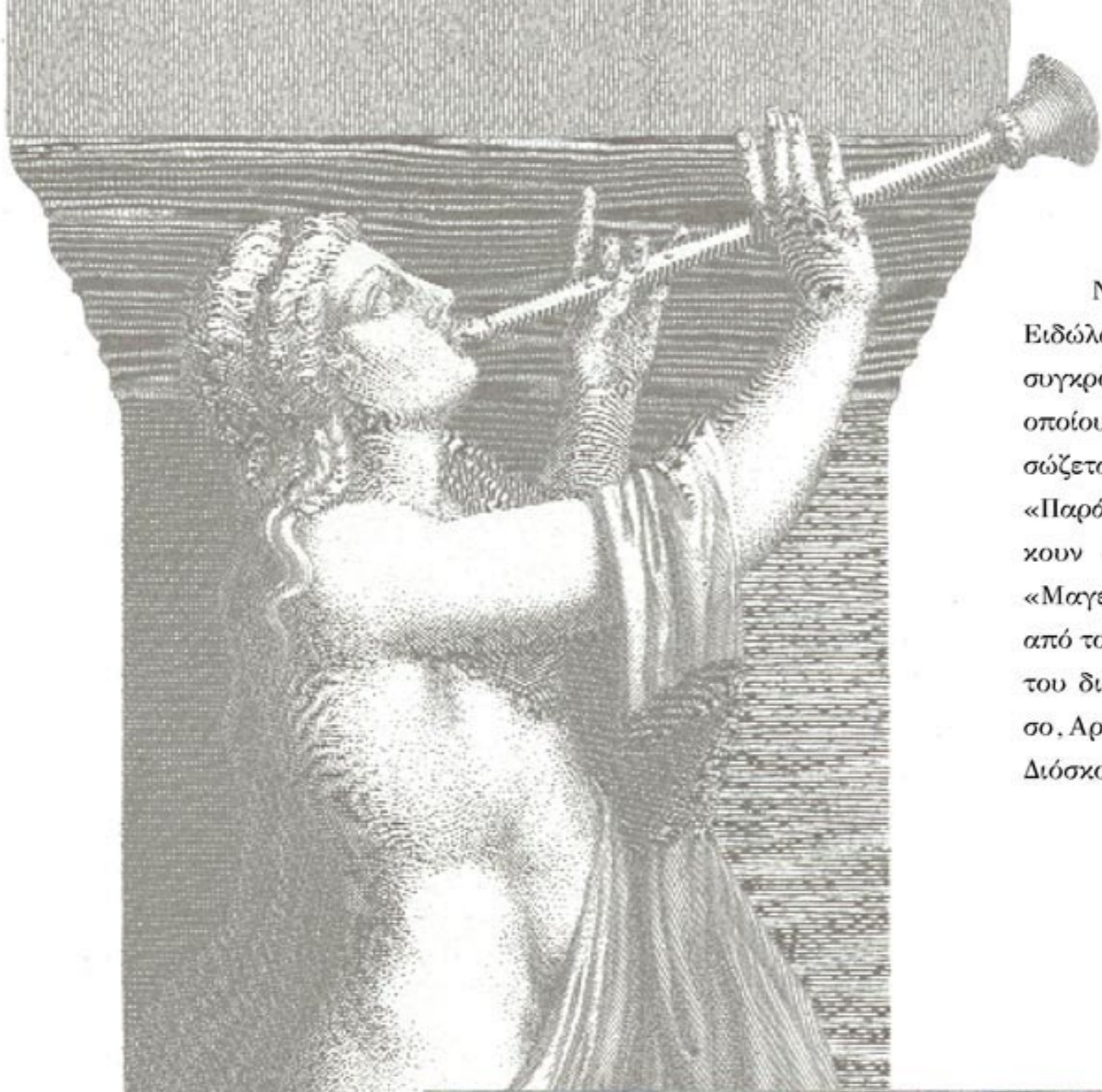
Η Θεσσαλονίκη ιδρύεται από τον Κάσσανδρο το 315 π.Χ., σε μια θέση από τις προνομιακότερες γεωγραφικά της ΝΑ Ευρώπης, όπως απέδειξαν οι κατοπινοί αιώνες, μέχρι τις μέρες μας. Οι ανασκαφές στο Διοικητήριο, μπροστά από το σημερινό Υπουργείο Μακεδονίας - Θράκης, δείχνουν ότι το διοικητικό της κέντρο, ήδη από τον ιδρυτή της, παρέμεινε στο ίδιο σημείο για αιώνες. Το γνωστότερο ιερό της πόλης είναι του Σάραπη, στην αρχή της σημερινής οδού Διοικητηρίου (περιοχή Βαρδάρη) που ανασκάφτηκε κυρίως το 1940 και ξανακαλύφτηκε ή καταστράφηκε για λόγους ανοικοδόμησης. Ευτυχώς σώθηκε μεγάλος αριθμός ευρημάτων που διαφωτίζουν τη λατρεία αυτού του αιγυπτιακής προέλευσης θεού. Στη Θεσσαλονίκη πρέπει να υπήρχαν και άλλα ιερά ανατολικών θεοτήτων και βέβαια ιερά θεών του κλασικού πανθέου – αν κρίνει κανείς από τον μεγάλο σχετικά αριθμό και την ποικίλη τυπολογία τους.

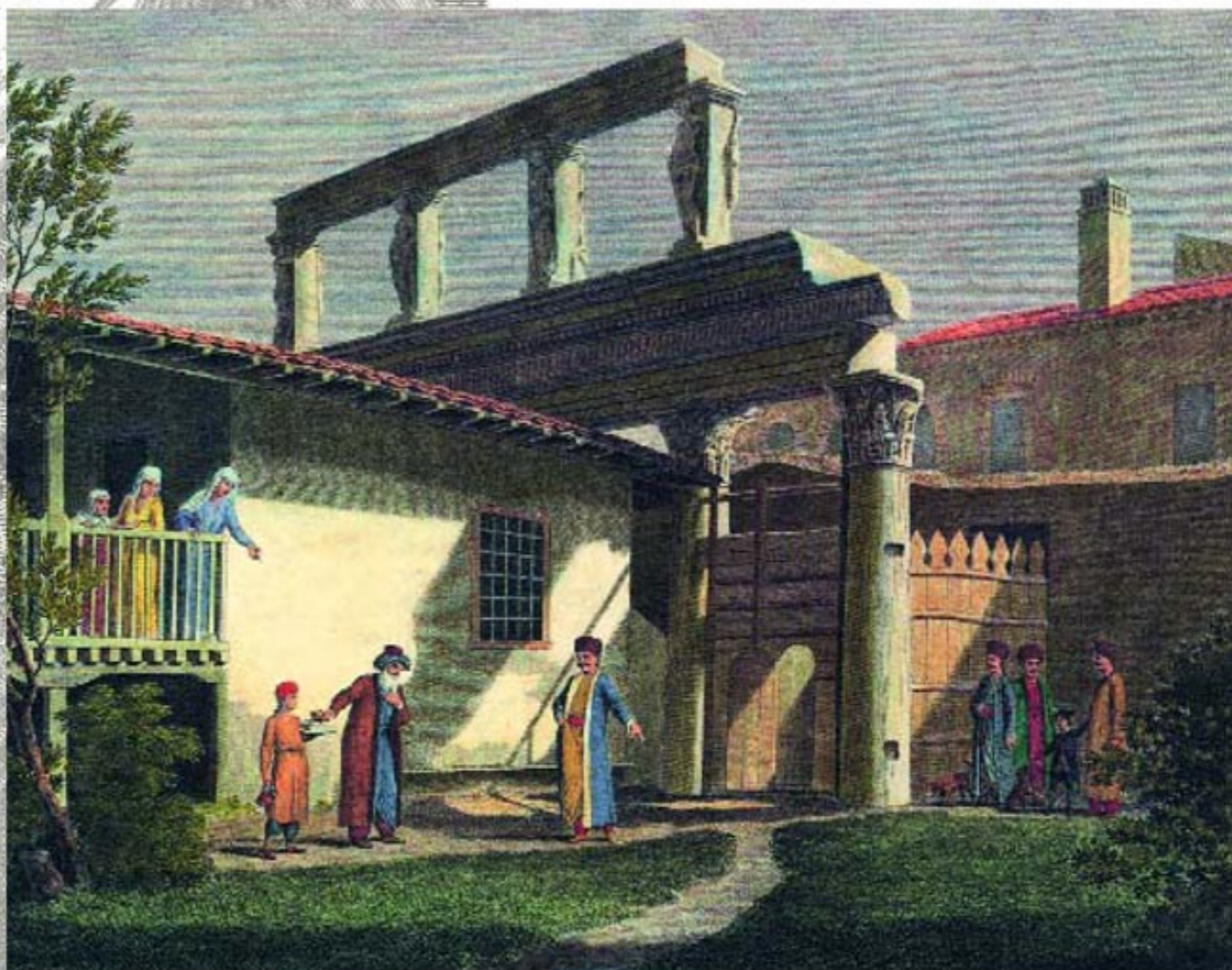
Η αρχαία αγορά, με το μεσοελληνιστικό προηγούμενό της, το βαλανείο, οργανώθηκε ως χώρος στα μέσα του 2ου αι. μ.Χ., επί Αδριανού. Την ίδια εποχή κτίζεται και το Ωδείο, που αργότερα δέχεται αρκετές προσθήκες και σήμερα, αναστηλωμένο, έχει φιλοξενήσει πολλές εκδηλώσεις. Αρκετές επίσης εκδηλώσεις αλλά και αρχαιολογικές εκθέσεις έχει φιλοξενήσει η λεγόμενη «Κρυπτή Στοά», κατά μήκος της νότιας πλευράς του αρχαιολογικού χώρου. Βόρεια και νότια από την αγορά υπήρχαν και άλλα δημόσια κτήρια. Το νότιο τμήμα που φθάνει μέχρι την Εγνατία δεν έχει ανασκαφεί καθόλου, ενώ το βόρειο, με βάση σωστικές ανασκαφές, θα μπορούσε να είναι βιβλιοθήκη ή, κατά μία άλλη άποψη, χώρος αυτοκρατορικής λατρείας.

Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης, αεροφωτογραφία: διακρίνεται η ανατολική πτέρυγα με το ωδείο, η πλατεία και η νότια πτέρυγα με την «Κρυπτή Στοά».

Νότια του βαλανείου ήταν η «Στοά των Ειδώλων» που θεωρείται ότι ανήκε μάλλον σε συγκρότημα θερμών/παλαιίστρας, μέρος του οποίου θα πρέπει να αποτελούσε η εξέδρα που σώζεται στην Εγνατία, πλάι στα Λουτρά «Παράδεισος». Στο συγκρότημα αυτό ανήκουν οι αμφίγλυφοι πεσσοί, γνωστοί ως «Μαγεμένες», που βρίσκονται στο Λούβρο από το 1864. Παριστάνουν τις βασικές μορφές του διονυσιακού κύκλου (Αυλητρίδα, Διόνυσο, Αριάδνη, Μαινάδα), αλλά και Νίκη, Αύρα, Διόσκουρο, Γανυμήδη.

Το Οκτάγωνο των ανακτόρων του Γαλερίου, αεροφωτογραφία (Πλατεία Ναυαρίνου).

Επίκρανο ψευδοπαραστάδας με τη μορφή Υγείας. Προέρχεται από τη διακόσμηση της κύριας αίθουσας του Οκταγώνου και αποτελούσε επίστεψη πεσσόμορφης προβολής του τοίχου. Αρχές 4ου αι. μ.Χ.

Επίκρανο ψευδοπαραστάδας με τη μορφή Καβείρου. Προέρχεται από τη διακόσμηση της κύριας αίθουσας του Οκταγώνου και αποτελούσε επίστεψη πεσσόμορφης προβολής του τοίχου. Αρχές 4ου αι. μ.Χ.

Κρηναίο άγαλμα νέου υδροφόρου.
Παριστάνεται νέος με αμφορέα
στον ώμο, ο οποίος λειτουργούσε
ως κρουνός με τη βοήθεια σωλήνα.
Θεσσαλονίκη, μέσα 2ου αι. μ.Χ.

Εξαιρετικής σημασίας από κάθε άποψη για τη Θεσσαλονίκη και παρά την πρόσφατη διαμόρφωσή του, θα ήταν (εφόσον βεβαίως θα υπήρχαν όλες οι προϋποθέσεις) μια ανασκαφική έρευνα όλου του χώρου μεταξύ των οδών Φιλίππου και Εγνατίας. Θα αποτελούσε μια, έστω και καθυστερημένη, κίνηση φιλοφρόνησης της πόλης προς το παρελθόν της. Αυτή η κίνηση έχει κάπως αρχίσει τόσο με τις εργασίες στην αρχαία αγορά όσο και στο ανάκτορο του Γαλερίου (Β' και Γ' Κ.Π.Σ.).

Το τελευταίο έργο του μεγαλόπνοου οικοδομικού προγράμματος του Γαλερίου, ενός εκ των μελών της Τετραρχίας, κατασκευάστηκε στο γύρισμα του 3ου προς τον 4ο αι. μ.Χ. και αποτέλεσε, με τη σταδιακή κατάργηση της αγοράς, το διοικητικό κέντρο της πόλης. Τα σημαντικότερα κτήρια του συγκροτήματος ήταν, από Βορρά προς Νότον, η Ροτόντα (μάλλον ναός των θεοτήτων που λατρεύονταν στην πόλη κατά την ύστερη αρχαιότητα), το θριαμβικό τόξο (Καμάρα) και, τέλος, το ανάκτορο, με κεντρικό πυρήνα το Οκτάγωνο. Ανατολικά από το ανάκτορο υπήρχε ο Ιππόδρομος, ελάχιστα τμήματα από τον οποίο σώθηκαν και διατηρούνται σε υπόγεια πολυκατοικιών.

Κατά τη ρωμαϊκή εποχή η Θεσσαλονίκη φαίνεται ότι, σε γενικές γραμμές, διατήρησε την ίδια πολιτική και κοινωνική οργάνωση και ζωή που είχε και κατά την ελληνιστική εποχή. Βασικοί χώροι για εκδηλώσεις, παραστάσεις, τελετές και αγώνες θα ήταν το ωδείο της αγοράς, το στάδιο (μέρος του οποίου ανασκάφηκε στην οδό Απελλού) και ο Ιππόδρομος. Με μεγάλη λαμπρότητα εορτάζονταν τα Πύθια, τα Ολύμπια, αλλά και τα Καβείρια. Η λατρεία των Καβείρων ήταν πολύ διαδεδομένη, όπως βέβαια και του Διονύσου αλλά και των αιγυπτιακών θεοτήτων (Σάραπη, Όσιρη, Ίσιδας κ.ά.). Υπήρχαν λατρευτικοί σύλλογοι και επαγγελματικά σωματεία, π.χ. εμπόρων κ.λπ. Κυρίαρχη βέβαια γλώσσα ήταν η μετεξελιγμένη από την κοινή της ελληνιστικής εποχής ελληνική. Η Θεσσαλονίκη υπήρξε τόπος εξορίας του Κικέρωνα (58 π.Χ.) και την επισκέφτηκε ο Λουκιανός (2ο αι. μ.Χ.). Έχει να επιδείξει επίσης μία αξιόλογη σειρά από ποιητές που καλλιέργησαν κατεξοχήν το είδος του *Επιγράμματος* καθώς και τον Πολύαινο, του οποίου το σύγγραμμα *Στρατηγικά* διδάσκει τη στρατηγική τέχνη. Πιο συγκεκριμένα, οι επιγραμματοποιοί της Θεσσαλονίκης ήταν οι εξής:

Θεσσαλονικείς ποιητές

Ο πρώτος αξιόλογος ποιητής της Θεσσαλονίκης είναι ο Αντίπατρος, ο οποίος άρχισε να γράφει γύρω στο 20 π.Χ. Εκτός από τη Θεσσαλονίκη, έζησε για ένα διάστημα και στη Ρώμη. Του αποδίδονται μερικές δεκάδες επιγράμματα, τα οποία περιλαμβάνονται στην *Παλατινή Ανθολογία*. Το επίγραμμα είναι το κύριο λογοτεχνικό είδος που καλλιεργήθηκε στην πόλη, είδος βέβαια βασικό και χαρακτηριστικό για την ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή. Η ποίησή του είναι σημαντική γιατί, εκτός από την τεχνική και την ποιότητα τού ύφους του, είναι γνώστης της γραμματείας του παρελθόντος. Τα θέματά του αναφέρονται στην καθημερινότητα, στον κοινωνικό περίγυρο, στις χαμένες πόλεις της αρχαιότητας, σε συγκεκριμένα πρόσωπα κ.λπ.

Ένα δείγμα της ποίησής του:

VII 705

Αμφίπολη, μνημείο της Φυλλίδας Ηδωνής,
που βρέχει ο Στρυμόνας και του Ελλησπόντου η μεγάλη θάλασσα,
σου μένουν μόνο κάποια ίχνη απ' το ναό
της Βραυρωνίδας Αρτεμης
και τα νερά τού ποταμού,

*Αμφίπολη, που κάποτε για σε ξεσήκωσαν
μεγάλη μάχη οι Αιγαιάδες Σπαρτιάτες βασιλείς,
τώρα ράκος πυρρόξανθο σε βλέπουμε
πάνω στις δύο ακτές.*

Στην ανθολογία Στέφανος του Φιλίππου του Θεσσαλονικέως (η οποία περιλαμβάνεται επίσης στην *Παλατινή*), σώζονται άλλοι τρεις θεσσαλονικείς ποιητές που έζησαν την ίδια περίπου περίοδο με τον Αντίπατρο: ο Μακεδόνιος, ο Φίλιππος και ο Επίγονος. Οι ποιητές αυτοί φαίνεται ότι αποτέλεσαν την πρώτη λογοτεχνική σχολή της Θεσσαλονίκης. Δείγματά της:

Μακεδόνιος ο Θεσσαλονικεύς (Συμποτικό επίγραμμα):

XI 39

*Εχτές μαζί μου μια γυναίκα τα ἔπινε,
που ιστορία άσχημη κυκλοφορεί γι' αυτήν.
Δούλοι, σπάστε τα κύπελλα!...*

Επίγονος ο Θεσσαλονικεύς (Επιδεικτικό επίγραμμα):

*Εγώ ἤμουν η Παίδα κάποτε
το βέλος που τρυπούσε όλων τις καρδιές.
Τώρα δεν είμαι πια η Παίδα παρά φανερά
μια γερασμένη Νέμεση.
Ναι, μά την Αφροδίτη, δε γνωρίζω πια
ούτε τον εαυτό μου.
Ποια σχέση με την Αφροδίτη έχω ακόμη
πέρα απ' τον όρκο που της έχω δώσει;²⁶*

Όπως εύκολα συμπεραίνει κανείς από όσα προηγήθηκαν, η Θεσσαλονίκη, από την ίδρυσή της μέχρι και τη διάλυση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, υπήρξε μία από τις σημαντικότερες πόλεις της Μεσογείου, με καθοριστικό ρόλο στις ιστορικές εξελίξεις.

Αγαλμάτιο Αρποκράτη
που κρατά κέρασ αφθονίας.
Σαραπείο, γύρω στο 50 π.Χ.

Χρυσό βραχιόλι σε σχήμα συσπειρωμένου φιδιού.
Κιβωτιόσχημος τάφος Νέαπολης Θεσσαλονίκης, 200-150 π.Χ.

Χάλκινο λυχνάρι. Θεσσαλονίκη, μέσα 4ου - αρχές 5ου αι. μ.Χ.

Κάλαθος από φαγεντιανή, αιγυπτιακής προέλευσης. Φέρει πρόστυπη ανάγλυφη διακόσμηση σε τρεις ζώνες, με τα εξής θέματα: στην άνω ζώνη σκηνή κυνηγιού, στη μεσαία υδρόβια πτηνά που εναλλάσσονται με άνθη λωτού και στην κάτω ζώνη δωδεκάφυλλοι ρόδακες. Πολύτιμοι ή ημιπολύτιμοι λίθοι πρέπει να ήταν προσκολλημένοι στις οπές που διακρίνονται. Κιβωτιόσχημος τάφος Νεάπολης Θεσσαλονίκης, 200-150 π.Χ.

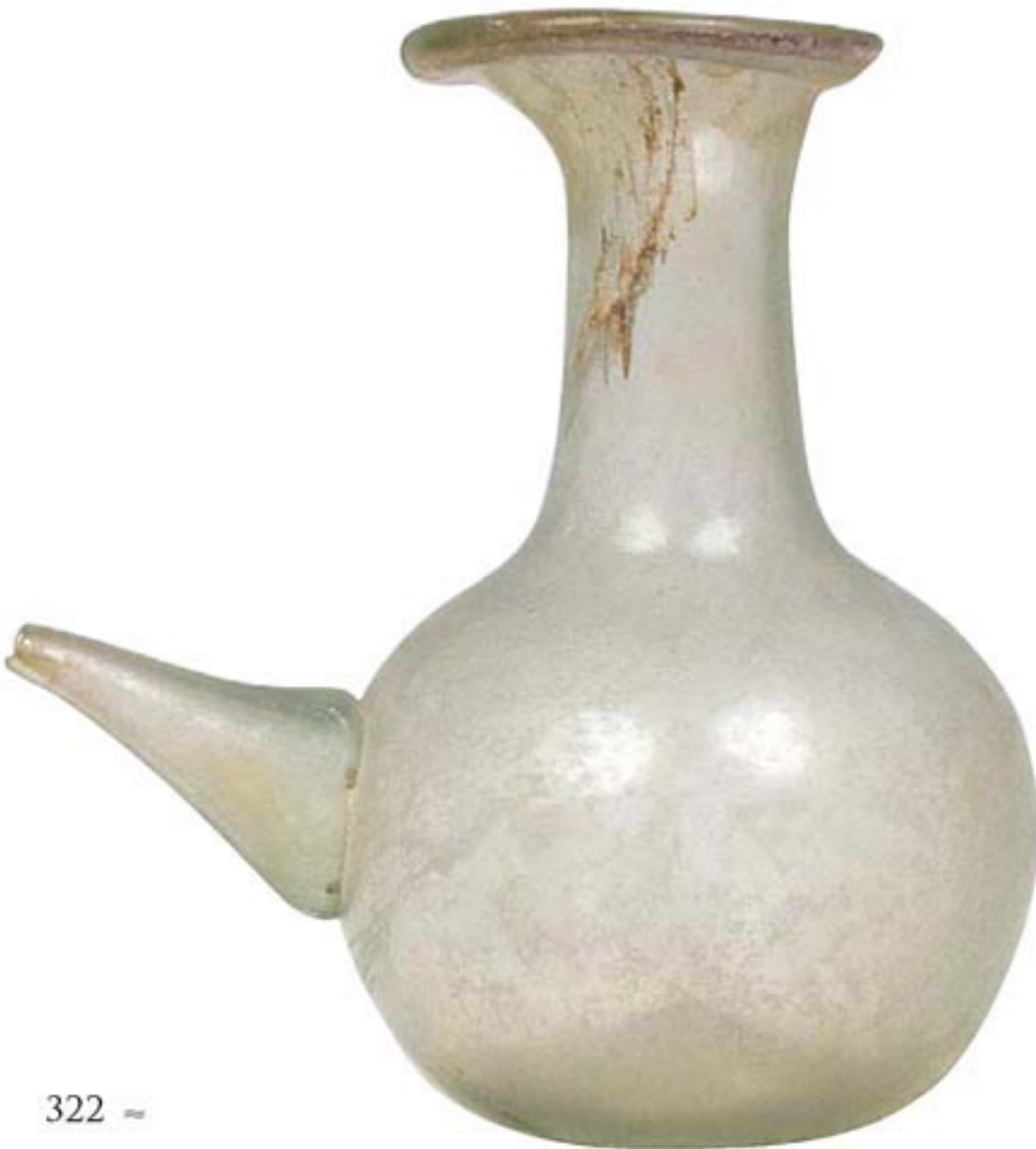

Γυάλινο αμφιπρόσωπο μυροδοχείο
συροπαλαιστινιακής προέλευσης.
Ραμόνα Θεσσαλονίκης,
2ος-3ος αι. μ.Χ.

Γυάλινος αμφορίσκος («φοινικικό
μυροδοχείο»). Πολύχρονο Χαλκιδικής.

Γυάλινο θήλαστρο. Νεκροταφείο Βαρδάρη
Θεσσαλονίκης, 1ος-4ος αι. μ.Χ.

Γυάλινο βραχιόλι. Θεσσαλονίκη,
1ος-3ος αι. μ.Χ.

Γυάλινα πουλιά. Πρόκειται για σπάνιου σχήματος μυροδοχεία με το άνοιγμα στην ουρά. Θεσσαλονίκη, 1ος αι. μ.Χ.

Πήλινο ειδώλιο γυναικείας μορφής που πατά σε έξαγμα. Κιβωτιόσχημος τάφος Νεάπολης Θεσσαλονίκης, 200-150 π.Χ.

ΚΑΤΩ: Πήλινο ειδώλιο μαινάδας που κοιμάται σε κοιλότητα βράχου. Κιβωτιόσχημος τάφος Νεάπολης Θεσσαλονίκης, 200-150 π.Χ.

Πήλινο ειδώλιο Αφροδίτης
«Εν κήποις». Πρόκειται για
πολύ αγαπημένο αγλαματικό
τύπο του τελευταίου τέταρτου
του 5ου αι. π.Χ. που επιβίωσε
τόσο στην πλαστική όσο
και στην κοροπλαστική για
πολλούς αιώνες. Το ειδώλιο
διατηρεί θαυμάσια τα χρώματά
του, ενώ τη βάση του κοσμεί
ανάγλυφος Ερωτιδέας.
Στο πίσω μέρος υπάρχει
εγχάρακτο το όνομα του
κατασκευαστή: Μονομάχου.
Θεσσαλονίκη, 1ος αι. μ.Χ.

Κεφαλή Ίσιδας. Τα μαλλιά ήταν χρωματισμένα και πιθανόν επιχρυσωμένα. Προέρχεται από τον ευρύτερο χώρο που καταλάμβανε το ιερό των αιγύπτιων θεών, πρόιμη εποχή Αντωνίνων.

Ανάγλυφο της κελτικής θεάς Επόνας. Η κελτική θεά των αλόγων και των στάβλων κάθεται σε θρόνο και πλαισιώνεται από δύο ζεύγη αλόγων που στρέφονται προς αυτήν. Το ανάγλυφο αποτελεί τη μοναδική μαρτυρία για την παρουσία της Επόνας στη Μακεδονία, η λατρεία της οποίας εκτείνεται στη Γαλατία και κατά μήκος του Ρήνου και του Δούναβη. Η εμφάνιση της θεάς πιθανόν να οφείλεται στον Γαλέριο, ο οποίος καταγόταν από παραδουνάβια περιοχή. Θεσσαλονίκη, αρχές 4ου αι. μ.Χ.

330 ~

Πήλινο ειδώλιο Έρωτα-Ψυχής, πάνω σε βάση με ανάγλυφη προτομή του Πάνα. Θεσσαλονίκη, γύρω στα μέσα του 1ου αι. μ.Χ.

Τραπεζοφόρο με Έρωτα, που στηρίζεται σε ανεστραμμένη δάδα. Πρόκειται για το στήριγμα ενός μονόποδου ορθογώνιου τραπεζιού που ακουμπούσε με τη μία μακριά πλευρά του άβακα σε τοίχο. Θεσσαλονίκη, 175-200 μ.Χ.

Πήλινο ειδώλιο κουροτρόφου πάνω σε γαίδουράκι. Θεσσαλονίκη, 1ος αι. μ.Χ.

Πήλινο ειδώλιο οπωροπώλη. Ραμόνα Θεσσαλονίκης, τέλη 2ου-αρχές 1ου αι. π.Χ.

Πήλινο ειδώλιο ηθοποιού της Νέας Κωμωδίας.
Ραμόνα Θεσσαλονίκης, β' μισό 2ου αι. π.Χ.

Σειληγός καθεύδων. Ο Σειληγός κοιμάται με προσκεφάλι ένα μεγάλο αγγείο. Το αγγείο είναι διάτρητο για να περάσει μέσα από αυτό σωλήνας νερού. Τέτοια κρηναία αγάλματα έβρισκαν θέση στο πλαίσιο της πλούσιας ιδιωτικής κατοικίας ή έπαυλης, αλλά και σε συγκροτήματα με δημόσιο χαρακτήρα, λ.χ. θέρμες ή θέατρα. Άγνωστη προέλευση, υστεροελληνικά χρόνια.

Προτομή γενειοφόρου άνδρα. Ο εικονιζόμενος είναι ένας ώριμος άνδρας με ήρεμη, σκεπτική έκφραση, πνευματικός άνθρωπος, δηλαδή φιλόσοφος, ποιητής ή ρήτορας. Άγνωστη προέλευση, εποχή Αντωνίνων.

Κεφαλή γενειοφόρου άνδρα. Η έκφραση του προσώπου, όπου κυριαρχούν τα μεγάλα αμυγδαλωτά μάτια με στοχαστικό, κάπως μελαγχολικό βλέμμα, εντάσσει το πορτρέτο στην κατηγορία των «φιλοσόφων». Θεσσαλονίκη, εποχή Αντωνίνων.

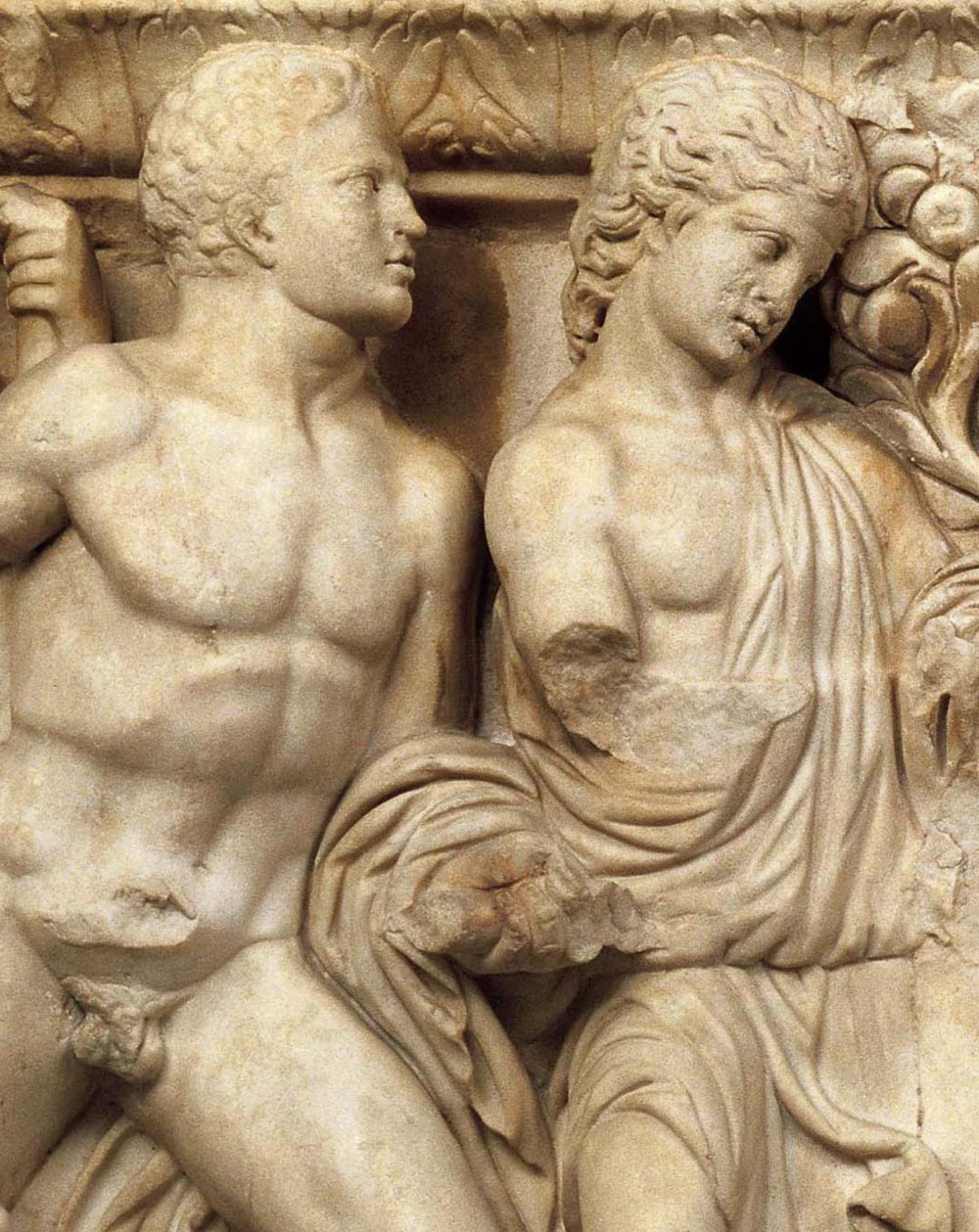

Τμήμα αττικής σαρκοφάγου με τον Μελέαγρο.
Η σαρκοφάγος διακοσμείται με μνημειακές εξεργες μορφές.
Στο κέντρο έφιππος ο Μελέαγρος επιτίθεται με ακόντιο
σε κάπρο (μύθος Καλυδώνιου κάπρου). Μπροστά από
το άλογο τρέχει η Αταλάντη. Οι υπόλοιπες μορφές
είναι κυνηγοί. Άγνωστη προέλευση, αρχές 3ου αι. μ.Χ.
Στις επόμενες σελίδες λεπτομέρεια του αναγλύφου:
δεξιά έφιππος ο Μελέαγρος ορμά στον κάπρο,
και πίσω του ακολουθούν δύο νεαροί κυνηγοί.

340 –

Ανδρικό πορτρέτο από ανάγλυφο. Εικονίζεται ώριμος άνδρας που δίνει την εντύπωση αυστηρού και εγκρατούς ανθρώπου. Έργο ικανού καλλιτέχνη με διάθεση για πιστή αποτύπωση των φυσιογνωμικών χαρακτηριστικών. Θεσσαλονίκη, 1ος αι. π.Χ.

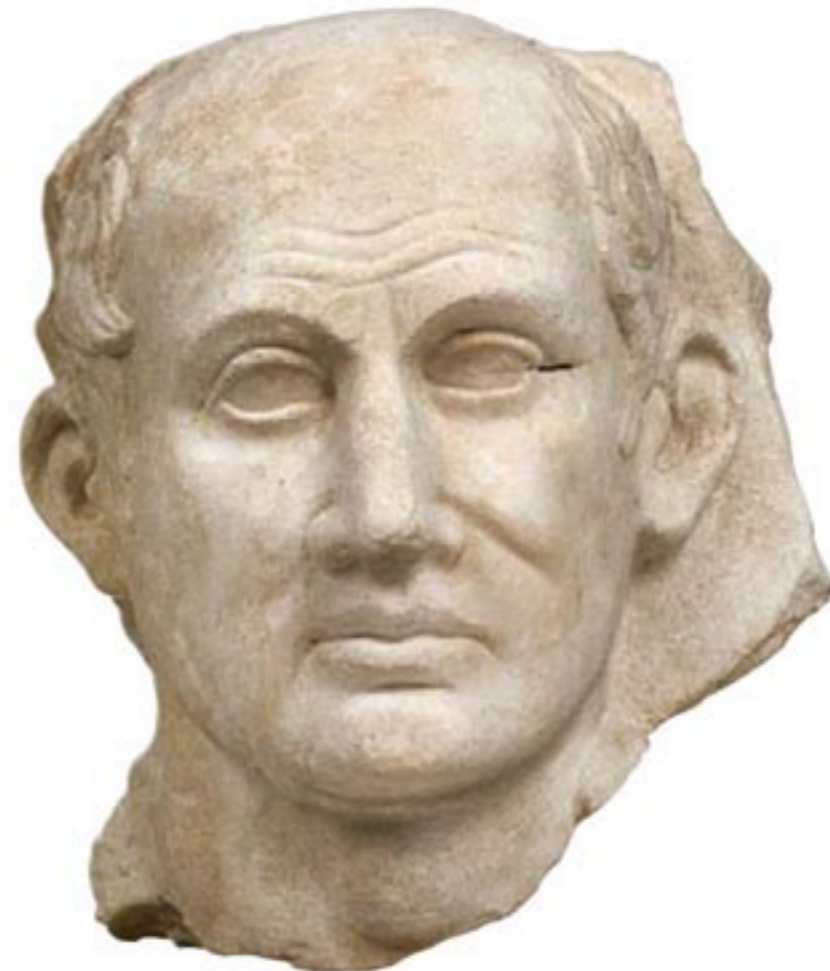
Εικονιστική κεφαλή κοριτσιού με ευγενική φυσιογνωμία. Θεωρήθηκε πορτρέτο της αυτοκράτειρας Σαβίνας, είναι όμως βέβαιο ότι πρόκειται για ιδιωτικό πορτρέτο. Θεσσαλονίκη, εποχή Αδριανού (117-138 μ.Χ.)

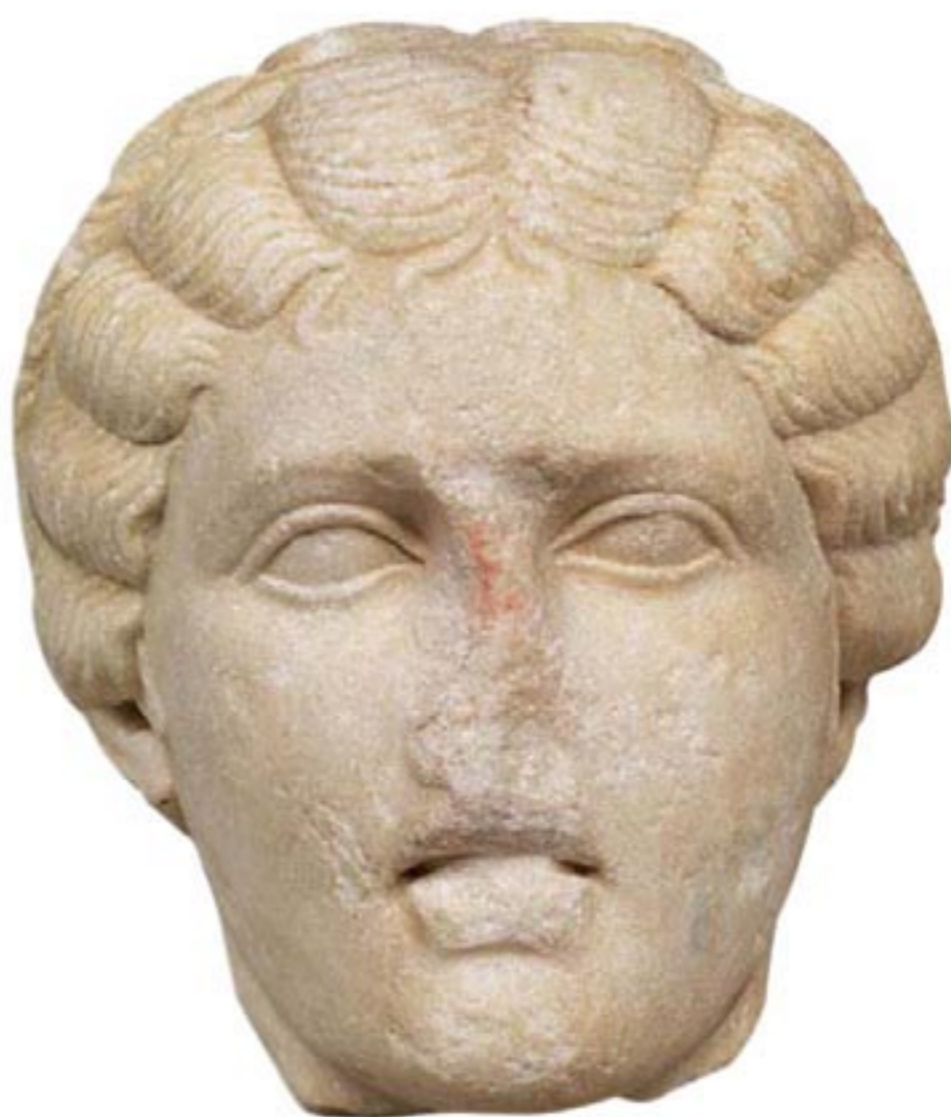
Εικονιστική κεφαλή κοριτσιού με μαλλιά χτενισμένα στον «πεπονοειδή» τύπο κόμμωσης. Θεσσαλονίκη, εποχή Σεβήρων (193-235 μ.Χ.)

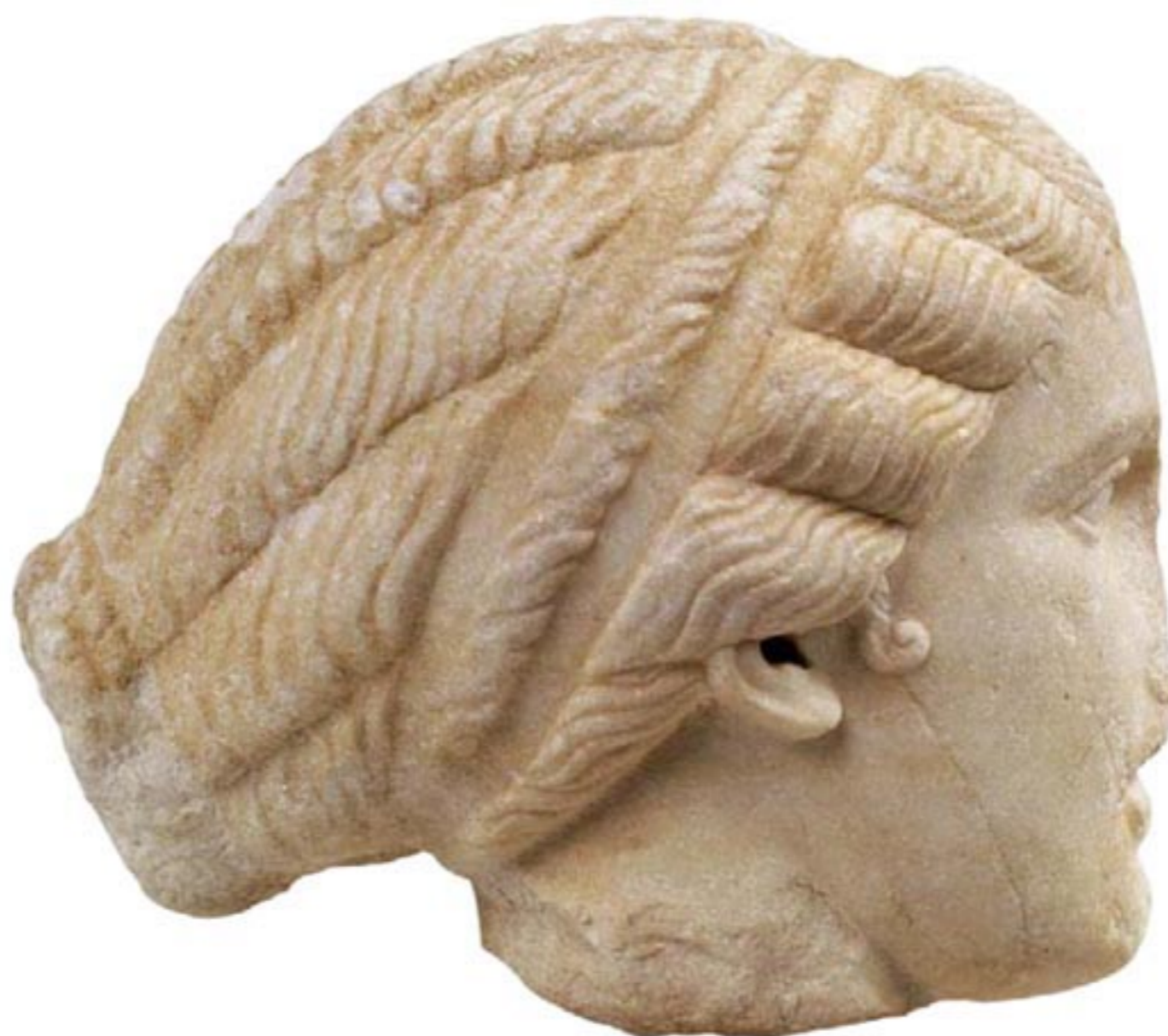
Γυναικείο πορτρέτο από επιτύμβιο κυκλικό ανάγλυφο. Θεσσαλονίκη, εποχή Φλαβίων.

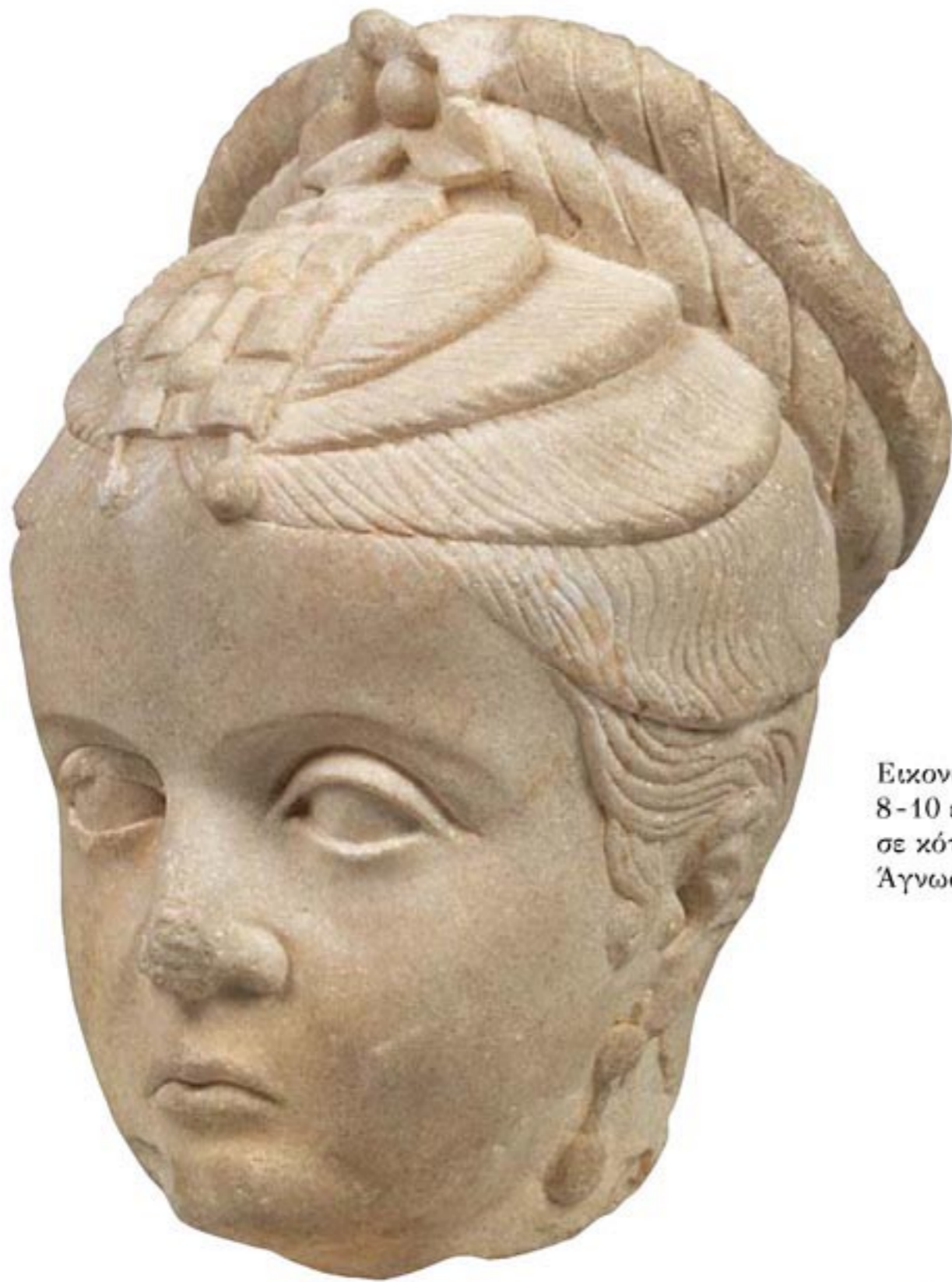

Ανδρικό πορτρέτο από επιτύμβιο κυκλικό ανάγλυφο. Θεσσαλονίκη, εποχή Φλαβίων.

Γυναικεία κεφαλή με «πεπονοειδή» κόμμωση.
Θεσσαλονίκη, εποχή Σεβήρων.

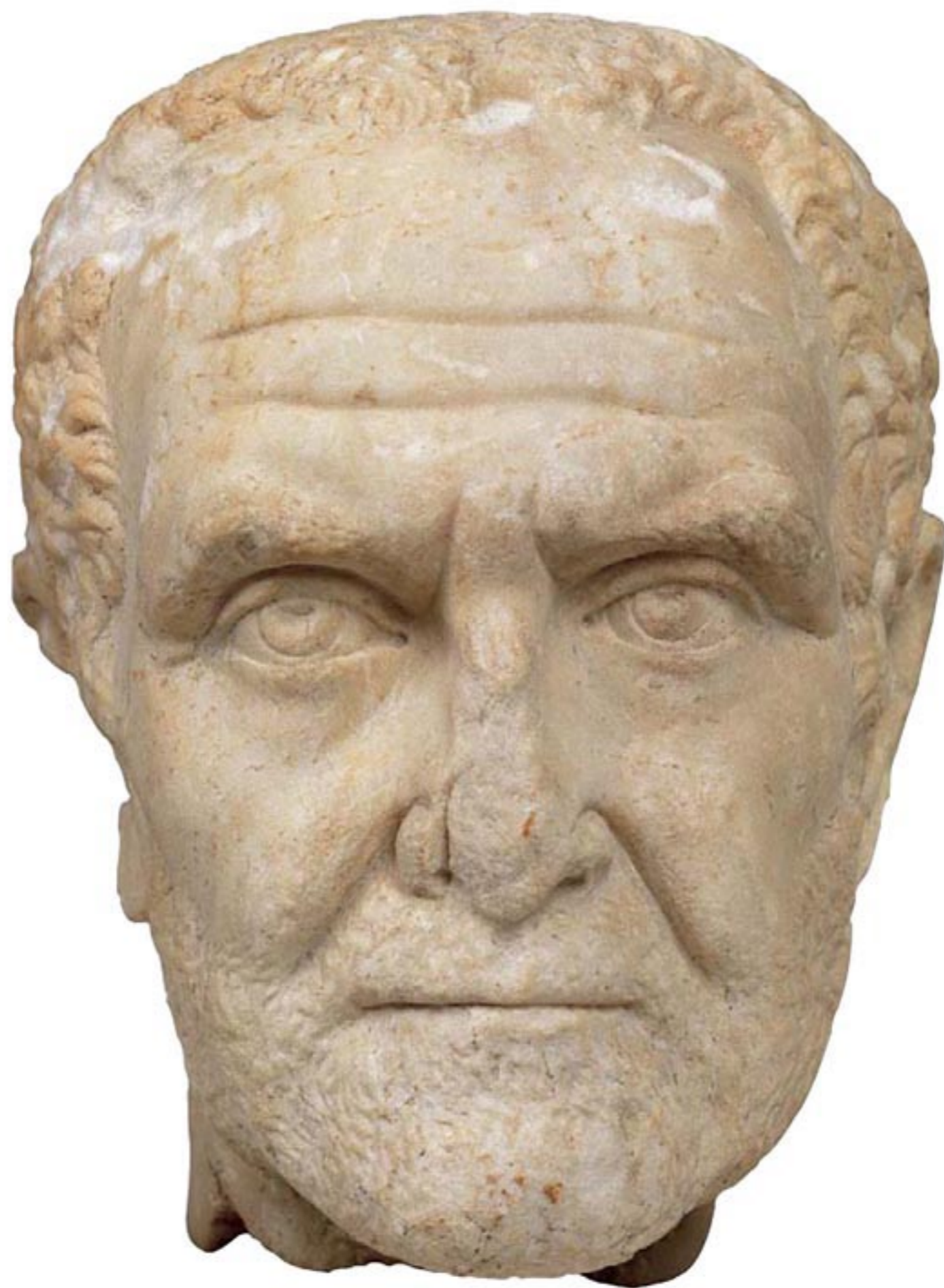
Εικονιστική κεφαλή κοριτσιού
8-10 ετών με μαλλιά χτενισμένα
σε κότσο με περίτεχνο κόσμημα.
Άγνωστη προέλευση, εποχή Τραϊανού.

Εικονιστική κεφαλή παιδιού.
Άγνωστη προέλευση, εποχή
Τραϊανού (100 μ.Χ.).

Εικονιστική κεφαλή ώριμου γενειοφόρου άνδρα. Θεσσαλονίκη, εποχή Σεβήρων.

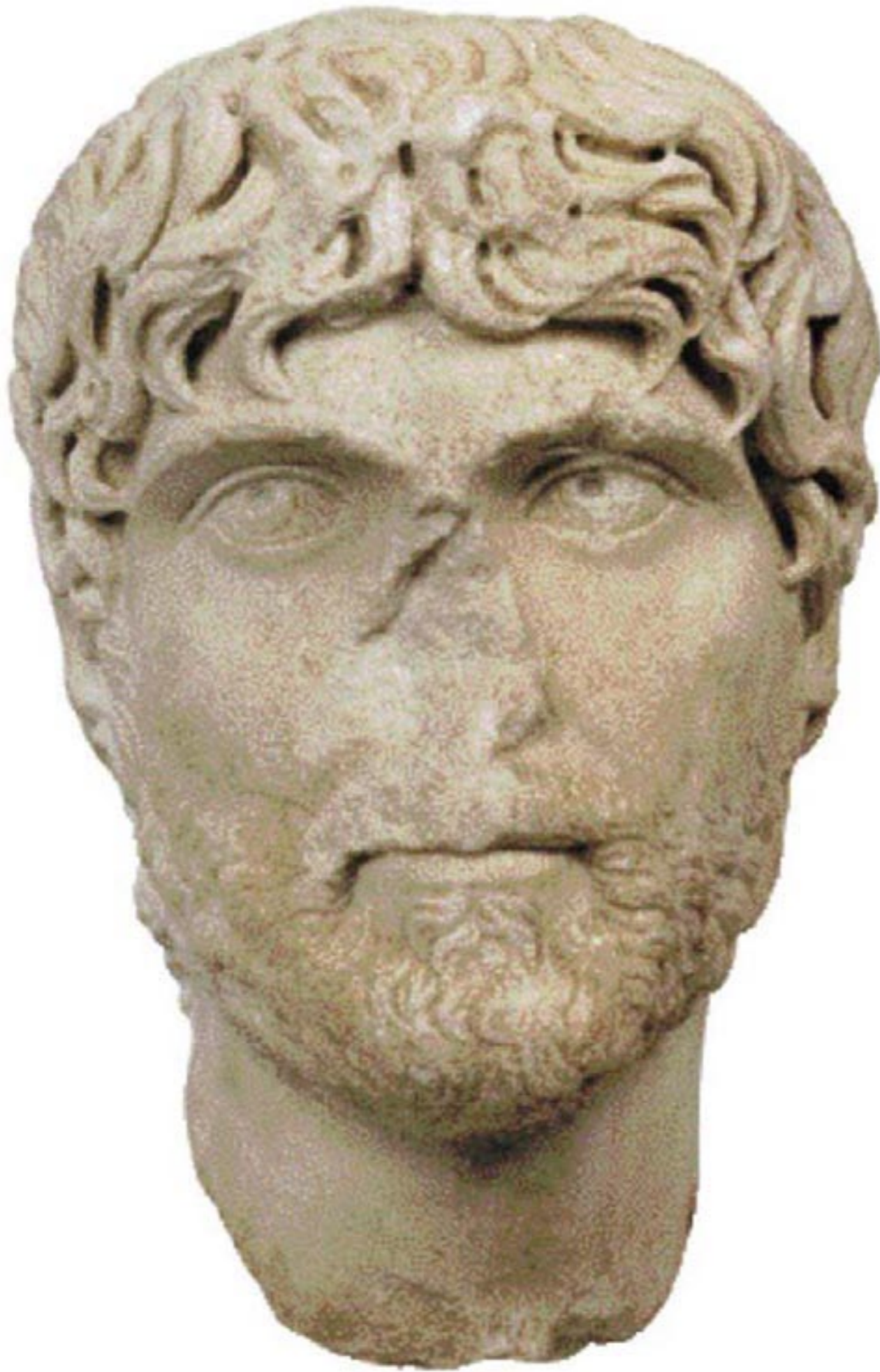

Εικονιστική κεφαλή γερασμένου άνδρα με ψηλό μέτωπο που σκάβεται από δύο βαθιές οριζόντιες ρυτίδες. Θεσσαλονίκη, εποχή στρατιωτικών αυτοκρατόρων.

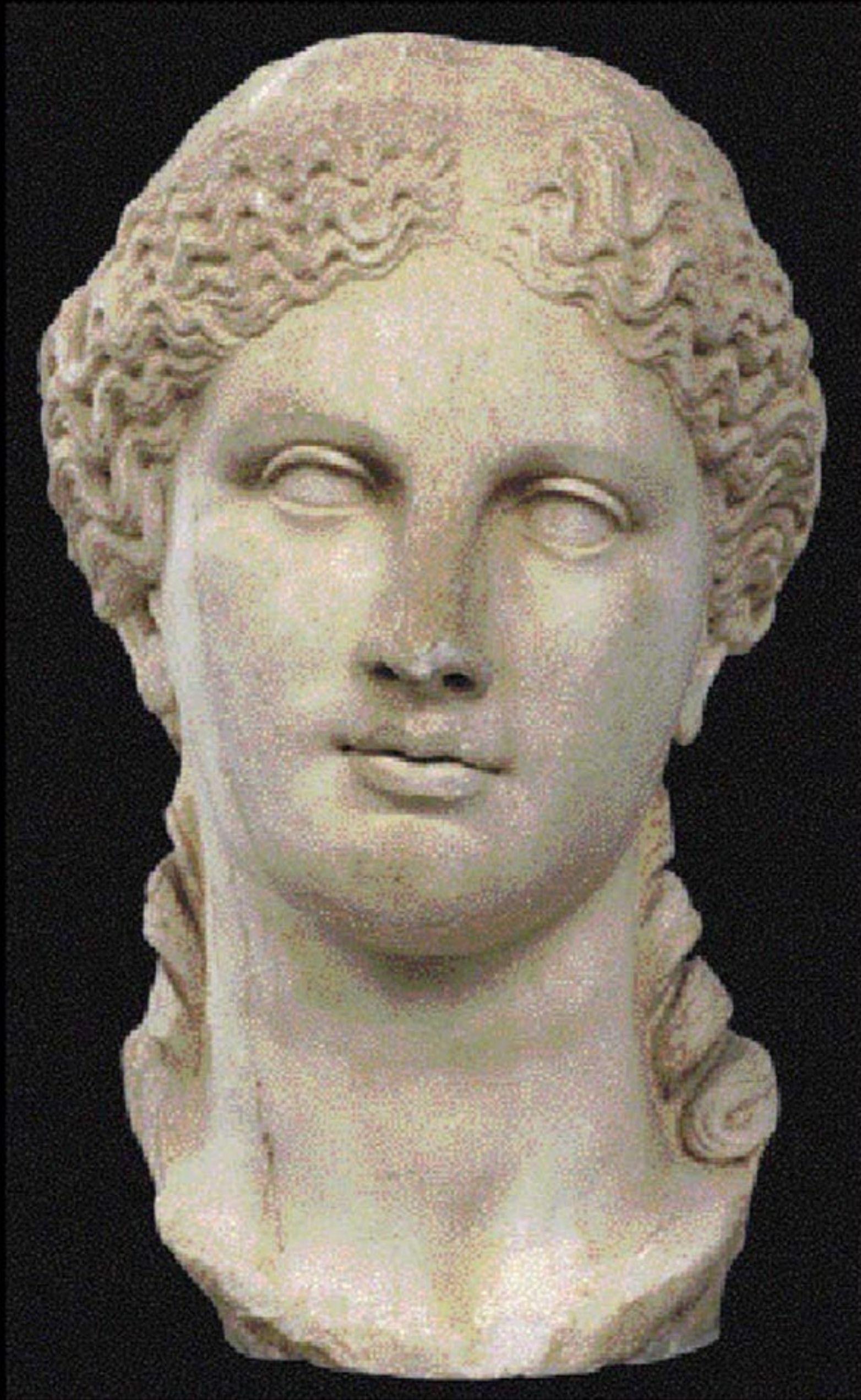

Ερμαϊκή στήλη με εικονιστική κεφαλή νέου άνδρα. Η άριστη επεξεργασία και η εκφραστικότητα του προσώπου φανερώνουν τη δεξιοτεχνία του γλύπτη. Θεσσαλονίκη, εποχή Αντωνίνων.

Εικονιστική κεφαλή ώριμου άνδρα με μεγάλα αμυγδαλωτά μάτια με έντονο βλέμμα. Θεσσαλονίκη, εποχή Αντωνίνων.

Γυναικεία κεφαλή. Πρόκειται πιθανόν για πρωιμότερη κεφαλή, που στα χρόνια του Κλαυδίου μεταρρυθμίστηκε σε πορτρέτο της Λιβίας. Θεσσαλονίκη, εποχή Κλαυδίου.

Τμήμα ψηφιδωτού
εικονίζει τέθριππο
με αγωνιστικούς
στεφάνους που
περιβάλλεται από
«ουράνιο τόξο».
Θεσσαλονίκη,
3ος αι. μ.Χ.

Τμήμα ψηφιδωτού με φυτική διακόσμηση. Θεσσαλονίκη, 3ος-4ος αι. μ.Χ.

[Σελ. 352 - 353] Τμήμα
ψηφιδωτού δαπέδου που
βρέθηκε σε λουτρό.
Πολύχρωμος πλοχμός
περιβάλλει τετράγωνους
πίνακες με προτομές
του Διονύσου (δεξιά)
και γυναίκας (αριστερά).
Θεσσαλονίκη, 3ος αι. μ.Χ.

Τμήμα ψηφιδωτού με ψάρια που περιβάλλεται από κυματοειδή ταινία. Θεσσαλονίκη, 3ος αι. μ.Χ.

Άγαλμα θωρακοφόρου, πιθανόν του Αδριανού. Η μορφή στέκει επιβλητική κρατώντας με το αριστερό χέρι ξίφος, το οποίο δεν σώζεται. Στα αριστερά γονατίζει μορφή βαρβάρου με έκδηλη την έκφραση της αγωνίας στο πρόσωπο. Ο θώρακας του αυτοκράτορα φέρει ανάγλυφη παράσταση στεφάνωσης τροπαίου από δύο Νίκες. Το τρόπαιο αποτελείται από κορμό δέντρου πάνω και δίπλα στον οποίο τοποθετείται οπλισμός, ενώ στη βάση του είναι δεμένοι πισθάγκωνα δύο βάρβαροι. Θεσσαλονίκη, εποχή Αδριανού.

Κεφαλή Σάραπη με ίχνη χρώματος και στίλβωση, ενδείξεις ότι ήταν επιχρυσωμένη. Θεσσαλονίκη, β' μισό 2ου αι. μ.Χ.

Ιωνικό κιονόκρανο από τον Αρχαίο ναό της Θεσσαλονίκης που βρέθηκε στο Ναό της Παναγούδας Θεσσαλονίκης. Τέλη 6ου αι. π.Χ.

Χάλκινο κυκλικό μετάλλιο με προτομή Αθηνάς, πιθανότατα διακοσμητικό στοιχείο ξύλινου άρματος. Η Αθηνά φοράει αντί για κράνος το εξανθρωπισμένο προσωπείο της Μέδουσας. Διοικητήριο Θεσσαλονίκης, τέλη 2ου - αρχές 1ου αι. π.Χ.

Χάλκινες κεφαλές πανθήρων και σκύλων. Διοικητήριο Θεσσαλονίκης, τέλη 2ου - αρχές 1ου αι. π.Χ.

Αναθηματικό ανάγλυφο στην Ίσιδα. Το αυτί είναι της Ίσιδας και εκφράζει την ιδιότητα της θεάς να εισακούει τις προσευχές των πιστών. Πρόκειται για ανάθημα Ρωμαίου εμπόρου εγκατεστημένου στη Θεσσαλονίκη. Σαραπείο, 1ος αι. π.Χ. - 1ος αι. μ.Χ.

Άτλαντας σε μορφή Ασκληπιού
σε παραστάδα. Σαραπείο.

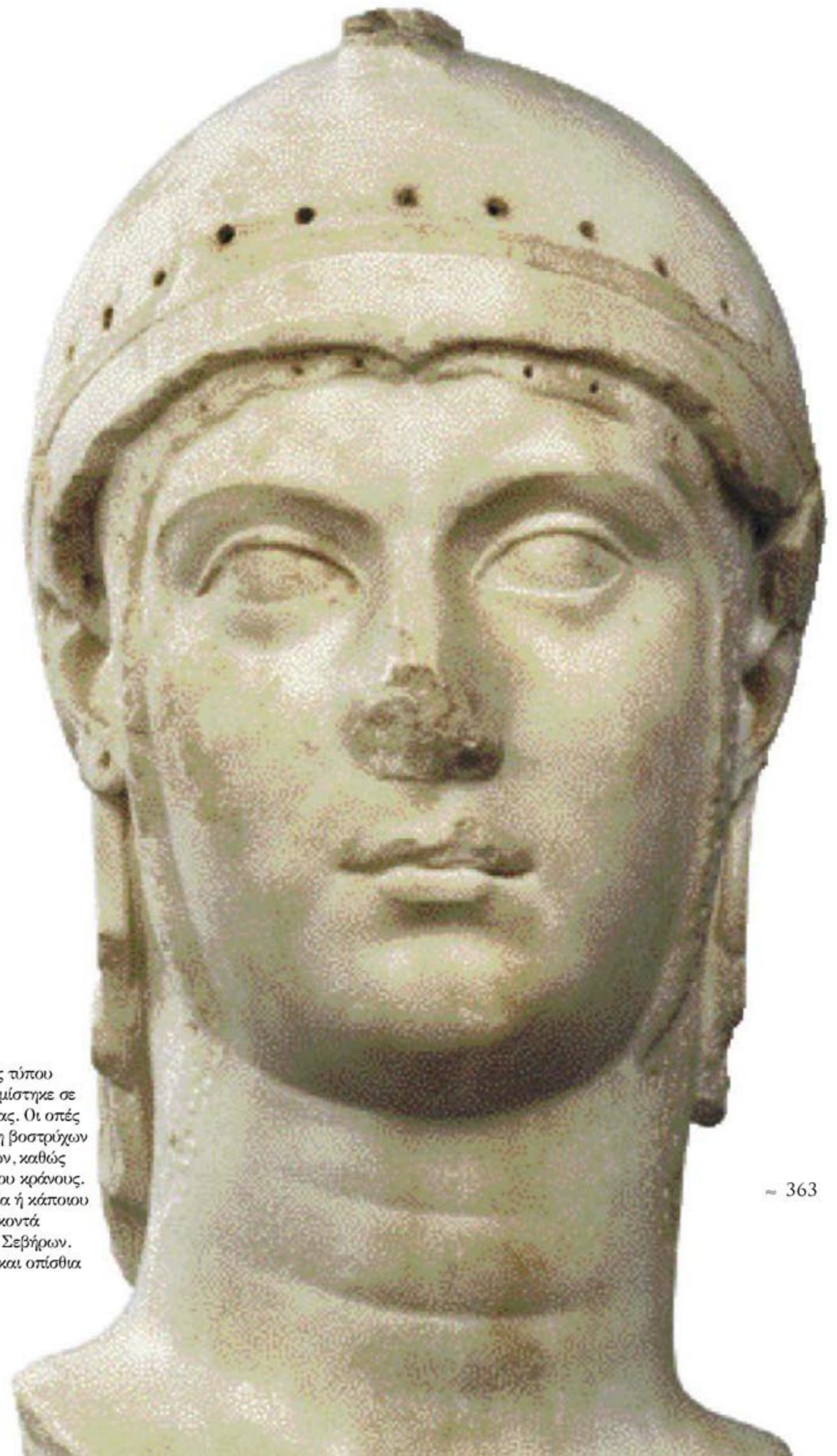
Άγαλμα Αφροδίτης τύπου
Λούβρου - Νεάπολης
ή Αφροδίτης «ΐϋήΰ».
Η θεά στέκει με ανασηκωμένο
το δεξί χέρι το οποίο κρατά
μαζεμένο ψηλά το μιάτιο,
ενώ με το αριστερό χέρι
το συγκρατεί, δημιουργώντας
μια πρωτότυπη, αριστοτεχνικά
πλασμένη σύνθεση από πτυχές.
Αντίγραφο γλυπτού κλασικών
χρόνων με πολυκλείτεια
στοιχεία ως προς το στήσιμο
και το ζύγισμα της μορφής.
Σαραπείο, 1ος-2ος αι. μ.Χ.
Στη σελίδα 361, λεπτομέρεια
της αριστερής πλευράς του
αγάλματος, όπου η στάση
του χεριού δίνει την ευκαιρία
για αριστοτεχνικό δούλεμα
της πτυχολογίας του μιατίου.

Κεφάλι από αγαλμάτιο Διονύσου. Ο θεός
εικονίζεται με νεανικά χαρακτηριστικά και
φορά πλούσιο στεφάνι κισσού. Αρχαία Αγορά
Θεσσαλονίκης, Κρυπτή Στοά, β' μισό 2ου αι. π.Χ.

Κεφαλή αγάλματος Αθηνάς τύπου Medici, έργο που μεταρρυθμίστηκε σε πορτρέτο της Ιουλίας Δόμνας. Οι οπές προορίζονταν για προσθήκη βοστρύχων και μεταλλικών κοσμημάτων, καθώς και για τις παραγναθίδες του κράνους. Αντίγραφο έργου του Φειδία ή κάποιου μαθητή του. Θεσσαλονίκη, κοντά στην Αρχαία Αγορά, εποχή Σεβήρων. Στη σελίδα 362, πλευρικές και οπίσθια όψη της κεφαλής.

Λεπτομέρεια μεταλλίου με προτομή της θεάς Τύχης της Θεσσαλονίκης: Πρόκειται για μεταρρύθμιση πορτρέτου της Αυγούστας Galeria Valeria, συζύγου του Γαλερίου, με προσθήκη του πυργωτού στέμματος.

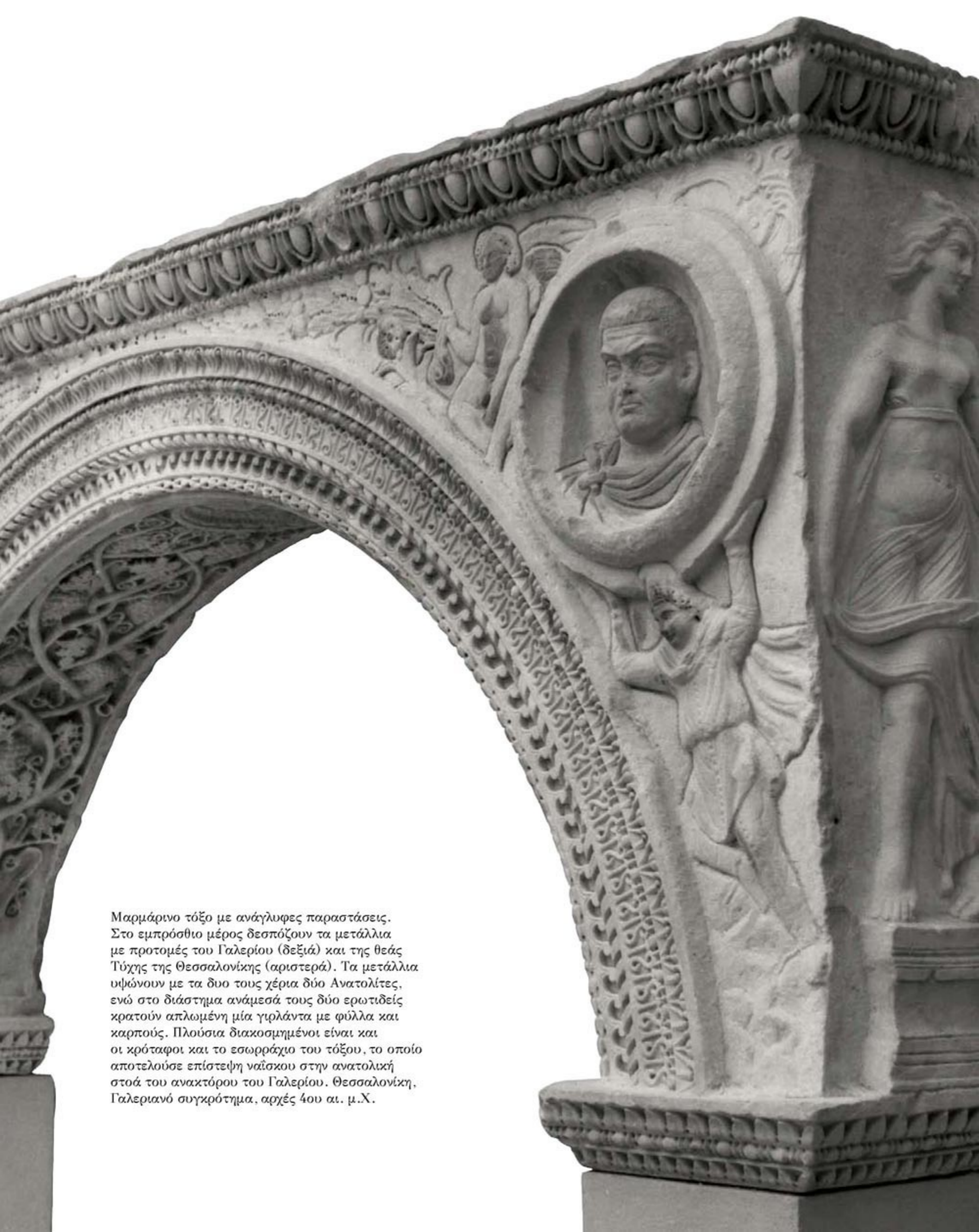

Λεπτομέρεια μεταλλίου με προτομή του Γαλερίου, ο οποίος εμφανίζεται ως ο θεοποιημένος κτίστης της πόλης.

Λεπτομέρεια μεταλλίου με προτομή Διονύσου: Ο θεός φορά δορά στους ώμους και πλούσιο στεφάνι από κλήμα και κισσό στην κεφαλή.

Μαρμάρινο τόξο με ανάγλυφες παραστάσεις. Στο εμπρόσθιο μέρος δεσπόζουν τα μετάλλια με προτομές του Γαλερίου (δεξιά) και της θεάς Τύχης της Θεσσαλονίκης (αριστερά). Τα μετάλλια υψώνουν με τα δυο τους χέρια δύο Ανατολίτες, ενώ στο διάστημα ανάμεσά τους δύο ερωτιδείς κρατούν απλωμένη μία γιρλάντα με φύλλα και καρπούς. Πλούσια διακοσμημένοι είναι και οι κρόταφοι και το εσωράχιο του τόξου, το οποίο αποτελούσε επίστεψη ναΐσκου στην ανατολική στοά του ανακτόρου του Γαλερίου. Θεσσαλονίκη, Γαλεριανό συγκρότημα, αρχές 4ου αι. μ.Χ.

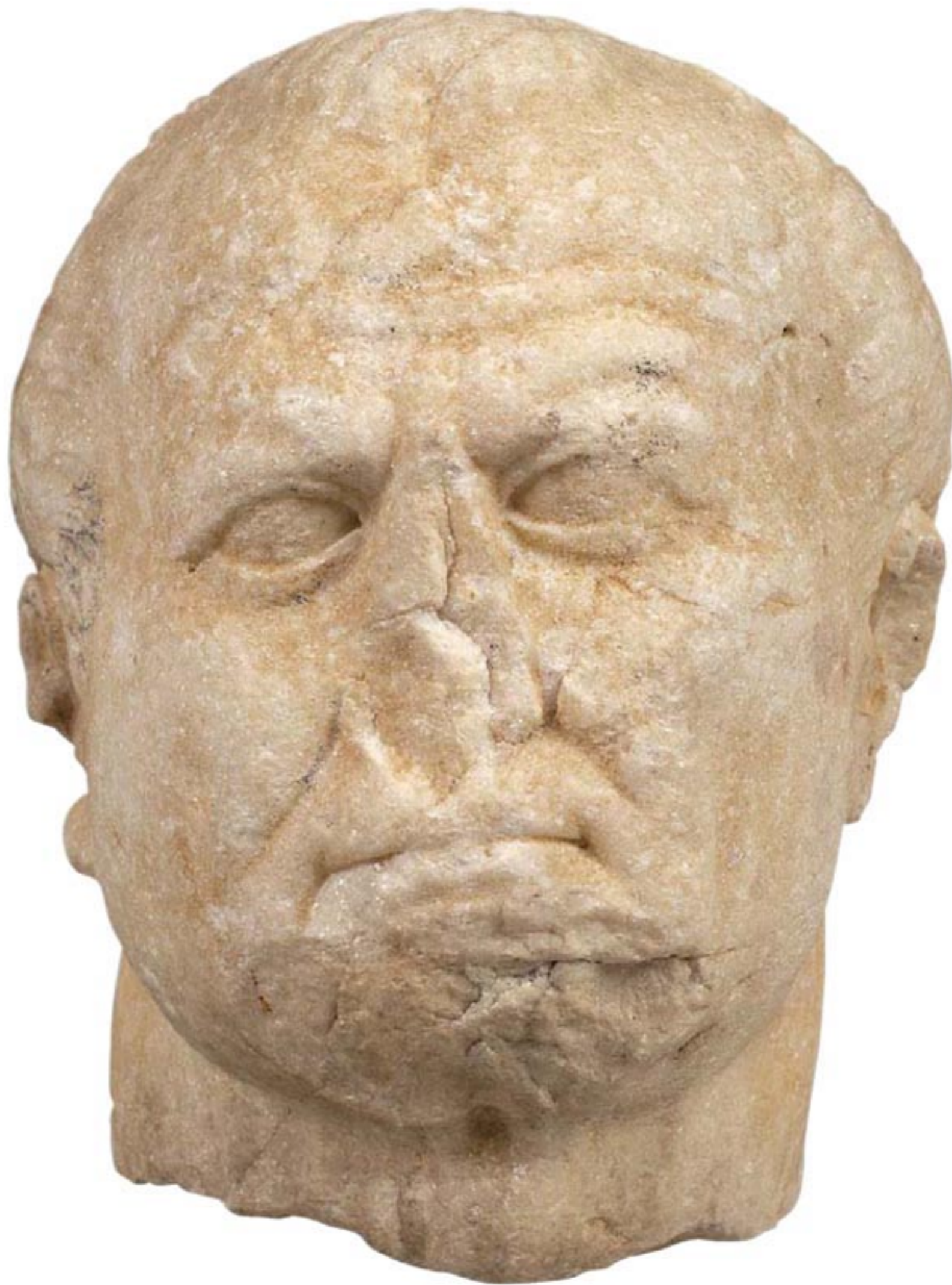
Αριστερός κρόταφος τόξου: Τραγοπόδαρος Πάνας φέρει στο στόμα του σύριγγα, ενώ με το άλλο χέρι κρατά λαγωβόλο. Το πόδι του πατά σε κυκλική κίστη, από το κάλυμμα της οποίας προβάλλει φίδι.

Δεξιός κρόταφος τόξου: Ημίγυμνη Νύμφη
στροβιλίζεται σε χορευτική κίνηση.

Κεφαλή Βεσπασιανού από μεταρρύθμιση
κεφαλής Βιτελλίου. Στο πρόσωπο του
αυτοκράτορα αποτυπώνεται δύσθυμη
έκφραση και αυστηρό βλέμμα.
Άγνωστη προέλευση, εποχή Φλαβίων.

Γυναικεία (?) κεφαλή.
Προέρχεται από χώρο όπου
βρέθηκαν ανεπίγραφες πλάκες
με ονόματα της οικογένειας
του Μ. Αλεξάνδρου.
Θεσσαλονίκη, κοντά στην
Αρχαία Αγορά, 150-200 μ.Χ.

Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ

ΣΕ ΛΙΓΟ, η επίσκεψη στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης θα αποτελεί οπωσδήποτε τη βασικότερη προϋπόθεση για τη γνωριμία με το παρελθόν της Μακεδονίας. Η γνωριμία όμως αυτή δεν θα ήταν ολοκληρωμένη χωρίς την επίσκεψη στο Μουσείο των βασιλικών τάφων της Βεργίνας κατά κύριο λόγο και, κατά δεύτερο, στα κατά τόπους αρχαιολογικά μουσεία, μερικά από τα οποία –όπως του Δίου ή της Αιανής– είναι ταυτόχρονα και μουσεία σημαίνοντων αρχαιολογικών χώρων.

Η προσέγγιση όλων αυτών των αντικειμένων του Α.Μ.Θ. που παραθέσαμε, των αρχαιολογικών χώρων, των αντικειμένων από άλλα Μουσεία, δεν περιορίζεται βέβαια σε μια οπτική, ευχάριστη ή όχι, εντύπωση, ή σε μια προσωπική αισθητική αποτίμηση. Είναι ένα γεγονός πολυδιάστατο το οποίο ορίζεται, ίσως με κάποιες προϋποθέσεις πληρότητας, με τη γνώση του συνόλου ή μέρους από τις καθημερινές πρακτικές και με την κοινωνική, οικονομική, πνευματική και θρησκευτική ζωή. Τα αντικείμενα και οι χώροι θα πρέπει να εντάσσονται σε όλα αυτά και όλα αυτά στα αντικείμενα και τους χώρους. Αμφίδρομα.

Ανδριάντας του Οκταβιανού Αυγούστου. Λόγω συνθηκών αποθήκευσης έγινε δυνατή για το βιβλίο αυτό η φωτογράφιση μόνο του άνω μέρους. Το άγαλμα κατασκευάστηκε από ξεχωριστά κομμάτια μαρμάρου (κάτω μέρος σώματος, κορμός, δεξί χέρι, κεφάλι). Ο αυτοκράτορας στέκει κατά τον πολυκλείτειο κανόνα κρατώντας σκήπτρο ή δόρυ με το ανασηκωμένο δεξί χέρι, ενώ με το αριστερό κρατούσε πιθανόν ξίφος στη θήκη του. Θεσσαλονίκη, Δυναστεία Ιουλιοκλαυδίων.

Πριν από δεκαετίες, ιδίως από τα μέσα του μεσοπολέμου μέχρι και μετά τον πόλεμο, οριζόταν κατά κύριο λόγο η προσέγγιση στα αντικείμενα –στις καλύτερες βέβαια περιπτώσεις– με μετακαντιανές αισθητικές κατηγορίες και με απόψεις γερμανών κυρίως ιστορικών της τέχνης για ό,τι αφορούσε τα έργα τέχνης των ιστορικών κυρίως χρόνων.

Για τους προϊστορικούς χρόνους είχε αναπτυχθεί μια περισσότερο πραγματιστική προσέγγιση που επιζητούσε και τον βασισμένο στην επιστημονική έρευνα λόγο. Για την Εποχή του Χαλκού του αιγαιακού κόσμου ήταν σαφής η προσπάθεια σύνδεσης με τις αφηγήσεις των ομηρικών και των άλλων επών ή γραπτών πηγών της Ανατολής.

Αργότερα, στη διάρκεια αυτού που αποκαλούμε περίοδο του μοντερνισμού, ο λόγος για τους προϊστορικούς αρχαιολόγους άρχισε να γίνεται θετικιστικός λόγω και της ραγδαίας εμπλοκής των θετικών επιστημών στα αρχαιολογικά πράγματα, ενώ ο λόγος των αρχαιολόγων των ιστορικών χρόνων έριξε σίγουρα τους «ιδεαλιστικούς» τόνους, έγινε περισσότερο «τεχνοκρατικός». Στην εποχή του μεταμοντέρνου την οποία, θέλουμε δεν θέλουμε, βιώνουμε, ο θετικισμός του μοντερνισμού στην αρχαιολογία προσπαθεί να μεταλλαχθεί σε μη θετικιστικές διατυπώσεις και σε ανοίγματα με αδιανόητες για το παρελθόν αρχαιολογίες (φεμινιστική, «περιθωριακών» πληθυσμικών ομάδων, αρχαιολογία του νοικοκυριού, των καθημερινών δραστηριοτήτων κ.λπ.).

Πιστεύουμε ότι το εκθεσιακό πρόγραμμα του Α.Μ.Θ. καλύπτει, στο βαθμό του εφικτού, και τις εκδοχές αυτές του παρελθόντος, δείχνοντας για μία ακόμη φορά πειστικά ότι διαχωρισμός του παρελθόντος από το παρόν δεν είναι δυνατόν να υπάρξει, αφού τα αρχαία αντικείμενα προξενούν, εκτός των άλλων, τη συνεχή παραγωγή λόγου.

1. Ι. Βοκοτοπούλου κ.ά., 1986, *Θεσσαλονίκη από τα προϊστορικά μέχρι τα χριστιανικά χρόνια*, Οδηγός Έκθεσης στο Α.Μ.Θ., έκδ. Τ.Α.Π. Για τη σημαντική προϊστορία του θέματος βλ. Γ. Κορδομενίδης, «Τα μουσεία της Θεσσαλονίκης», ανατ. από το περ. *Διαγώνιος* 11, Μάιος-Αύγουστος 1982, Θεσσαλονίκη, και Ι. Βοκοτοπούλου, *Οδηγός Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης*, Εκδόσεις Καπόν, 1996.
2. Α. Γιακουμακάτος, *Πάτροκλος Καραντινός, 1903-1976*, δ.δ., Τμ. Αρχιτ. Πολυτεχνικής Σχολής Α.Π.Θ., Μ.Ι.Ε.Τ., 2004.
3. Ι. Βοκοτοπούλου, *Τα πρώτα 50 χρόνια της Εφορείας Κλασικών Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης*, «Η Θεσσαλονίκη μετά το 1912», Πρακτικά Συμποσίου (1-3 Νοεμβρίου 1985), Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης, 1986.
4. Π. Αδάμ-Βελένη (επιμ.), *Θεσσαλονίκη Φιλίππου Βασιλίσσαν*, Μελέτες για την αρχαία Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 1985.
5. Αναλυτικότερα, συνολικά ή μεμονωμένα, μέχρι το 1982, Κορδομενίδης (ό.π.)· μέχρι και όλη τη δεκαετία του '80 Μ. Ανδρόνικος κ.ά., *Τα Ελληνικά Μουσεία*, Εκδοτική Αθηνών 1974, 1995², σσ. 267-290· μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '90 Βοκοτοπούλου 1996 (ό.π.)· για την έκθεση μεταλλοτεχνίας: *Θησαυροί της Αρχαίας Μακεδονίας*, Κατάλογος της έκθεσης, Τ.Α.Π. 1979· Σίνδου: Ι. Βοκοτοπούλου, Αικ. Δεσπίνη, Β. Μισαηλίδου, Μ. Τιβέριος, *Σίνδος*, Κατάλογος της Έκθεσης, Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, Τ.Α.Π. 1985· γλυπτοθήκη: Γ. Δεσπίνης, Θ. Στεφανίδου-Τιβερίου, Ε. Βουτυράς, *Κατάλογος γλυπτών του Α.Μ.Θ. Ι*, Μ.Ι.Ε.Τ., 1997 και *Κατάλογος γλυπτών του Α.Μ.Θ. ΙΙ*, Μ.Ι.Ε.Τ., 2003.
6. Δ. Παπανικολάου-Μπακιρτζή (επιμ.), *Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο*, Κατάλογος Έκθεσης, Θεσσαλονίκη – Λευκός Πύργος, ΥΠ.ΠΟ., 2002.
7. Στο σημείο αυτό τονίζουμε ότι σχεδιάζουμε ήδη εκτενείς οδηγούς και για τα πέντε τμήματα της επανέκθεσης που να καλύπτουν τις ανάγκες για ενημέρωση τόσο των ειδικών όσο και του οιουδήποτε αναγνώστη. Είναι σαφές ότι ο σκοπός αυτού του σχεδιασμού είναι η ενότητα των πέντε οδηγών να αποτελέσει μια σύνθεση όλων των τομέων της έρευνας των τελευταίων δύο δεκαετιών, κατά τις οποίες την (εξίσου σημαντική και ελκυστική) δυναμική αδράνεια των δεκαετιών του παρελθόντος αντικατέστησε μια πολυδύναμη έκρηξη αύξησης του πάσης φύσεως προσωπικού, των σωστικών ανασκαφών, των ανασκαφών για τα έργα του Β' και Γ' κ.Π.Σ., των ανασκαφών για τα μεγάλα έργα, της θετικής, σε τελική ανάλυση, προβολής από τα Μ.Μ.Ε. του αρχαιολογικού έργου (ύστερα κυρίως από το εύρημα της Βεργίνας), της διεθνούς προβολής τού συντελούμενου έργου μέσω εκθέσεων, της διενέργειας ετήσιου συνεδρίου για το συντελούμενο αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία-Θράκη (Α.Ε.Μ.Θ.), της αύξησης των διεπιστημονικών και αρχαιομετρικών δυνατοτήτων, των δυναμικών θεσμικών παρεμβάσεων του ΥΠ.ΠΟ. (νέος Αρχαιολογικός Νόμος, νέος Οργανισμός του ΥΠ.ΠΟ., νέα μουσειακή πολιτική).
8. Για τις ανασκαφές, τις επιφανειακές έρευνες κ.λπ., ο φιλέρευνος αναγνώστης θα μπορούσε να ανατρέξει στις σελίδες των 16 μέχρι σήμερα τόμων του Α.Ε.Μ.Θ. (*Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη*) αλλά και στο σχετικό τεύχος αποδελτιώσεων που είχε εκδοθεί.
9. Βιβλιογραφικές υποδείξεις για το Τμήμα 1: Α.Ε.Μ.Θ., έκδοση Τ.Α.Π. Μέχρι και τον Φεβρουάριο του 2004 έχουν εκδοθεί ανελλιπώς 16 τόμοι, ένας κάθε χρονιά (ο τελευταίος για το 2002), με ανακοινώσεις των ανασκαφών για τις ανασκαφές τους στη Μακεδονία-Θράκη. Πρόκειται για την πλουσιότερη και εγκυρότερη πηγή, πρωτογενούς κατά κύριο λόγο, πληροφόρησης. Βλ. επίσης: Γ. Παπαθανασόπουλος (εκδ.), *Νεολιθικός πολιτισμός στην Ελλάδα*, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, 1996 (μτφρ. και αγγλ.)· D.V. Grammenos (ed.), *Recent Research in the Prehistory of the Balkans*, Publications of the Archaeological Inst. of Northern Greece, Nr. 3, Archaeological Receipts Fund (Τ.Α.Π.), 2003· D.W. Bailey, *Balkan Prehistory*, Routledge, 2000.

10. Συνοπτικά πρόσφατα D. V. Grammenos, «πntroduction», στο D. V. Grammenos - E.K. Petropoulos (eds.), *Ancient Greek Colonies in the Black Sea*, I-II, Publ. of the Arch. Inst. of Northern Greece, Nr 4, Archaeological Receipts Fund (Γ.Α.Π.) 2003, και Petropoulos 2003, «Problems in the History and Archaeology of the Greek Colonization of the Black Sea» στο D. V. Grammenos - E.K. Petropoulos (eds.), σσ. 17-92.
11. Πρόσφατα συνθετικά I. Morris, *Archaeology as Cultural History*, Blackwell, 2000· J. Whitley, *The Archaeology of Ancient Greece*, Cambridge University Press, 2001· A. Mazarakis-Ainian, «From Rulers' Dwellings to Temples. Architecture, Religion and Society in Early Iron Age Greece (1100-700 B.C.)», *Studies in Mediterranean Archaeology*, τόμ. CXXI, Paul Aströms Förlag, 1997, κυρίως σσ. 77-133.
12. Morris, *ό.π.*, σσ. 102-105, Whitley, *ό.π.*, σσ. 102-133.
13. Παραθέτουμε στο σημείο αυτό τις θεματικές ενότητες του τμήματος αυτού της επανέκθεσης του Λ.Μ.Θ. που ακολουθεί αμέσως μετά το προηγούμενο και καταλαμβάνει μεγάλο μέρος του «μεγάλου Π» με τις εξής διαβεβαιώσεις για τους αναγνώστες των σελίδων αυτών και τους μελλοντικούς επισκέπτες: Για όλες σχεδόν τις έννοιες που ακολουθούν και πάντα με βάση την αρχή ότι προηγούνται οι «λέξεις» από τα «πράγματα», θα εκτίθεται συγκεκριμένο αρχαιολογικό υλικό μαζί με το συνοδευτικό του, κειμενικό και εποπτικό. Πιστεύουμε ότι με τον τρόπο αυτό το παρελθόν γίνεται περισσότερο οικείο αφού αφήνει μεγαλύτερα περιθώρια για προσεγγίσεις ατομικές (εννοούμε ανάλογες με τα ενδιαφέροντα του καθενός), ιδεολογικές, συγκριτικές με το παρόν, κριτικές – με την έννοια της κριτικής θεωρίας και φιλοσοφίας. Πιστεύουμε επίσης ότι με την παράθεση αυτής και της επόμενης θεματογραφίας θα προίδεασθεί ο σημερινός αναγνώστης και μελλοντικός επισκέπτης για το τεράστιο εύρος των θεμάτων που προτείνει η σημερινή αρχαιολογική και αρχαιολογική έρευνα στη Μακεδονία. Η θεματογραφία αυτή στον παρόντα τόμο συνοδεύεται, όχι στο σύνολό της βέβαια, από φωτογραφίες αντικειμένων της έκθεσης τα οποία υλοποιούν, για να κυριολεκτήσουμε, τα ποικίλα της θέματα, τα συνδέουν δηλαδή με τον υλικό πολιτισμό των διαφόρων εποχών.

ΣΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΑΠΟ ΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΩΣ ΤΗΝ ΘΎΤΙΜΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Ο χώρος: Τοπογραφία / Τοπιογραφία / Περιβάλλον / Αρχαία χαρτογραφία

Ο χρόνος: Χρονολογήσεις / Μετρήσεις χρόνου των αρχαίων / Τεχνολογίες μέτρησης του χρόνου

Ο πληθυσμός – υπολογισμοί με βάση: Τα οικιστικά κατάλοιπα / Τα νεκροταφεία

Η κοινωνική ζωή: Διοίκηση, νομοθεσία / Στρατός / Οικογένεια – Θεσμοί – Κοινωνικές τάξεις, Δουλεία / Εκπαίδευση / Τελετές – Δημόσιες εκδηλώσεις / Παιχνίδια – Αθλητισμός

Ιδιωτική ζωή: Ερωτική συμπεριφορά / Νοικοκυριό, έπιπλα, συμπόσιο, παιδικά παιχνίδια

Η θρησκεία: Θεοί και ήρωες / Δημόσια θρησκεία – Λατρεία / Ναοί / Ιερά / Αναθήματα / Ιδιωτική θρησκεία – Λατρεία / Αντικείμενα / Μαγεία

Η οικονομία, η βιοτεχνία, οι επικοινωνίες:

Αγροτική παραγωγή / Ζωική παραγωγή / Φυτική παραγωγή

Βιοτεχνική παραγωγή:

Αγγειοπλαστική / Κοροπλαστική / Μικροτεχνία / Μεταλλοτεχνία / Ξυλουργική / Οικοδομική / Ένδυση, υπόδηση, κόσμημα, καλλωπισμός, κόμμωση / Τρόφιμα, ποτά / Υαλουργία / Υφαντουργία / Ανταλλαγές, εμπόριο / Επαγγέλματα / Επικοινωνίες / Γραφή / Ταξίδια – οδικό δίκτυο / Τα νομίσματα

Η τεχνολογία: Πηγές ενέργειας / Πρώτες ύλες / Μεταλλουργία / Λατομεία, ορυχεία

Οργάνωση του χώρου: Πολεοδομία, οχύρωση / Δημόσια έργα / Υδρευση, αποχέτευση, κρηναία οικοδομήματα / Λουτρά / Αγορές / Θέατρα / Ναοί / Γυμνάσια / Ανάκτορα / Ιδιωτικές κατοικίες

Τέχνες και γράμματα: Θέατρο / Μουσική-Μουσικά όργανα / Ποίηση / Ρητορική / Φιλοσοφία / Πλαστική / Πορτρέτο / Μεγάλη ζωγραφική / Ψηφιδωτά / Επιστήμες / Μύθος

Θάνατος: Νεκροταφεία / Τάφοι / Επιτύμβια / Ταφικά έθιμα

Ιστορικά πρόσωπα

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΑΙΩΝΕΣ

Ελληνιστική περίοδος

Ιστορικό διάγραμμα - Χάρτες / Ο χώρος / Ο πληθυσμός / Κοινωνική Ζωή / Ιδιωτική Ζωή / Τα σπίτια / Το νοικοκυριό / Τα παιχνίδια

Θρησκεία – Θεοί και Ήρωες / Αντικείμενα λατρείας

Οικονομία: Αγγειοπλαστική / Κοροπλαστική / Μικροτεχνία / Λιθοτεχνία / Ένδυση / Καλλωπισμός / Κόσμημα / Υαλουργία

Τέχνες και Γράμματα: Θέατρο / Μύθος

Θάνατος: Επιτύμβια / Ταφικά έθιμα

Ρωμαϊκή περίοδος

Ιστορικό διάγραμμα – Χάρτες / Χώρος / Χρόνος / Μετρήσεις χρόνου των αρχαίων

Πληθυσμός: Κοινωνική Ζωή / Στρατός / Οικογένεια / Κοινωνικές τάξεις / Δουλεία / Τελετές – Δημόσιες εκδηλώσεις / Αθλητισμός

Ιδιωτική ζωή: Νοικοκυριό / Παιχνίδια

Θρησκεία – Θεοί και Ήρωες / Δημόσια θρησκεία / Ιδιωτική θρησκεία / Αναθήματα

Οικονομία: Κυνήγι / Καλλιέργειες / Αγγειοπλαστική / Κοροπλαστική / Λιθοτεχνία / Ένδυση / Υπόδηση / Καλλωπισμός / Κόμμωση / Κόσμημα /

Υαλουργία / Υφαντουργία / Ανταλλαγές – Εμπόριο / Επαγγέλματα / Έμποροι / Ταξίδια

Οργάνωση του χώρου: Κρηναία οικοδομήματα / Γυμνάσια

Τέχνες και Γράμματα: Θέατρο / Φιλοσοφία / Πλαστική / Πορτρέτο / Μεγάλη Ζωγραφική / Ψηφιδωτά / Μύθος

Θάνατος: Τάφοι / Επιτύμβια / Ταφικά έθιμα

Αρχαϊκός Ναός

Διοικητήριο

Σαραπίο

Αρχαία Αγορά

Γαλεριανό συγκρότημα

Ιστορικά πρόσωπα

14. Π.χ. N. G. L. Hammond, «Ίδρυση και εδραίωση του Μακεδονικού Βασιλείου», στο Μ. Ε. Σακελλαρίου (εκδ.), *Μακεδονία*, Εκδοτική Αθηνών, 1982, σσ. 64-80· Χ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη, *Μακεδονία*, Παρατηρητής, 2003, σσ. 35-49· Κ. Ρωμιοπούλου - Γ. Τουράτσου, *Μίσζα, Νεκροταφείο υστεροαρχαϊκών - πρώιμων ελληνιστικών χρόνων*, Δημοσιεύματα του Αρχαιολογικού Δελτίου αρ. 83, Τ.Α.Π., 2002, σσ. 26-31.

15. *Ο.π.*, σ. 64.

16. Π.χ. πρόσφατα Ν. Ευστρατίου, *Εθνοαρχαιολογικές αναζητήσεις στα Πομακοχώρια της Ροδόπης*, Εκδόσεις Βάνιας, 2002.

17. Η έκθεση αυτή είχε στόχο να αντικαταστήσει την έκθεση με το εύρημα της Βεργίνας η οποία μεταφέρθηκε στο σύνολό της στον εκθεσιακό χώρο των Βασιλικών Τάφων, χώρο στον οποίο ανήκε από κάθε άποψη. Και η έκθεση αυτή της Βεργίνας ολοκληρώθηκε το φθινόπωρο του 2003 και είναι υποβλητική, επιβλητική και αντάξια από κάθε άποψη του ανεπανόληπτου ευρήματος, ενώ η έκθεση «Ο χρυσός των Μακεδόνων» παραμένει ακόμη στον βασικό εκθεσιακό χώρο της Νέας Πτέρυγας του Λ.Μ.Θ. περιμένοντας τη νέα της θέση και την ανανεωμένη της εκδοχή. Η νέα της θέση θα είναι στο «μικρό Π» του ανακατασκευασμένου Λ.Μ.Θ. και ετοιμάστηκε, μόνον αυτή, για να λειτουργήσει με τους Ολυμπιακούς Αγώνες, ως βασικό πολιτιστικό γεγονός για τη Θεσσαλονίκη, η οποία κατατάχθηκε βέβαια στις ολυμπιακές πόλεις. Για την αντικατάσταση του ευρήματος της Βεργίνας δεν υπήρξε κανένα πρόβλημα από πλευράς ποιοτικής αλλά και ποσοτικής αντιστοιχίας, αφού και μόνο το εύρημα του Δερβενίου αλλά και το πλήθος των χρυσών ευρημάτων από τα νεκροταφεία της Κεντρικής Μακεδονίας αποκατέστησε αμέσως το κενό. Η έκθεση της Νέας Πτέρυγας καταλαμβάνει μόνο 300 τ.μ., ενώ του «μικρού Π» σχεδόν 600. Για το λόγο αυτό το κενό θα καλυφθεί ως εξής:

1. Με τους δύο από τους σημαντικότερους, από πλευράς ευρημάτων, τάφους του νεκροταφείου της Σίνδου και άλλους δύο του νεκροταφείου του Δερβενίου.

2. Με νέα άγνωστα χρυσά ευρήματα από ανασκαφές των τελευταίων δεκαετιών, ο αριθμός των οποίων, για

τους γνωστούς λόγους (μεγάλα έργα, επεκτάσεις οικισμών, εντατικοποίηση της παρακολούθησης των διαφόρων εκσκαφών κ.λπ.), έχει αυξηθεί κατακόρυφα.

3. Με την εκ νέου έκθεση του παπύρου του Δερβενίου, έκθεση που εγκαινιάστηκε πρόσφατα και είχε μεγάλη επιτυχία. Αν εξαιρέσουμε την τελευταία, που αποτελεί προσθήκη και όχι θεματική παρέμβαση, οι θεματικές ενότητες παραμένουν οι ίδιες με εκείνες που είχαν και τότε προταθεί: *Ο χρυσός στον αρχαίο κόσμο. Η χρήση του χρυσού. Η τεχνολογία του χρυσού. Η αρχαιολογία του θανάτου: Χρυσά και άλλα ευρήματα από τα νεκροταφεία της Κεντρικής Μακεδονίας. Ο πάπυρος του Δερβενίου.*

18. Δεν θα παραλείπαμε εδώ να αναφέρουμε ότι ειδικά για το ελληνικό κόσμημα είχε διοργανωθεί από το ΥΠ.ΠΟ. στη Βίλα Bianca της Θεσσαλονίκης κατά το 1997, έτος της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας, μια διαχρονική έκθεση στην οποία ήταν ενταγμένα και αρκετά από τα κοσμήματα της έκθεσής μας [*Το ελληνικό κόσμημα, 6.000 χρόνια παράδοση*, Θεσσαλονίκη, Βίλα Βαϊάδη, οδηγός έκθεσης (21 Δεκ. 1997 – 22 Φεβρ. 1998), Τ.Α.Π., 1997]. Με την έκθεση αυτή ο επισκέπτης μπορούσε να παρακολουθήσει τη δυναμική εξέλιξη του κοσμήματος πανελλαδικά, από τη Νεολιθική Εποχή στην Εποχή του Χαλκού, στην αρχαιότητα, στη βυζαντινή μέχρι και στη σύγχρονη εποχή. Έχοντας κάνει κανείς αυτό το ταξίδι και ένα ανάλογο, αλλά σε ολόκληρο τον κόσμο, που εκείνη περίπου την εποχή πρότεινε ο καθηγητής Γ. Κουρμουζιάδης, με ένα βιβλίο σπάνιο για τα ελληνικά εκδοτικά δεδομένα (*Το χρυσάφι του κόσμου*, εκδόσεις Καπόν, χ.χ.), θα μπορούσε να εκτιμήσει πληρέστερα το περιεχόμενο της έκθεσής μας. Να διαπιστώσει δηλαδή, καταρχήν, ότι σε όλες τις εποχές και σε όλα τα μέρη του κόσμου –όχι απαραίτητα λόγω ευκολίας στον προσπορισμό της πρώτης ύλης–, υπήρξαν και υπάρχουν εκπληκτικά έργα τέχνης από χρυσό (κοσμήματα, αγγεία, νομίσματα, εξαρτήματα για υφάσματα, οπλισμό, επίπλωση, νεκρικές λάρνακες, θρόνοι κ.λπ.). Να διαπιστώσει επίσης ότι οι ίδιοι κατασκευαστικοί τρόποι (δηλαδή της χύτευσης και της σφυρηλάτησης) ισχύουν παντού και διαχρονικά, ενώ η περαιτέρω διακόσμηση γινόταν με εγχάραξη, πάση ή κοκκίδωση, με σύρμα, με ημιπολύτιμους ή πολύτιμους λίθους. Πολύ διαδεδομένη ήταν επίσης η τεχνική της επιχρύσωσης. Τέλος, θα διαπιστώσει ότι και οι τρόποι της εξόρυξης ή της περισυλλογής παρέμειναν παντού και πάντα οι ίδιοι. (*Ο χρυσός των Μακεδόνων*, Οδηγός Έκθεσης στο Α.Μ.Θ., Τ.Α.Π.). Στην αρχή της έκθεσης, σε ειδικό χάρτη, σημειώνονται οι κύριες περιοχές όπου βρέθηκαν εντυπωσιακά χρυσά αντικείμενα: Αίγυπτος, Βαβυλωνία, Σκυθία, Βουλγαρία, Μυκήνες, Βεργίνα, Πολιόχνη, Κνωσός, Ετρουρία.
19. Π. Μ. Κουφόπουλος - Σ. Β. Μαμαλούκος, *Αγιορείτικη μεταλλοτεχνία. Από τον 18ο στον 20ό αιώνα*, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα Ε.Τ.Β.Α., 1997.
20. Γ. Θέμελης, Γ. Τουράτσογλου, *Οι τάφοι του Δερβενίου*, Τ.Α.Π., 1997.
21. Ν. Καλτσάς, *Άκανθος Ι*, Τ.Α.Π., 1980.
22. Ο κρατήρας έχει δημοσιευθεί από την Ε. Γιούρη το 1978. Βλ. *Ο κρατήρας του Δερβενίου*, Αρχαιολογική Εταιρεία.
23. Τα κείμενα αυτά είχαν δοθεί για την περιοδική έκθεση για τον πάπυρο που αναφέραμε, έκθεση η οποία «κλείνει», όπως είπαμε, την τελευταία ενότητα της έκθεσης *Ο χρυσός των Μακεδόνων*, ενότητα που έχει θέμα «Η αρχαιολογία του θανάτου».
24. Π. Βελένη, *Θεσσαλονίκη νεράιδα, βασίλισσα, γοργόνα*, Ζήτρος, 2001. Η μικρής διάρκειας έκθεση του Α.Μ.Θ. στο Τελλόγλειο Ίδρυμα Θεσσαλονίκης με αφορμή τη Σύνοδο Κορυφής (Λύγυστος 2003) αποτελεί στην ουσία τον πυρήνα της επανεκθετικής μας αυτής πρότασης [βλ. τον σχετικό οδηγό της έκθεσης, Δ. Β. Γραμμένος (εκδ.), *Ρωμαϊκή Θεσσαλονίκη*, Οδηγός έκθεσης του Α.Μ.Θ. στο Τελλόγλειο Ίδρυμα Θεσσαλονίκης (μτφρ. και αγγλ.), εκδόσεις Αλτιντζή, Τ.Α.Π., 2003.]. Εκτός από τον οδηγό αυτό, στον οποίο ειδικοί συνεργάτες φωτίζουν διάφορες όψεις της ρωμαϊκής αλλά και της ελληνοιστικής Θεσσαλονίκης, το 1985, έτος εορτασμού των 2.300 ετών από την ίδρυσή της, εκδόθηκε από το Α.Μ.Θ. σημαντικός τόμος [Βελένη (επιμ.), 1985, *ό.π.*] που περιέχει ανατυπώσεις σημαντικών για την αρχαιολογία της πόλης άρθρων. Εκδόθηκε επίσης, όπως αναφέραμε, οδηγός (Βοκοτοπούλου κ.ά. 1986, *ό.π.*) και έγινε έκθεση περί Θεσσαλονίκης από την ΙΣΤ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων στο Α.Μ.Θ.
25. Μ. Τσιμπίδου-Αυλωνίτου, *Ο μακεδονικός τάφος του Αγ. Αθανασίου και του Φοίνικα Θεσσαλονίκης*. Συμβολή στην εικονογραφία των ταφικών μνημείων της Μακεδονίας, δ.δ. Α.Π.Θ. (εκδίδεται από το Τ.Α.Π.)· Μ. Ανδρόνικος, *Βεργίνα ΙΙ, Ο τάφος της Περσεφόνης*, Αρχαιολογική Εταιρεία, 1990. Από την Αρχαιολογική Εταιρεία εκδίδεται επίσης η μονογραφία της Χρ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη για την τοιχογραφία του τάφου του Φιλίππου. Για τον τάφο της Ποτίδαιας βλ. Κ. Σισμανίδης, *Κλίμακες και κλινοειδείς κατασκευές των μακεδονικών τάφων*, Τ.Α.Π., 1997.
26. Γ. Τζανής, *Αρχαία και βυζαντινά επιγράμματα Θεσσαλονικέων και άλλων Μακεδόνων ποιητών*, τόμοι 2 (ΟΠΠΕΘ '97), Μπάμπης, 1997.

Ε Υ Χ Α Ρ Ι Σ Τ Ι Ε Σ

Ευχαριστίες οφείλονται στην αρχαιολόγο του Α.Μ.Θ. κ. Δόμνα Τερζοπούλου, στην αρχαιολόγο κ. Αναστασία Δημουλά και στη μουσειολόγο κ. Νάγια Δαλακούρα για την ουσιαστική προσφορά τους στην οργάνωση της φωτογράφισης.

Στην αρχαιολόγο του Α.Μ.Θ. κ. Δέσποινα Ιγνατιάδου για την αναδιάταξη του φακέλου της έκθεσης «Ο χρυσός των Μακεδόνων». Στις αρχαιολόγους κ. Δ. Ακτσελή, Χ. Μιχελάση, Α. Χατζούδη, Α. Δημουλά, Σ. Αγαζιώτη και Α. Κωνσταντινίδου και τη μουσειολόγο κ. Φωτεινή Κωστίδου για τη συμβολή τους στην εκπόνηση του φακέλου της επανέκθεσης, στο σκεπτικό και στους καταλόγους της οποίας βασίζεται η διάρθρωση του παρόντος.

Στο μόνιμο και έκτακτο τεχνικό προσωπικό του Α.Μ.Θ. για τις μεταφορές των αντικειμένων με ιδιαίτερα αντίξοες συνθήκες, λόγω της γενικής αποθήκευσης του συνόλου σχεδόν των αρχαιοτήτων του Α.Μ.Θ., και στη γραμματέα κ. Μαρία Γεροθανάση.

Στο φωτογραφικό Αρχείο του Μουσείου Μπενάκη, στο Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, στους ανασκαφείς καθηγητές του Α.Π.Θ. κ. Σ. Ανδρέου, Κ. Κωτσάκη και Μ. Τιβέριο, στους αρχαιολόγους της ΙΣΤ ΕΠΚΑ κ. Ηλ. Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη, Π. Αδάμ-Βελένη, Β. Μισσηλίδου, Κ. Τζαναβάρη, Ευ. Πουλάκη-Παντερμαλή, στην αρχιτέκτονα της ΙΣΤ ΕΠΚΑ κ. Φ. Αθανασίου, καθώς και στους καθηγητές κ. Κ. Wardle και Ι. Ασλάνη.

Φ Ω Τ Ο Γ Ρ Α Φ Ι Ε Σ - Σ Χ Ε Δ Ι Α

Αδάμ-Βελένη Π.: 315 (πάνω)

Αρχείο Α.Μ.Θ. και ΙΣΤ ΕΠΚΑ: 18, 20, 24, 66, 68-71, 97, 309, 310, 312, 313, 314, 315, 354, 364-367, 373

Φωτογραφικό Αρχείο Εκδόσεων Ολκός: 314

Φωτογραφικό Αρχείο Μ.Ι.Ε.Τ.: 15, 19

Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη: 12, 14, 16 Μουσείο Μπενάκη

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Πρόλογος του Υπουργού Πολιτισμού
(7)

Πρόλογος της Μαριάννας Ι. Λάτση
(9)

Πρόλογος του Διευθυντή του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης
(10)

Ε Ι Σ Α Γ Ω Γ Η
(13)

Π Ρ Ο Ι Σ Τ Ο Ρ Ι Α
(21)

Οι οικισμοί. Γεωργία, Κτηνοτροφία – Κυνήγι, Αλιεία (26)

Η αρχιτεκτονική – ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΝ ΝΟΤΟ (28)

Οι ταφικές πρακτικές (38). Η κεραμική (39). Οι λιθοτεχνίες (52)

Τα οστέινα εργαλεία (54). Τα ειδώλια (56). Κοσμήματα (60). Σφραγίδες (65)

Π Ρ Ο Σ Τ Η Γ Ε Ν Ε Σ Η Τ Ω Ν Π Ο Λ Ε Ω Ν
(67)

Σ Τ Ο Β Α Σ Ι Λ Ε Ι Ο Τ Η Σ Μ Α Κ Ε Δ Ο Ν Ι Α Σ
Η ιστορία της Μακεδονίας μέχρι τη ρωμαϊκή κατάκτηση
(83)

Ο Χ Ρ Υ Σ Ο Σ Τ Ω Ν Μ Α Κ Ε Δ Ο Ν Ω Ν
(143)

Ο κρατήρας του Δερβενίου (279). Ο πάπυρος του Δερβενίου (307)

Θ Ε Σ Σ Α Λ Ο Ν Ι Κ Η : Ο Ι Π Ρ Ω Τ Ο Ι Α Ι Ω Ν Ε Σ
Ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή (311). Θεσσαλονικείς ποιητές (317)

Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ
(373)

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ
(375)

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Β. ΓΡΑΜΜΕΝΟΣ

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ
ΜΟΥΣΕΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Φωτογραφίες
ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΤΡΙΚΙΑΝΟΣ

Εκδοτική φροντίδα
ΕΙΡΗΝΗ ΛΟΥΒΡΟΥ

Σχεδιασμός και καλλιτεχνική επιμέλεια
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΛΟΚΥΡΗΣ

Σελιδοποίηση: ΡΑΛΛΟΥ ΜΕΛΕΤΗ
Διαχωρισμοί-φιλμογράφηση: Δ. ΠΛΕΣΣΑΣ ΑΒΕΕ
Επεξεργασία εικόνων: ΕΛΙΖΑ ΚΟΚΚΙΝΗ
Εκτύπωση: ΤΥΡΙΞΟΝ & ΦΩΤΟΛΙΟ ΑΕ
Βιβλιοδεσία: Κ. ΣΤΑΜΟΥ & ΣΙΑ ΟΕ
Τυπογραφική διόρθωση: ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΜΠΟΥΚΑΛΑΣ

Εκδόσεις
ΟΛΚΟΣ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΕ ΧΑΡΤΙ HANNOART SILK 170 ΓΡ. ΣΕ 16.500 ΑΝΤΙΤΥΠΑ
ΤΟΝ ΟΚΤΩΒΡΙΟ ΤΟΥ 2004, ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

